

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI**

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ALMANYA'DA
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ÇALIŞMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜMEYYE ŞAHİN

İSTANBUL, 2023

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI**

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ALMANYA'DA ARAP
DİLİ VE EDEBİYATI ÇALIŞMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SÜMEYYE ŞAHİN
(190111103)**

**Danışman
(Prof. Dr. Ali Bulut)**

DÜZELTİLMİŞ TEZ

İSTANBUL, 2023

08/11/2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri tezli yüksek lisans programı öğrencisi 190111103 numaralı **SümeYYe ŞAHİN'in**, hazırladığı "Geçmişten Günümüze Almanya'da Arap Edebiyatı Çalışmaları" konulu tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 08/11/2023 Salı günü saat 11:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çoğunluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Oy Birliği

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1 Prof. Dr. Ali BULUT (Danışman)	...Kabul...
2 Prof. Dr. Ahmet Turan ARSLAN	...Kabul...
3 Doç. Dr. Hatice ARSLAN SÖZÜDOĞRU	...Kabul...
4
5
6 (İkinci Danışman)*

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sümeyye Şahin

DÜZELTME METNİ

1. İmla hataları düzeltildi.
2. İkinci ve üçüncü bölümde ana ve alt başlıklar kısmen değiştirildi.
3. Görseller eklendi.
4. Kaynakça ve Dipnotlarda hatalar ve eksikler tamamlandı.
5. İkinci ve üçüncü bölümde giriş metinleri genişletildi.
6. Tüm bölümlerde kısaltmalar yapıldı.
7. Üslup hataları düzeltildi.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ALMANYA'DA ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ÇALIŞMALARI

Sümeyye Şahin

ÖZET

İslam'dan önceki dönemlerde daha çok sözlü anlatıma dayalı olarak kullanılan Arap dili, Kur'an-ı Kerim'in inmesiyle birlikte aynı zamanda yazılı bir dil olarak da kullanılmaya başlandı. İslam'ın yayılmasıyla birlikte, Arap dili ve edebiyatına olan ilgi de her geçen gün artarak devam etti.

Kısa sürede bir dünya medeniyeti haline gelen İslam medeniyeti, Avrupa'nın sınırlarına kadar dayanmış ve neticede Batı medeniyetinin ilgi odağı haline gelmiştir. İslam medeniyetine yabancı olan Batılı ülkeler bu medeniyeti tanımak maksadıyla Arap dili ve edebiyatı alanında çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Almanya'da bu çalışmalar diğer Batı ülkelerine göre daha geç başlamıştır.

XVIII. yüzyılda Johann Jacob Reiske ve Johann Wolfgang von Goethe'nin çalışmaları Almanya'daki Arap dili ve edebiyatına olan ilgiyi arttırmıştır.

Bununla beraber farklı dönemlerde yaşamış olan pek çok şarkiyatçının köklü ve ciddi çalışmaları neticesinde Arap dili ve edebiyatı alanında birçok eser ortaya konulmuştur. Prof. Dr. Fuat Sezgin'in hocalarından olan Alman şarkiyatçı Prof. Hellmut Ritter'in (ö.1971) çalışmaları bunun örneklerindedir.

Aynı zamanda Almanya'nın çeşitli şehirlerinde Arap dili ve edebiyatı üzerine üniversite ve enstitülerde Arap dili kürsüleri kurulmuştur.

Tezimizde Almanya'da yapılmış olan bu tür çalışmaları ve yayınlanmış olan eserlerin bazılarını ele alıp inceleyeceğiz. Bununla birlikte geçmiş dönemde yapılan çalışmalar ile günümüzde yapılan çalışmaları karşılaştırıp, bu çalışmaların Arap dili ve edebiyatına olan katkısını değerlendirmeye çalışacağız. Tezimizin alanda yapılmış akademik çalışmalara katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Anahtar kelimeler: Arap dili ve edebiyatı, Almanya, Alman şarkiyatçıları, İslam medeniyeti

ARABIC LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN GERMANY FROM PAST TO PRESENT

Sümeyye Şahin

ABSTRACT

The Arabic language, which was used mostly based on oral expression in the pre-Islamic periods, started to be used as a written language at the same time with the descent of the Qur'an. With the spread of Islam, the interest in Arabic language and literature continued to increase day by day.

The Islamic civilization, which became a world civilization in a short time, reached the borders of Europe and eventually became the center of attention of Western civilization. Western countries, which are foreign to the Islamic civilization, have started to work in the field of Arabic language and literature in order to get to know this civilization. In Germany, these studies started later than in other Western countries.

In the 18th century, the work of Johann Jacob Reiske and Johann Wolfgang von Goethe increased the interest in Arabic language and literature in Germany.

Withal as a result of the deep-rooted and serious studies of many orientalists who lived in different periods, many works in the field of Arabic language and literature were presented. The works of German orientalist Prof. Hellmut Ritter (d.1971) one of Prof. Dr. Fuat Sezgin's teachers are examples of this.

At the same time, Arabic language chairs were established in universities and institutes on Arabic language and literature in various cities of Germany.

In our thesis, we will examine and scrutinize such studies made in Germany and some of the published works. However, we will compare the studies done in the past with the studies done today and try to evaluate the contributions of these studies to the Arabic language and literature. We hope that this thesis will contribute to academic studies in the field.

Keywords: Arabic language and literature, Germany, German orientalists, Islamic civilization

ÖNSÖZ

Dil, insanların duygu ve düşüncelerini ifade etmelerini sağlayan, bir topluluğu millet yapan temel unsurlardan biridir. Toplumlar, ilmî ve kültürel gelişim ve birikimlerini yeni nesillere ve diğer toplumlara aktarımını dilleri aracılığıyla yaparlar. Dili besleyen, koruyan ve gelişip zenginleşmesini sağlayan en önemli etken edebiyattır. Matematik, fizik, coğrafya, felsefe, psikoloji, tarih vb. tüm bilimlerin anlatım aracı olan dil ve edebiyat arasında çok güçlü bir bağ vardır.

İslam medeniyeti, Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmalar ve ilmî gelişmeler sayesinde diğer medeniyetlere ait eserleri Arap diline tercüme edip tüm bu birikimleri kendi toplumuna aktarabilmiştir. Ayrıca, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerle dünya medeniyeti haline gelmiş, Batı medeniyetinin ilgi odağı olmuştur.

Birçok alanda öncü güç haline gelen İslam medeniyetini tanımak isteyen Batılı araştırmacılar, ilk olarak Arap dili ve edebiyatı hakkında araştırmalar yapmaya başlamışlardır. Bundan dolayı Arapça öğrenimine önem veren Batılı düşünürler, İslam medeniyetinin literatür birikimine yönelmiş, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere pek çok İslami eseri kendi dillerine tercüme ederek Batı dünyasına kazandırmışlardır. Bu edebi eserler yoluyla Müslümanların dinini, kültürünü, bilimsel keşiflerini öğrenmiş, bunlardan etkilenmiş, hayran kalmış ve taklit etmişlerdir. Bu noktada bir milletin medeniyetine vakıf olabilmenin en önemli yollarından birinin, o medeniyetin edebiyatına vakıf olmaktan geçtiğini söyleyebiliriz. Bu yolda Arap dili geçmişte yüzyıllar boyu Batı dünyasının bilim dili olmuştur.

Diğer yandan, Arap İslam edebiyatının eserlerini inceleyen Batılı uzmanlar, bilinçli veya bilinçsiz olarak İslam dini, kültürü ve örfü gibi birçok konuda çoğu zaman hakikatleri tam olarak yansıtamamışlardır.

Tezimiz giriş, üç ana bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Girişte konunun önemi, yöntemi ve kaynakları ortaya konulacaktır. Çalışmamızın ilk bölümünde Almanya'da Arap dili ve edebiyatı alanında yapılan ilk çalışmaların tarihi seyri ele alınacaktır.

İkinci bölümde, 18.yy. ile 20.yy. dönemleri arasında yaşamış bazı Alman bilim adamlarının Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmaları ve eserleri incelenecektir.

Üçüncü bölümde ise 20.yy.'dan günümüze kadarki süreçte bazı Alman bilim adamlarının Arap dili ve edebiyatı alanında yapmış oldukları çalışmaları ve eserleri ortaya konulacaktır.

Sonuç kısmında ise çalışmamızda elde edilen genel bulgular ve çıkarımlar değerlendirilecek, elde edilen bulgular üzerinden yapılması gereken değişikliklere ve geliştirilmesi gereken noktalara işaret edilecektir.

Bu tezin konusunun tespitinde ve tezin hazırlanmasında üzerimde emeği olan çalışmamı okuyup inceleyen, tez danışmanım değerli Prof. Dr. Ali Bulut hocama, Arapçayı ve İslami ilimleri bana sevdiren kıymetli Meryem Konaklı hocama, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nde lisans eğitimimde Arapçamı bir üst seviyeye çıkarmama, böylelikle çalışmalarımda Arapça kaynaklı eserleri inceleyip faydalanabilmeme vesile olan saygıdeğer öğretim kadrosuna teşekkürü bir borç bilirim. Almanya'dan gelmeme rağmen bana bu eğitim fırsatını tanıyan kıymetli dekanımız Prof. Dr. Ahmet Turan Arslan hocama ayrıca teşekkür ederim. Tezin düzeltilmesi sırasında yaptığı faydalı önerileri ve yapıcı eleştirileri için Doç.Dr. Hatice Arslan Sözüdoğru hocama da teşekkür etmek isterim. Beni her zaman motive eden ve bana her zaman güvenen pek kıymetli eşime ve çocuklarıma kalbimin derinliklerinden minnet ve şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca gençliğimde beni ilme teşvik eden merhume canım anneme, ilmî yolumda elinden geleni yapan, maddi manevi desteğini esirgemeyen abime teşekkürlerimi arz ederim.

Gayret bizden, takdir ve tevfik Allah'tandır.

Kasım, 2023

Sümeyye Şahin

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
RESİM LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. ALMANYA'DA ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN DOĞUŞU	5
1.1. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ÇALIŞMALARINI İLE İLGİLİ ÖNEMLİ TERİMLER	5
1.1.1. Oryantalizm ve Oryantalistin Tanımı	5
1.2. ALMANYA'DA İLK ÇALIŞMALARIN ORTAYA ÇIKIŞI.....	8
1.2.1. Almanya'da Arap Dili ve Edebiyatı Çalışmaları İle İlgili İlk Kur'an-ı Kerim Tercümelere	9
1.2.2. Almanya'da Arapça Kürsülerin Kurulması	13
İKİNCİ BÖLÜM	17
2. 18.Y.Y.'DAN 20.Y.Y.'A KADAR YAPILAN BAZI ÇALIŞMALAR.....	17
2.1. JOHANN J. REISKE, JOHANN W. VON GOETHE VE JOHANN M. F. RÜCKERT'İN HAYATI VE ESERLERİ	17
2.1.1. Johann Jacob Reiske (1716-1774)	18
2.1.2. Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832).....	22
2.1.3. Johann Michael Friedrich Rückert (1788-1866).....	35
2.2. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ALANINDA ÇALIŞMALAR YAPMIŞ OLAN DİĞER BİLİM ADAMLARINDAN BAZILARI.....	42
2.2.1. Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716)	42
2.2.2. Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781).....	43
2.2.3. Johann Gottfried Herder (1744-1803)	43
2.2.4. Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall (1774–1856).....	44
2.2.5. Heinrich Leberecht Fleischer (1801-1888)	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	46
3. YIRMİNCİ YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE KADAR YAPILAN BAZI ÇALIŞMALAR VE ETKİLERİ	46
3.1. HELMUT RITTER, ANNEMARIE SCHIMMEL VE HARTMUT BOBZIN'İN HAYATI VE ESERLERİ	47

3.1.1. Helmut Ritter (1892-1971)	47
3.1.2. Annemarie Schimmel (1922-2003)	50
3.1.3. Hartmut Bobzin (1946-)	56
3.2. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ALANINDA ÇALIŞMALAR YAPMIŞ OLAN DİĞER BİLİM ADAMLARINDAN BAZILARI.....	59
3.2.1. Martin Hartmann (ö.1918)	59
3.2.2. Joseph Schacht (ö. 1969)	59
3.2.3. Carl Brockelmann (ö. 1956).....	59
3.2.4. Theodor Nöldeke (ö. 1933).....	60
3.2.5. Enno Littmann (ö. 1958)	60
3.2.6. Richard Hartmann (ö. 1965).....	60
3.2.7. Johann Fück (ö. 1974)	60
3.2.8. Ernst Ludwig Dietrich (ö.1974)	60
3.2.9. Otto Spies (ö. 1981)	60
3.2.10. Rudi Paret (ö.1983).....	61
3.2.11. Hans Wehr (ö.1981)	61
3.2.12. Wilhelm Hoenerbach (ö. 1991)	61
3.3. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ÇALIŞMALARININ ALMAN TOPLUMUNA OLAN ETKİLERİ	61
3.3.1. Çalışmalarda Gelinek Son Durum	61
3.3.2. Çalışmaların Etkileri	68
SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA	73

RESİM LİSTESİ

Görsel 1 Johann Jacob Reiske	18
Görsel 2 Johann W. von Goethe.....	22
Görsel 3 Friedrich Rückert	35
Görsel 4 Helmut Ritter	47
Görsel 5 Annemarie Schimmel	51
Görsel 6 A. Schimmel'in Mezar Taşı	53
Görsel 7 Hartmut Bobzin.....	57
Görsel 8 Frankfurt Üniversitesi Ders Programı.....	64

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
A.Ş.	Anonim şirket
bk./bkz.	Bakınız
bs.	Basım, Baskı
C.	Cilt
çev.	Çeviren
D.E.Ü.	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
haz.	Yayına hazırlayan
FU. Berlin	Freie Universität (Berlin Özgür Üniversitesi)
karş.	Karşılaştırınız
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü, vefat tarihi
r.a.	Radiyallahu anh
s.	Sayfa
ss.	Sayfa aralığı
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
şrh.	Şerh
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	Tercüme eden
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
v.d.	Ve diğerleri
yy.	Yüzyıl
Yay.	Yayınları, Yayıncılık

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

“Düşünüp anlamamız için biz onu Arapça bir Kur’an olarak indirdik”.¹

Kur'an-ı Kerim'in ve hadislerin dili olan Arapça Müslümanlar için çok önemli bir dildir. Zira ezan, namaz gibi günlük ibadetlerin edasında kullandığımız Arapça sadece Arapların değil, aynı zamanda tüm Müslümanların ortak dilidir.

Kur'an-ı Kerim'i doğru bir şekilde okuyup anlayabilmek için Arapça bilmek gerekir. Çünkü Kur'an'ın hiçbir tercümesi orijinal Arapça Kur'an'ın yerini alamaz. Sırf Kur'an-ı Kerim'i değil aynı zamanda tüm İslami ilimleri doğru bir şekilde anlayıp mütalaa edebilmek için Arap dili ve edebiyatı vazgeçilmezdir.

Arap dili ve edebiyatı âlimi Ebû Mansûr es-Seâlibî (ö. 429/1038) de Arap dili ve edebiyatının önemini şöyle ifade etmiştir;

"Arap dili, dillerin en hayırlısıdır. Arapçayı öğrenmeye ve anlamaya çalışmak kişinin dini hassasiyetini gösterir. Çünkü Arap dili, ilmin aracı, dini iyi ve tam anlamının, derinlemesine kavramanın anahtarıdır."²

Kur'an-ı Kerim, tüm ilim ehlinin sadece hadis, tefsir, fıkıh, akaid gibi şer'i ilimler için değil, aynı zamanda tıp, kimya, matematik, coğrafya, dil, edebiyat gibi dünyevi ilimler için de hareket noktası olmuştur. Bu münasebetle sayısız eserler meydana getirilmiştir.

İslam'ın fetih hareketleriyle farklı ülkeleri hakimiyeti altına alması neticesinde Müslümanlar diğer medeniyetler ve kültürlerle tanışmış, bunlardan etkilenip ilham almış ve başkalarına da ilham kaynağı olmuşlardır.

İlk dönemden itibaren Müslümanlar ilme büyük önem vermişlerdir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) de, "Bilgi, hikmet müminin yitik malıdır. Onu nerede bulursa alır. Bilgiye en layık olan kimse de mümindir."³, "İlim Çin'de de olsa

¹ Kur'an-ı Kerim, Zuhur Suresi, Ayet 3.

² Ebû Mansûr es-Seâlibî, **Fıkhu'l-luga ve esrâru'l-Arabiyye**, s. 29 (şrh. Yâsîn el-Eyyûbî), Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1419/1999.

³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Yezîd et-Tirmizî, **Sünen-i Tirmizî**, İlim, Bölüm 19, (2688).

alın.”⁴ gibi birçok hadisinde ümmetini ilme teşvik etmiş, nerede olursa olsun ilmin alınmasını emretmiştir. Bundan dolayı Müslümanlar ilim peşinde koşmayı dini bir görev olarak görmüşlerdir.

İslam’ın bu emri gereği, Müslümanlar kendilerinden önceki Mısır, Yunan, Roma, Hint ve Fars medeniyetlerinin çalışmalarını kendi çalışmalarıyla mezcedip bu eski ilimleri daha ileriye taşımış, ilim ve teknoloji alanında zirveye ulaşmayı başarmışlardır.

İslam coğrafyasının genişlemesi ve ilmî alandaki ilerlemeler, Orta Çağ Avrupası’nın da ilgisini çekmiştir. Neticede Avrupa’daki devletler bu yeni dini araştırma ve tanıma gereği hissetmişlerdir. O zamandan günümüze kadar Avrupa ülkelerinin İslam ilimlerine, Arap dili ve edebiyatına olan ilgileri devam etmiştir.

Neticede Batı, bugünkü gelişimini ve kültürel birikimini İslam medeniyetinden devralmıştır.⁵ Prof. Dr. Fuat Sezgin’in izah ettiği gibi: “Bilimler Eski Mısır, Babil, Yunan, İslam ve Avrupa yolunu takip etmiştir. Batı bilimi olarak sunulanlar, İslam bilimlerinin devamıdır. Batı medeniyeti, İslam medeniyetinin çocuğudur.”⁶

Almanya diğer Batı ülkelerine göre erken dönem şarkiyat araştırmalarından uzak kalmış olsa da 18. yüzyılda artan şarkiyatçılık faaliyetleri ve 19. yüzyılda kendi birliğini kurması neticesinde Arap dili ve edebiyatı alanında ilerlemeler göstermiş ve yeni edebi tercümelemler, Kur'an tercümelemleri, tahkik, sözlük, dergiler, şiirler, üniversitelerde Arapçanın ayrı bir dil olarak okutulması gibi çeşitli alanlarda farklı çalışmaları desteklemiştir.

Batılı bilim adamları Doğu’yu, İslami ilimler şarkiyatçılığı ve İslami literatür şarkiyatçılığı araştırmaları olarak iki kategori altında incelemiştir. Alman Arap dili ve edebiyatı çalışmaları ise literatür şarkiyatçılığı alanında daha güçlü olmuş, İslam coğrafyasına ait birçok eser Alman edebiyatını etkilemiş ve şekillendirmiştir. Nitekim, “West-östlicher Divan” (Doğu - Batı Divanı) ve “Östliche Rosen” (Doğu Gülleri) gibi dünya edebiyatına giren pek çok eser Arap dili ve edebiyatından ilham alınarak

⁴ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu ‘abu’l-îmân*, Beyrut, 1410, 2/253.

⁵ William Montgomery Watt, *İslam’ın Orta Çağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal BilgeSu Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 51.

⁶ Sezgin, *İslam bilimler tarihi üzerine konferanslar*. Berktaş Z. ve İnceoğlu T., İstanbul. eds.Timaş Yayınları, 2012.

meydana gelmiştir. Ayrıca “Tausendundeine Nacht” (Binbir Gece Masalları) gibi pek çok Doğu eser tercüme yoluyla dünya edebiyatında yerini almıştır.

Biz bu çalışmamızda Batı bilim adamları ve şarkiyatçıların literatür çalışmalarını, yani İslam Arap edebiyatı ve dili ile ilgili olan çalışmalarını, Almanya örneği üzerinden ele alacağız.

Çalışmamızı Almanya ve Alman oryantalistleri, düşünürleri ve bilim adamlarıyla sınırlandırmamızın nedeni, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu ve dolayısıyla Müslümanlarla diğer Batılı ülkelerden farklı bir ilişkisinin olmasıdır. Ayrıca tüm Avrupa ülkelerindeki Arap dili ve edebiyatı çalışmalarını incelemek çok geniş çaplı olacağından konumuzu Almanya ile sınırlamayı daha uygun gördük.

Tespit ettiğimize göre Arap dili ve edebiyatı çalışmalarının Alman-Müslüman toplumsal hayatına olan etkisi hakkında yeterince araştırma yapılmamış olmasından dolayı tezimizde bu konuya da değinerek bir katkı sağlamaya çalışacağız.

II. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Tezimizin konusuna, genel bilgilendirmeden özele doğru gidilerek açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple, araştırmamız geçmişten bugüne Almanya'da Arap dili ve edebiyatı çalışmalarıyla sınırlı tutulmuş, gereken yerlerde farklılıkları anlatabilmek için diğer Batı ülkelerindeki örnekler de araştırılmıştır.

Konuyla ilgili geçmişte ve günümüzdeki araştırmalar arasında karşılaştırmalı bir inceleme yöntemine de başvurulmuştur.

Teoriye bağlı konumuz ikincil (araştırma üzerine araştırma yöntemi) yoldan elde edilen veriler üzerinden toplanmıştır. Bu alanda yapılmış olan araştırmalara, isimlerini kaynaklarda zikrettiğimiz birçok yabancı ve yerli kaynaklara bakılarak verilere doğrudan ulaşılmıştır.

Araştırmanın bütüncül bir biçimde ortaya konmasında, gözlem ve doküman analizi yoluyla verilerin toplandığı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Konumuzla ilgili malzeme toplamak için çeşitli veri taramasına başvurulmuştur. Bu veriler internet kaynaklı literatürlere, kitap, akademik dergiler, ansiklopedi, yayınlanmış tez ve makalelerden yararlanarak elde edilmiştir. Özellikle konumuzla ilgili Arap dili ve edebiyatı alanında eserler ihtiva eden şarkiyat ve İslam ilimleri ağırlıklı kütüphanelerde araştırma yapılmıştır. Binaenaleyh İSAM (İslam

Araştırmaları Merkezi), İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Araştırma Merkezi ... gibi geniş arşiv sahibi yerlere konumuza yönelik kaynaklar bulmak için başvurulmuştur.

Bir giriş, u ana bölüm ve sonuçtan oluşan bu çalışmada konulara göre farklı kaynaklara yer verilmiştir.

Birinci bölümde, konunun bir bütün olarak anlaşılabilmesi için Almanya'daki Arap dili ve edebiyatı çalışmalarının tarihi seyri ele alınmıştır. Bu amaçla konuyla ilgili kaynaklara başvuruldu. Bu sayede konunun geçmişten bugüne kadar olan gelişimi hakkında genel bir bilgi verilmiş oldu.

İkinci ve unc bölümde ise Almanya'da günümüze kadar Arap dili ve edebiyatının bir disiplin olarak tanıtılmasına ve yayılmasına katkıda bulunan bazı önemli Alman bilim adamları ve şarkiyatçıların çalışmaları araştırılmıştır. Bunu yaparken Alman oryantalist ve bilim adamlarına dair çeşitli biyografi kitaplarından istifade edilmiştir. Bundan dolayı ağırlıklı olarak Almanca ve diğer yabancı kaynaklı çalışmalardan tercümeler yapılarak faydalanılmıştır.

Araştırmanın son bölümünde ise Alman bilim adamları ve Alman şarkiyatçıların eserlerinden yola çıkarak Arap dili ve edebiyatına olan katkıları zikredilmiştir. Bu bulgular çerçevesinde Alman toplumunun Arap dili ve edebiyatına olan ilgisine değinilmiştir.

Geçmişten günümüze Almanya ve diğer Batı lkelerinde Arap dili ve edebiyatı, şarkiyatçılar, filozoflar, şairler, edipler ve devlet adamları dahil olmak üzere toplumun farklı kesimlerinden pek çok kişinin ilgi alanına girmiştir. Dolayısıyla bu konuyla ilgili ortaya konulan çalışmaların amaçladığı hedeflerin anlaşılması yönünde bu tezde hermenötik (yorumlama) yaklaşım yönteminin de kullanıldığı söylenebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ALMANYA'DA ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN DOĞUŞU

İslam medeniyetinin literatür birikiminin tercüme edilip Avrupa dillerine kazandırılması ile Batı'da bu alanda yeni çalışmalar ortaya çıkmış ve zamanla kaydedilen gelişmeler sayesinde şarkiyat araştırmaları diye bir disiplin meydana gelmiştir. Bu alandaki çalışmalar neticesinde Avrupa medeniyeti Orta Çağ karanlığından aydınlanmaya doğru gidebilmiştir. Almanya'da Arap dili ve edebiyatı alanında yapılan çalışmalar diğer Batı ülkelerine göre geç başlamıştır. Bu çalışmaların sebeplerinin ve tarihi seyrinin daha iyi anlaşılabilmesi için tezimize başlarken genel bir bilgi vermeyi uygun görmekteyiz.

1.1. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ÇALIŞMALARINI İLE İLGİLİ ÖNEMLİ TERİMLER

Genelde Batı Avrupa'da, özelde de Almanya'da, Arap dili ve edebiyatı ile İslami bilimler alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde karşımıza ağırlıklı olarak oryantalist bilim adamlarının araştırmaları çıkmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak oryantalizm nedir, oryantalist kimdir sorularını cevaplamaya çalışacağız.

1.1.1. Oryantalizm ve Oryantalistin Tanımı

Oryantalizm kelimesinin sözlük anlamı Doğu bilimi demektir.⁷ Kökeni Latince "oriens" kelimesine dayanır, güneşin doğuşunu, yani Doğuyu ifade etmekte kullanılır.

Oryantalizm kelimesinin karşıtı ise yine Latince kökenli "occidens" kelimesidir, güneşin batışı anlamına gelir ve tanımı da şudur:

⁷ <https://sozluk.gov.tr/>

1: Batı ile ilgili veya Batı'da yer alan: Batı anlamındadır.

2: Batılılarla ilgili veya bunlarla ilgili “Batılı, daha Batı’da olan” gibi anlamlara da gelmektedir.⁸

Oksidentalizm, garbiyatçılık; Batı bilimi olarak da anlayabiliriz.

İngilizce bir fiil olarak yöneltmek ve yönlendirmek gibi anlamlara gelen Orient kelimesi isim olarak Doğu, Şark, Doğuya ait, Doğu ile ilgili, Doğu ülkeleri, Asya anlamında kullanılır. Buna karşılık occident kelimesi fiil olarak kullanılmazken isim olarak; Batı, Garp, Avrupa ve Amerika ülkeleri şeklinde kullanılır.⁹

Oryantalizm ve oryantalist teriminin ıstılâhi anlamı:

Oryantalizm “Doğu incelemesi” anlamıyla 1838’de Dictionnaire de l’Académie française’e girmiştir. Türkçede şarkiyat, daha sonra Doğu bilimi, Arapçada istihrâk kelimeleriyle karşılanmıştır. Din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kaynaklı kurumsal bir faaliyettir.

Oryantalist ise, “Doğu araştırmalarında uzmanlaşmış kişi” anlamındadır, aynı zamanda oryantalist için müsteşrik kelimesi kullanılmıştır. Doğu toplumlarının dilleri, kültürleri, tarihleri ve coğrafyaları hakkında bilgi sahibi akademisyenleri adlandırmak için kullanılan oryantalist kelimesi aynı zamanda Doğu dünyasının resmini yapan Batılı ressamı da ifade eder. Oryantalizmi masum bir akademik merak ürünü bir disiplin olarak değerlendirenlerin yanında Hristiyan misyonerliği ve sömürgecilikle iş birliği içerisinde değerlendiren görüşler de bulunmaktadır.¹⁰

Bu yönde oryantalizmin en yaygın hale gelmiş tanımı olarak Amerika’da yaşayan İngiliz edebiyatı profesörü olan Filistinli Hristiyan Edward Said’in tanımı yerli ve yabancı kaynaklarda yer etmiş ve Batı dünyasında birçok kritiğe maruz kalmıştır. Edward Said oryantalizmi üç noktada tanımlamıştır.

⁸ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/occidental>

⁹ Önder Renkli Yıldırım, **Longman-Metro Büyük İngilizce Türkçe Sözlük**, Metro Kitap Yayın Pazarlama A. Ş. İstanbul, 1993, s. 410.

¹⁰ Yücel Bulut, **Oryantalizm**, DİA, İstanbul, 33, 2007, s. 428, 430, 432-433, 436.

Said'in birinci tanımı şu şekildedir: "Antropolog, sosyolog, tarihçi yahut dilbilimci olsun özel yahut genel bir açıdan Şark'ı öğreten, yazıya döken yahut araştıran kimse şarkiyatçıdır ve yaptığı şey şarkiyattır."

Said'in ikinci tanımı ise: "Oryantalizm Doğu ile Batı arasında ontolojik ve epistemolojik¹¹ ayrıma dayalı bir düşünüş biçimidir." şeklindedir. Said'e göre; aralarında şairler, romancılar, filozoflar, siyaset teorisyenleri, ekonomistler ve imparatorluk yöneticileri de olan çok büyük bir yazar kitlesi Doğu ile Batı arasındaki temel ayrımı Doğu, onun halkı, âdetleri, zihnî, kaderi vs. ile ilgili teferruatlı teoriler, destanlar, romanlar, sosyal tasvirler ve siyasi anlatımlar için başlangıç noktası olarak kabul etmişlerdir. Bu oryantalizm, söz gelimi, Aeschylus'u da, Victor Hugo, Dante ve Karl Marx'ı da konu edinebilir.

Oryantalizmin bu tanımında önemli bir inceliğe dikkat çekmek zorunludur diyen Said, tanıma şu şekilde açıklık getirir: "Bu ikinci anlamıyla oryantalizmle ilişkili olan kişilere çoğu defa Oryantalist adı verilmemektedir. Kelimenin asıl anlamıyla oryantalistler, yukarıda geçen birinci ve akademik anlamıyla oryantalizm faaliyetini yürütenlerdir. Fakat akademik mahiyette olmasa da Doğu âlemi hakkında çokça fikir yürütmüş olan diğer yazarlar da kelimenin ikinci ve mecaz anlamıyla bazen oryantalist sayılabilirler". Nitekim Edward Said bu iki "oryantalist" türünü şöylece net olarak ayırmaktadır: "Bir on dokuzuncu yüzyıl oryantalisti, bu yüzden, ya bir bilgindi (Sinolog, İslam bilimci veya Hint-Avrupa bilimci) veya yetenekli bir merak sahibi (Les Orientales'deki Hugo ve West-östlicher Divan'daki Goethe) veya her ikisi (Richard Burton, Edward Lane, Friedrich Schlegel)".

Oryantalizmin Said'e göre üçüncü tanımı ise; "XVIII. yüzyıl sonlarını kabaca belirlenmiş bir başlangıç noktası kabul edersek oryantalizm Şark ile uğraşan toplu müessesedir; yani Şark hakkında hükümlerde bulunur, Şark hakkındaki kanaatleri onayından geçirir, Şark'ı tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir; kısacası Doğu'ya

¹¹ Epistemoloji 'bildiğimizi (= var olanı) nasıl biliriz' sorusu ile ilgilenir. Ontoloji 'var olan (= bilinen) nasıl vardır' sorusu ile ilgilenir. https://www.xn--ideayaynevi-5zb.com/tuze_felsefesi/tuze_felsefesi_epistemoloji_ve_ontoloji.html#Tepe

hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun âmiri olmak için Batı'nın bulduğu bir yoldur.”¹²

Bernard Lewis'in belirttiğine göre, Batılıların Doğu'yu bu kadar iyi bilmeye çalışmalarının altında yatan sebeplerden biri de “Bilgi güçtür.” düşüncesidir. Oryantalistler, Doğulu halklar hakkında ne kadar çok bilgi edinirlerse onlara o kadar iyi hükmedebileceklerdir.¹³

Yine bu görüşte olarak Cemil Meriç de Oryantalizmin tanımında, Edward Said'in, “Oryantalizm, sömürgeciliğin keşif koludur” sözlerini kullanmıştır.¹⁴

Said'in bu konudaki görüşleri Batı'da pek çok kesim tarafından hoş karşılanmayıp eleştirilse de Batı kamuoyunda onun görüşlerine katılanlar da çıkmıştır.

Bununla beraber İslam dünyası açısından bu terimin daha dar anlamı vardır. Buna göre İslam dünyasında oryantalizm denilince dini, kültürü, tarihi, coğrafyası ve toplumuyla Müslümanlar üzerinde yapılan çalışmalar anlaşılmaktadır.¹⁵

1.2. ALMANYA'DA İLK ÇALIŞMALARIN ORTAYA ÇIKIŞI

Arap dili ve edebiyatı çalışmaları ilk olarak tercüme hareketleri şeklinde gerçekleşmiştir. İslam medeniyetindeki eski ve yeni ilimlerin birikimi daha sonraları Avrupa ülkeleri tarafından Arapçadan Latinceye tercüme edilerek Batı dünyasına aktarılmıştır. Dolayısıyla Orta Çağ'da, eski ve yeni bilgileri Batı'ya açan, Arapçadan yapılan çeviriler olmuştur. Neticede kaybolmaya yüz tutmuş olan kadim medeniyetlerin eserleri İslam âlimleri tarafından kurtarılmıştır. Orta Çağ Avrupa bilginlerini büyüleyen ve Avrupa biliminin gelişmesi için genellikle çok etkili olacak bir dizi Latince tercümeyle ortaya çıkaran Arapça ilmî literatürüdür.¹⁶

¹² Edward William Said, **Şarkiyatçılık-Batı'nın Şark Anlayışı**, çev. Berna Yıldırım, Metis Yayınları, İstanbul, 2021, s. 15-16.

¹³ Bernard Lewis, **Oryantalizm Sorunu, Oryantalizm Tartışma Metinleri**, Editör: Aytaç Yıldız, Doğu Batı Yay., Ankara, 2007, s. 244.

¹⁴ Cemil Meriç, **Kültürden İrfana**, İletişim Yay., İstanbul, 2015, s. 85.

¹⁵ Mahmud Hamdi Zakzuk, **Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı** (çev. Abdülaziz Hatip). Işık Yay., İzmir 1993, s. 8.

¹⁶ Charles Homer Haskins, **Studies in the History of Mediaeval Science**, Cambridge/Mass. 1924 bölüm 1, s.s.3-19; Marie-Thérèse d'Alverny, **Translations and Translators**, in: R.L.Benson/G.Constable (eds.), **Renaissance and Renewal in the Twelfth Century**, Oxford 1982, s. 421-462.

1.2.1. Almanya’da Arap Dili ve Edebiyatı Çalışmaları İle İlgili İlk Kur’an-ı Kerim Tercümeleri

Yüzyıllar boyunca İslam imparatorluğunun yönetiminde kalmış olan Endülüs (711-1492 yılları arasında) ve Sicilya (827-1091 yıllar arasında), Batı’daki Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmaların öncü ülkeleri olmuşlardır. Doğu ürünlerinin yazılı olarak Batı’ya ilk girişi Arap dilinden yapılan tercümeler yoluyla olmuştur. Bu tercümeler hem şahıslar tarafından müstakil olarak yapılıyor hem de belli merkezler eliyle yürütülüyordu.¹⁷ Öncelikle, Endülüs ve Sicilya’nın çeşitli şehirlerinden öğrenciler İslam ülkelerinin en önemli ilim merkezi haline gelmiş olan Kayrevan şehrine (Tunus) ilim tahsili için gelmişler, ülkelerine döndükten sonra buradan aldıkları **ilmi** yaymaya çalışmışlardır.¹⁸

1015 yılında Tunus Kartaca’da doğmuş olan Papaz Constantine d’Africain bu tercüme faaliyetlerinin öncülerinden olmuştur. Kayrevan’da Arapçayı öğrendikten sonra tıp eğitimini bitirmiş daha sonra da Mısır’da matematik okuyup Sicilya’ya dönmüştür. Burada Norman hükümdarının inşa ettiği Monte Casino isimli ruhban manastırında idareci olmuştur. Kuzey Afrika’da bulunan Tıp kitaplarını tercüme etmiş ve böylelikle Avrupa’daki tıp okullarında yenileştirici bir etki meydana gelmesini sağlamıştır. Maalesef onun bu tercüme faaliyetleri tam bir tercümeden ziyade daha çok Arapça tıp kitaplarının izah, şerh, iktibas hatta intihal suretiyle nakledilmesiyle gerçekleşmiştir.¹⁹

Tıp ve astronomi alanında temayüz eden Constantine d’Africain vasıtasıyla Kayrevan ilim merkezinin etkileri Batı dünyasına ulaşmıştır.

Salerno’da Monte Cassino’daki Benedictine Manastırı’nın başına getirilmesinin ardından rahipleri Arap diliyle ilgilenmeye, tıp, astronomi ve astrolojiye dair Arapça kitapları Latince’ye çevirmeye teşvik etmiştir. Böylece İslâm kültürünü

¹⁷ Ali Bulut, **Doğu Edebiyatının Batı Edebiyatına Etkisi Üzerine Bazı Mülâhazalar**, *İslam Tetkikleri Dergisi- Journal of Islamic Review* 11, 1 (2021), ss. 51-70.

¹⁸ Nadir Özkuyumcu, **“Kayrevan”**, TDV İslam Ansiklopedisi, c.25, Ankara, 2022, ss. 88-90.

¹⁹ İsmail Cerrahoğlu, **Oryantalizm ve Batıda Kur’an ve Kur’ân İlimleri Üzerine Araştırmalar**, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 31, 1989, ss.95-98; Bulut, **Arap Dili ve Belagati**, *İlahiyat Atlası*, ed.: Bayramali Nazıroğlu vd, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2018, s. 256.

Batı'ya taşıyanların öncülerinden biri olmuştur.²⁰ Müslümanlar, 8-16. yüzyıllar arasında tüm ilim dallarında önemli buluşlara sahiptir. Papazlar, Müslüman âlimlerin kitaplarını Latinceye tercüme ederek bilimsel gelişmenin ilk adımlarını atıyordu.²¹

Arap dili ve edebiyatı alanındaki bu faaliyetler ilerleyen yıllarda diğer Batı ülkeleri olan Fransa, İngiltere, Hollanda ve Almanya'ya yayılmıştır. Nihayetinde Almanya'daki ilk çalışmaların temeli diğer Batı ülkelerindeki çalışmalara dayanmaktadır diyebiliriz.

Endülüs İslam Devleti'nin 11. yüzyılda parçalanması İspanya'nın kuzeyinde küçük Hristiyan devletlerin oluşmasına sebep olmuştu.²² 1085'te İspanya'nın bir şehri olan Tuleytula'nın (Toledo) Hristiyanların eline geçmesi, Avrupa'da İslam kültürünün ve ideolojisinin tanınmasına, İslam'a karşı fikri mücadelenin başlamasına, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere İslami eserlerin Latinceye çevrilmesine yol açmıştır.²³ Bunun yanı sıra, Avrupa'nın İslam ve Müslümanlara olan ilgisi ve özellikle Protestan reformistlerin Eski Ahit'in anlamını keşfetmek için Kitab-ı Mukaddes'in orijinal dili olan İbraniceye önem vermeleri, bu dille ilişkili olan Aramice, Süryanice ve Arapça gibi diğer Sami dilleri de öğrenme faaliyetlerini hızlandırmıştır.²⁴

Kur'an'ın ilk Latince tercümesi 1143 yılında İspanya'da yapılmıştır. Her şeyden önce, İslami öğretilere karşı mücadeleye hizmet etmek amaçlanmıştır.²⁵

Haçlı seferleri, Avrupa'da bir İslam öğretisine ve gerçek anlamda bir Kur'an çevirisine yol açması açısından oldukça önemlidir. Çünkü ikinci haçlı seferinde (1147-1149) başpapaz Petrus Venerabilis (1092-1156) Toledo'da "Corpus Toletanum" olarak çıkardığı ve kendi çalışması olan ilk Latince Kur'an'ı tamamlamıştır.²⁶

²⁰ Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-'Umr fi'l-Muşannefât ve'l-Mü'ellifîne't-Tûnisiyyîn*, (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), c.1, Beyrut, 1990, s.39. (https://archive.org/details/omr_msnft_moalfn_tunis/01_70482/mode/2up)

²¹ Muhammet Negiz, **Prof. Dr. Fuat Sezgin: Bir Alimin Ardından Notlar**, İstanbul Üniversitesi, 2018, s.95.

²² Watt, **Der Einfluss des İslam auf das europäische Mittelalter**, çev. Holger Fliessbach, Berlin, 1988, s. 51.

²³ Reinhold Gleis, **Petrus Venarabilis, Schriften Zum İslam Altenberge**, 1985, XV.

²⁴ Jacob Lassner, **Jews, Christians and the Abode of Islam**, University Of Chicago Press 2012, s. 8-9.

²⁵ Mirko Gründer, **1144: Erste Übersetzung des Koran**, *Historico Dergisi* 2021.

²⁶ Hartmut Bobzin, **Der Koran im Zeitalter der Reformation**. Stuttgart 1995, Franz Steiner Verlag, s. 46.

Petrus Venerabilis, İspanya'da bir heyet olarak mütercimler tutmuş, böylece İngiliz Robert von Ketton 1143 yılında ilk Kur'an tercümesini tamamlamıştır. Tercüme heyeti birçok Arapça metin çevirmiştir. Daha çok polemik amaçlar güden parçalar yazmış ve hiçbir tefsir yapmamıştır.²⁷

Kur'an-ı Kerim 1500 yılından itibaren Latineden diğer dillere sık sık çevrilmiştir. Yine 1542'de Protestanlığın kurucusu olarak bilinen Martin Luther (1483-1546) tarafından da Almancaya («Verlegung des Alcoran - Kur'an'ın aktarımı») adıyla kısmi olarak çevrilmiştir. Özellikle vaizlere minberden bunu okumalarını insanları İslam'a karşı uyarmalarını tavsiye etmiştir. Bu tavsiye Türk ordularının Orta Avrupa'yı tehdit ettiği bir dönemde kesinlikle anlaşılabilir: 1529'da Sultan I. Süleyman Viyana'yı kuşatmış karşılıklarına dikilmiştir.²⁸ Martin Luther de Kur'an-ı Kerim'e düşmanca bir tavır ile yaklaşmış, yalanlarla dolu bir kitap olarak tanıtmıştır.²⁹

Kur'an-ı Kerim'in Latineden Almancaya ilk çevirisi ise Protestan Papaz Salomon Schweigger (1551–1622) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bilmediğin şeyle savaşamazsın, düşüncesinden yola çıkan Protestan papaz Salomon Schweigger, kendini Türk tehdidine karşı teolojik olarak savunabilmek için 1616'da Nürnberg'de Kur'an'ın ilk Almanca tercümesini “Alcoranus Mahometicus - Das ist: der Türcken Alcoran, Religion vnd Aberglauben“ (“Muhammedi Kur'an- Bu: Türklerin Kur'an-ı, Dini ve Batıl İnancı”) başlığı altında Almanca olarak bastırmıştır.³⁰ Bu çeviri, önsözünün ilk satırlarından da anlaşılacağı gibi, durdurulamaz görünen Türk birliklerinin Avrupa'yı tehdit ettiği bir ortamda İslam'a karşı fikri mücadele olarak tasarlanmıştır. Schweigger, tercümesinde İslam'a karşı düşmanca yaklaşımını gizlememiş, İslam ve Müslümanlar hakkında ağır ifadeler kullanmıştır.³¹

Schweigger, Almanca Kur'an tercüme yayımlayan son kişi değildir. Zamanla birçok Alman oryantalist ve teolog da benzer çalışmalar yapmışlardır.

²⁷ Maxime Rodinson, **Batıyı Büyüleyen İslam** (trc. Cemil Meriç), Pınar Yay., İstanbul 1983. s. 24.

²⁸ Bobzin, **Der Koran, Eine Einführung - Batı'da Kur'an**, Verlag C.H.Beck oHG, München 2018. s. 10-11.

²⁹ <https://www.ekd.de/23358.htm>

³⁰ Volkan Altunordu, **Nürnberg veröfentlichte die erste deutsche Koranübersetzung**, 2013. (<https://www.nordbayern.de/region/nuernberg/nurnberger-veroeffentlichte-die-erste-deutsche-koranubersetzung-1.2890895>)

³¹ Hüseyin Yaşar, **Aydınlanma Döneminde Batı'da Kur'an Algısı**, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XXIV, İzmir 2006. s. 116; Radim Sochorek, **Erste deutsche Koranübersetzung** erschien 1616. (<https://sprachmittler.eu/2013/05/erste-deutsche-koranuebersetzung-erschien-1616/>)

1703'te Alman teolog David Nerreter (1649-1726) Kur'an'ın benzer şekilde eleştirel çevirisini yayınlamıştır.

Kur'an-ı Kerim'i, 1772'de doğrudan Arapçadan Almancaya çeviren ilk kişi David Friedrich Megerlin (1699–1778) olmuştur. Megerlin çevirisini “Die türkische Bibel, oder des Korans allererste teutsche Übersetzung aus der Arabischen Urschrift”, sahte peygamber Mahumed'in bir gravürüyle birlikte “Türkçe İncil veya Kur'an, Arapça orijinalinden ilk Almanca tercümesidir”, başlığı altında yayınlamıştır. Ünlü Alman şair ve edip Johann Wolfgang von Goethe (1749 -1832) bunu alenen "sefil bir yapım" olarak tanımlamıştır. Megerlin, Kur'an'ı "yalanlar ve masallar kitabı" olarak ifşa etmekle ilgilenmiştir.³²

Bu dogmatik strateji özellikle yirminci yüzyılda değişmiş, bilimsel ve objektif yaklaşım başlamıştır. Bunun temel nedeni, Kur'an tercümelerinin kiliseden üniversitelerdeki akademik çevrelere kaymasıdır. Bu bilimsel yaklaşımın kökleri ise aydınlanma çağına dayanmaktadır. Nitekim Hartmut Bobzin'e göre, Müslümanlardan gelen tehdit azaldıkça Kur'an'ın edebi ve bilimsel içeriklerine ilgi arttı.³³

Nihayet 1746 yılında, 18. yüzyıldaki aydınlanma ve Avrupa'nın buna bağlı entelektüel tutumu ile Theodor Arnold'un (1683-1771) Kur'an tercümesi ortaya çıkmıştır.³⁴ Aydınlanma çağında, Theodor Arnold orijinaline yakın ilk Kur'an-ı Kerim tercümesini yayınladığında, yabancı kültürler, kökenleri ve kaynakları akıl temelinde ele alınmaya çalışılmıştır. Avrupa'daki zihniyet değişimi sayesinde Arnold, George Sale'in objektif ve teolojik polemiklerden uzak İngilizce Kur'an tercümesini Almancaya tam olarak çevirebilmiştir.³⁵

Kur'an-ı Kerim tercüme çalışmaları yolunda, “Corpus Coranicum Projesi” Almanya'da 20. yüzyıl oryantalistlerin yaptığı en önemli çalışmalardan sayılmıştır. Bu projede Kur'an'ın metinleşme süreci ile ilgili birçok incelemeler yapılmıştır. Alman Arabist ve Semitist olan Gotthelf Bergsträsser (1886-1933) ve Arthur Jeffery (1892-

³² Mahmoud Haggag, **Deutsche Koranübersetzung als Mittel zum Kulturdialog?** In: TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften. No. 17/2008. (https://www.inst.at/trans/17Nr/2-5/2-5_haggag17.htm); Goethe, Johann Wolfgang von, DİA, c.14, İstanbul 1996, ss. 99-101.

³³ Altunordu, **a.e.**

³⁴ Theodor Arnold, **Der Koran oder insgesamt so genannte Alcoran des Mohammeds**, Lemgo, 1746.

³⁵ Hatice Arslan Sözüdoğru, **Die Unterschiede Deutscher Qur'anübersetzungen in der Übersetzungsgeschichte**, *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran 2018, Sayı 34, s. 1069, 1073.

1959) 1930'larda Kur'an'ın tüm kıraat farklılıklarını gösteren ve onları eleştirel bakış açısıyla değerlendirmeyi hedefleyen Corpus Coranicum projesinin temel yol haritasını ortaya koymuştur.³⁶

1.2.2. Almanya'da Arapça Kürsülerin Kurulması

16. ve 17. yüzyıllarda öncü Avrupa üniversitelerinde Arapça kürsüleri kurulmuş ve karşılaştırmalı dinler alanıyla ilgili çalışmalar başlamıştır.³⁷

Almanya'daki Arapça çalışmalarının başlangıcı, Fransız şarkiyatçılığının kurucularından olan hümanist filozof Guillaume Wilhelm Postel'in (1510-1581) el yazmalarının Ren-Pfalz prensi III. Friedrich'in kütüphanesine girmesi ile çok yakından bağlantılıdır. 1560'ta Ren-Pfalz prensi III. Friedrich'in Kalvenciliği benimsemesi ile Pfalz bölgesi, Almanya'da Protestanlığın kalesi olmuştur. Böylece Heidelberg'de reforma bağlı bilim gelişmiştir.³⁸

Burada kurumsal olarak Alman üniversitelerinde, XVI. yüzyılda Arapça öğretimine başlanıldığı söylenebilir. Başlangıçta bu iş ilahiyat araştırmaları ile irtibatlı idi. Alman oryantalist ve astronom Jakob Christmann (1554-1613), Heidelberg Collegium Sapientiae Üniversitesi'nde doğubilimcilik okumuş ve 1580'de Dionysianum olarak adlandırılan yerde Arapça öğretmenliği yapmıştır. Arap alfabesi ile ilgili "Alphabetum arabicum cum isagoge arabice legendi ac scribendi" (Arap Alfabesi: Arapça yazma ve okumaya Giriş) isimli eserini ortaya koymuştur. 1590'da el-Fergānî'nin astronomi kitabını Latinceye çevirmiştir. 1608'de IV. Frederick, onu Arap dili profesörü olarak atamıştır.³⁹

³⁶ Arthur Jeffery, **The Qur'ān as Scripture**, Russell F. Moore Company, New York, 1952, s. 103; Jeffery, **Materials for the History of the Text of the Qur'ān**, Brill, Leiden, 1937, s. 7.

³⁷ Lassner, a.g.e., s. 8-9.

³⁸ Johann Wilhelm Fück, **Die Arabischen Studien In Europa- Bis In Den Anfang Des 20. Jahrhunderts**, Otto Harrassowitz, Leipzig 1955, s. 44.

³⁹ Moritz Cantor, "Christmann, Jakob" in: *Allgemeine Deutsche Biographie* 4 (1876), S. 222 (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd124886760.html#adbcontent>); Walther Killy, Rudolf Vierhaus, *Deutsche Biographische Enzyklopädie*, yay.De Gruyter Saur, c. 2, München, 1995, s. 323.

Genel olarak Almanya’da Arap dili ve edebiyatı çalışmaları diğer ülkelere göre daha geç başlamıştır. Bunun sebebi ise ülkede istikrarın olmaması ve toplumun parçalanmış halde olmasıdır. Savaşlar ve iç karışıklıklar onları bu çalışmalardan uzak tutmuştur. 1871 yılında siyasi birliğini sağlayan Almanya, ilk şansölye Otto von Bismarck’ın liderliğinde güçlü bir şekilde tarih sahnesinde yerini almış ve Alman oryantalizminden de istifade etmiştir. Birliğini sağlamış olan Almanya Arap dili ve edebiyatı alanında büyük gelişmeler sağlamıştır.

Almanya’da ise bu dönemde Arap dili araştırmaları, kutsal dillerin filolojisi (philologie sacra) kapsamında, Eski İbrani dili ve Süryanice araştırmalarına bağlı olarak gerçekleşmekte idi. Çünkü Almanya’da Protestanlar birinci derecede Kitab-ı Mukaddes’in Arapça, Süryânîce ve Kiptice gibi eski dillere yapılan çevirilerine yönelik araştırmalar ile ilgilenmekteydiler.

Şarkiyatın henüz ilahiyatın yardımcı bir disiplini olarak görüldüğü dönemde Almanya’da Arapçayı XVIII. yüzyılda diğer Sâmî dillerinden ayrı müstakil bir ders olarak ilk defa okutan kişi Johann Reiske (1716-1774) olmuştur.⁴⁰

Ancak 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde genel oryantalizm çalışmalarında Fransa ve İngiltere’nin Almanya’dan daha ileride olduğu söylenebilir. Zira Fransa ve İngiltere Almanya’ya kıyasla sömürgecilik faaliyetlerine erken dönemde başlamış, enstitü ve kurumlarında Doğu çalışmaları için yeterli veri ve altyapıyı oluşturmuştu. Bu sebeple kurulan enstitüler de Avrupa ülkeleri için ilham kaynağı olmuştur.⁴¹

En başından beri Isaac Silvestre de Sacy'nin (1758-1838) "arabe littéral" ve "arabe vulgaire" kürsüsünü elinde tuttuğu Ecole des langues ile Arapça araştırmalarında yeni bir dönem başladı. Paris, özellikle de Sacy'nin araştırmacı kişiliği sayesinde modern bir filolojik disiplin olarak Arapça çalışmalarının doğum yeri olmuştur. De Sacy ise bütün Avrupa’da modern Doğu araştırmalarının kurucusu kabul edilmektedir. De Sacy, pek çok Alman öğrencisi sayesinde Alman şarkiyat

⁴⁰ Bobzin, (Yusuf Zafir ile röportaj), çev. Eyyüp Tanrıverdi, **Alman Doğubilimciliğinin Dünü Bugünü Yarını, Alman Doğu bilimci Hartmut Bobzin ile röportaj.** ("el-İstişrâku'l-Almânî ilâ eyne? Hivârûn maa'l musteşriki'l-Almânî Hartmût Bûbzîn"), *Mecelletu'tturâsi'l-Arabî*, sayı 68, yıl 17, Ağustos 1997. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/10510>), s. 183.

⁴¹ Remzi Avcı, **Kurgu ile Gerçeklik arasında Alman Oryantalizmi**, İstanbul, 2021, s. 51.

bilimlerinin kurulmasına büyük katkı sunmuştur.⁴² Almanya'da Arap dili araştırmalarının gerçek kurucusu olarak kabul edilen Fleischer, de Sacy tarafından yetiştirilmiştir. Nöldeke, Goldziher, Jacob Barth, August Müller ve benzeri büyük Doğu bilimciler ile bilinen nesil Fleischer tarafından yetiştirilmiştir.⁴³

Görüldüğü üzere, Fransa şarkiyat çalışmalarına Almanya'dan daha erken başlamış ve Alman şarkiyatçılığını etkilemiştir. Diğer yandan Almanya, kardeş ülkesi Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na komşu konumu nedeniyle, İslam dünyasında Fransa'dan daha fazla diplomatik çıkara sahipti. Ancak Almanya'da, dilsel olarak yetkin uzmanların eğitimi yakın zamana kadar kurumsallaşmamıştı. 1754'te kraliçe Maria Theresa, (Orientalische Akademie) Doğu akademisini kurdu. Ancak Arapça burada, ana odak noktada olan Türkçenin yanı sıra sadece yardımcı dil olarak öğretildi. Paris okuluna benzer şekilde, Viyana'daki temel eğitimin tamamlanması için İstanbul'da birkaç yıl kalınması gerekiyordu.⁴⁴

19. yüzyılın başlarında, Alman üniversitelerindeki Doğu çalışmalarında şüphesiz Alman prensliklerin etkisi büyüktür. Alman prenslikleri üniversitelerde Şarkiyat Araştırmaları kürsüleri kurmuş ve gelecek vadeden genç bilim adamları Paris'te bulunan Silvester de Sacy'ye eğitim almak için gönderilmiştir.⁴⁵

XIX. yüzyılda, Alman Doğubilimciliğinin diğer Avrupa ülkelerinden ayrıldığı en önemli cihet dil ve edebiyat metinlerine birinci derecede önem vermesi olmuştur. Almanlar, Arap kültürüne ait çok sayıdaki eserin tahkikli ilmî yayınları ve bu çerçevede ortaya konan eleştiri ve incelemelerin yanı sıra titiz indeksler hazırlamakla tanınmışlardır. Arap edebiyatına dair çok sayıda yazma eserlerin tahkik çalışmaları diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha çok Almanya'da yapılmıştır.

Aynı zamanda Almanya, karşılaştırmalı Sâmi dilleri araştırmalarına verilen önem açısından da diğer Avrupa ülkeleri arasında temayüz etmiştir. Almanya'da

⁴² Muhammed Vural; **Friedrich Rückert Şair Ve Filolog Bir Başka Oryantalist**, *Sabah Ülkesi Kültür Sanat Ve Felsefe Dergisi*, Sayı 68, 07/2021, s.110.

⁴³ Bobzin, (Zafir ile röportaj) s. 183.

⁴⁴ Bobzin, **Geschichte der arabischen Philologie in Europa bis zum Ausgang des achtzehnten Jahrhunderts**, Erlangen, 1992, s. 161.

⁴⁵ Baber Johansen, çev. Bilal Aybakan, **Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi: Alman Şarkiyat Cemiyeti (Deutsche Morgenländische Gesellschaft) 1845-1989**, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29 (2005/2), s. 224.

Arapça ile Aramîce, İbrânîce ve Sebe dili gibi diğerk Sâmi dilleri arasında pek çok karşılaştırmalı araştırma ve inceleme yapılmıştır. Bu alanda yapılmış en önemli çalışma, öncü Alman şarkiyatçısı olan Carl Brockelmann'ın (1868-1956) “Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen (1908)” (Ana Hatlarıyla Sâmi Dillerinin Mukayeseli Grameri) adlı eseridir. Bunun kadar ayrıntılı ve titiz bir kitap hâlâ yazılmamıştır.⁴⁶

⁴⁶ Bobzin, (Zafir ile röportaj), s. 184-185.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 18.Y.Y.'DAN 20.Y.Y.'A KADAR YAPILAN BAZI ÇALIŞMALAR

18. y.y'dan 20. y.y'a kadar Arap dili ve edebiyatı alanında çalışmalar yapmış olan pek çok Alman bilim adamlarına rastlamaktayız. Johann Gottfried Herder (1744–1803), Johann Gottfried Eichhorn (1752–1827), Johann Gottfried Ludwig Kosegarten (ö. 1860), Georg Wilhelm Freytag (ö. 1861), Alfred von Kremer (ö. 1889), Adolf Friedrich von Schack (ö. 1894) ve burada isimlerini zikredemeyeceğimiz daha birçok önemli Alman bilim adamları tarafından faydalı eserler ortaya konulmuştur.⁴⁷

Burada, oldukça geniş bir yelpazeye sahip olan bu çalışmalarını ele almak bir yüksek lisans çalışmasının hacmine sığmayacağından dolayı, bu dönemde Arap dili ve edebiyatı alanında önemli çalışmalar yapmış olan Johann Jacob Reiske (1716-1774), Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) ve Johann Michael Friedrich Rückert'in (1788-1866) hayatı ve eserleri daha detaylı ele alınmış, diğer bazı ilim adamlarının eserlerine de kısaca değinilerek onların bu alandaki eserleri tanıtılmaya çalışılmıştır.

2.1. JOHANN J. REİSKE, JOHANN W. VON GOETHE VE JOHANN M. F. RÜCKERT'İN HAYATI VE ESERLERİ

Daha önce de zikrettiğimiz gibi, Almanya'da Arapçayı XVIII. yüzyılda diğer Sâmi dillerden ayrı müstakil bir ders olarak ilk defa okutan kişi Johann Jacob Reiske'dir. Bundan dolayı, Reiske'nin Arap dili ve edebiyatı alanında yapmış olduğu öncü çalışmaları daha yakından incelemeye çalışacağız.

⁴⁷ Kenan Demirayak, **Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi**, Cantaş Yay., 2. bs., İstanbul, 2016, ss.169-171.

2.1.1. Johann Jacob Reiske (1716-1774)

Hayatını İslam medeniyeti ve Arap dili çalışmalarına hasreden ilk Alman müsteşriklerden olan Johann Jacob Reiske önceleri cahiliye devri Arap şiiri, özellikle Tarafe b. Abd'in Muallağa'sı üzerinde çalışmış ve bu eseri Latinceye çevirmiştir. (Leiden 1742). Daha sonra yaptığı çalışmalarla İslam medeniyeti ve Arap dili konusunda uzmanlaşmıştır.⁴⁸

Görsel 1 Johann Jacob Reiske

Reiske, Arap edebiyatının öğretimi yanı sıra Arap atasözleri ile ilgilenmiştir. Çalışmalarının içeriğinde Arap dili ve Arap şiiri bölümü de yer almakta ve el-Mütenebbî'nin divanından bazı şiirlerinin Almanca çevirileri de bulunmaktadır. Ancak Reiske, o sıralarda ilmî çevreden hak ettiği ilgiyi görememiştir. Gerçek anlamıyla Arap dili araştırmaları onun ölümünden 50 yıl sonra başlamıştır.⁴⁹ Buna rağmen Reiske, Batı'da 18. yüzyılın Avrupalı Arap edebiyatı bilginlerinin öncüsü ve Arap filolojisinin müstakil bir disiplin olarak kurucusu kabul edilmektedir. Çünkü o Arap dili ve edebiyatı öğrenimini sadece teolojinin yardımcı bir bilimi olarak görmemiştir. Reiske ve muadili bilim adamlarının çabaları sayesinde oryantalizmin teolojiden ayrı, bağımsız bir disiplin haline dönüşmesi sağlanabilmiştir. Yaşadığı dönemde çalışmalarının büyük çoğunluğu kabul görmediğinden „Lebensbeschreibung“⁵⁰ isimli otobiyografisinde kendisini “Arap edebiyatı şehidi”

⁴⁸ Rıza Kurtuluş, “Almanya’da İslam Araştırmaları”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul 1989, TDV Yayınları, c. 2, s. 522-524.

⁴⁹ Bobzin, (Zafir ile röportaj), s. 133-142.

⁵⁰ 1783’de eşi Ernestine Christine Reiske tarafından yayınlanmış.

olarak tanımladı. Reiske, Arap dili ve edebiyatıyla iç içe olduğu kadar Bizans ve Yunan edebiyatıyla da iç içeydi. Aynı zamanda Reiske, Arap nümismatik ve epigrafinin⁵¹ öncüsü olarak kabul edilir.⁵²

Reiske, 1716 yılında Sachsen-Anhalt eyaletinde Zörbig kasabasında doğdu. Debbağ olan babası, düşük gelirli bir mesleğe sahipti. Yoksul bir aileden gelen Reiske'nin çocukluk ve gençlik yılları sıkıntılı geçmiştir. Zörbig ve Halle'de ilk ve ortaöğrenimini bitirdikten sonra 1733'te girdiği Leipzig Üniversite'sinde teoloji, klasik diller ve Grek edebiyatı okudu; kendi imkanlarıyla Arapça öğrendi. Özellikle İbrânîce ve Arapça dilleriyle ilgileniyordu. Tarafe'nin Muallaka'sının neşrinden sonra hocası Schultens'in önerisi üzerine çalışma alanını değiştirdi. Schultens öğrencisinden teoloji, hukuk ve tıp bölümleri arasından tercihinin yapmasını ve seçtiği alanda tahsilini sürdürmesini istemişti. Reiske bunlar arasından Tıp Fakültesi'ni tercih etti. Zira tıp ilminin insanoğluna daha yararlı olacağı görüşündeydi. Reiske'nin yaklaşımı, bir bilim adamının öğrendiği teorik bilgileri, pratikte uygulamak suretiyle insanın hayrına ve yararına sunmasının gerekliliğine işaret etmiş ve kendi konumunu da bu şekilde belirlemiştir. Bu amaç doğrultusunda dil ve edebiyata dair ilimler, insanların birbirlerini tanıma ve anlama yetilerini geliştirdiği ve belli standartlara kavuşturduğundan daima onun ilgi alanında olmuştur. Arapça ve Yunanca kitaplarla da ilgisini asla kesmeyerek bunlar üzerinde de çalışmalarına devam etti. Yine, tıp alanında da Arapça eserlerden istifade etmiştir. İbn Ebi Usaybia'nın eseri ile tıbbı dair bazı eserleri incelemiş ve bunun neticesinde "Miscellaneae aliquot observationes medicae ex Arabum monumentis" (Arapça Eserlerden İstifadeyle Elde Edilmiş Tıbbı Dair Bazı Gözlemler) başlıklı doktora teziyle tıpta doktor unvanını elde etmiştir.⁵³

Çalışmalarının kabul görmeyişinin sebebi kilisenin tutucu fikirlerine ayrı düşmesi idi. Nitekim Reiske, İslam dininin üstünlüğünü ve Peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğruluğunu dile getirip müdafaa ettiği, ayrıca Arap-İslam

⁵¹ Nümismatik: Eski para ve madalyaların tarihi ve tanımıyla uğraşan bilim. Epigrafi: Yazıt bilimi. (<https://sozluk.gov.tr/>)

⁵² Bobzin, **Reiske, Johann Jacob in: Neue Deutsche Biographie 21** (2003), s. 391-392 (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd100317278.html#ndbcontent>); Hilal Görgün, "**Reiske, Johann Jacob**", TDV İslam Ansiklopedisi, c.34, ss.544-545, İstanbul, 2007.

⁵³ Peter Bachmann, **Almanya'da Doğubilim Araştırmalarının Kurucusu Johann Jacop Reiske**, çev. Mehmet Yavuz, Yay. Çantay Kitapevi, İstanbul, 2001, s. 25-26.

medeniyetinden de övgüyle bahsettiği için Leibzig Üniversitesi ilahiyatçılarının şiddetli tepki ve hücumlarına maruz kalmıştır.⁵⁴

Bulunduğu zamanın şartları göz önünde tutulacak olursa, İslam'ı ve Hz. Muhammed'i (s.a.v.) karalama yanlısı olan kiliseye karşı bir duruş sergileme birçok kesim tarafından saldırıya ve dışlanmaya yol açacaktı. Reiske için de bu durum söz konusu olmuş, akademik kariyeri boyunca zorluklara maruz bırakılmıştır.

Reiske, zamanının hükümdarı Büyük Friedrich II, yakın arkadaşı olan Alman oyun yazarı ve eleştirmen Gotthold Ephraim Lessing ve birçok yabancı akademisyen tarafından saygı görüyordu. Ancak Reiske'nin yaklaşımı patronlarının ve meslektaşlarının düşmanlığını kışkırtmış ve Leipzig'de (1758) bir rektörlük verilene kadar düşük ücretli edebi yazı işleriyle sınırlı kalmıştır.⁵⁵

Arap dili ve edebiyatı alanındaki bazı eserleri şunlardır⁵⁶:

1- Tharaphae Moallakah cum scholiis Nahas (Leiden 1742)

Tarafe b. Abd'in Muallağa'sına yazdığı önemli bir giriş yazısıyla, Ebû Ca'fer en-Nehhâs'ın şerhi ve açıklamalı Latince tercümesiyle birlikte neşridir.

2- Miscellaneae aliquot observationes medicae ex Arabum monumentis (Leipzig 1746)

"Eski Arap Eserlerinde Yer Alan Bazı Tıbbi Mülâhazalar". Reiske'nin doktora tezidir.

3- Abulfeda Annales Moslemici (I: Leipzig 1754; I-V: Copenhagen 1789-1794; J. J. Chr. Adler ile)

Ebü'l-Fidâ'nın Avrupa'da daha sonra gelişecek İslam tarihçiliğinin temel müracaat kitabı olan el-Muhtaşar fi ahbâri'l-beşer'inin Latince tercümesidir. Ebü'l - Fidâ'nın tarihinin en önemli metin baskısı ve çevirisi ölümünden sonra yayınlandı.

4- Abu'l-Walidi İbn Zeiduni Risalet seu epistolium arabice et latine cum notulis edidit J. J. Reiske (Leipzig 1755)

⁵⁴ Bachmann, a.g.e, s. 7.

⁵⁵ (<https://www.britannica.com/biography/Johann-Jakob-Reiske>)

⁵⁶ Görgün, a.e., TDV İslam Ansiklopedisi.

Bu eser, İbn Zeydûn'un İbn Abdus'a gönderdiği mektubun Arapça metni, Latince tercümesi ve Reiske'nin İbn Nübâte el-Mısri şerhine dayanarak yaptığı açıklamalardan oluşmaktadır.

5- Thograis sogenanntes Lamisches Gedicht. Aus dem Arabischen übersetzt. Nebst einem kurzen Entwurf der arabischen Dichterey (Dresden 1756)

Tuğrâî'nin Lâmiyyetü'l-'Acem' isimli eserinin Almancaya tercümesidir.

6- Sammlung einiger arabischer Sprüchwörter die von den Stecken oder Stäben hergenommen sind (Leipzig 1758)

Bu eser, bazı Arap atasözlerinin Almanca karşılıklarından ibarettir.

7- Proben der arabischen Dichtkunst in verliebten und traurigen Gedichten, aus dem Motanabbi, Arabisch und Deutsch, nebst Anmerkungen (Leipzig 1765)

Bu eser, Mütenebbî'nin divanından seçilmiş gazel beyitleriyle iki mersiye'nin Almanca tercümesi ve bazı notlarla neşrinden oluşmaktadır.

8- Prodidagmata ad Hagji Chalifae librum memorialem rerum a muhammedanis gestarum exhibentia introductionem genaralem in historiam sic dictam orientalem (Leipzig 1766, 1786)

Kâtip Çelebi'nin Takvîmü't-tevârîh'inden hareketle yazılmış İslam tarihine genel giriş mahiyetinde bir eserdir.

9- Hermes an die menschliche Seele arabisch und deutsch (Leipzig 1870)

Müellifin öğrenciliğinde Latinceye tercüme ettiği ilk Arapça eserdir. (Risâletü Hermes fî mu'âzeleti'n-nefs).

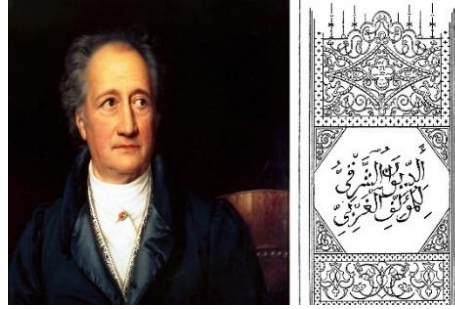
Makalelerinden “Der Einfluss der arabischen Sprache in den Wissenschaften” (Neue Zeitung von gelehrten Sachen [Leipzig 1748]), Arapçanın ilimlere etkisi konusundadır. “Briefe über das arabische Münzwesen” (Repertorium für Biblische und Morgenländische Litteratur, IX [Leipzig 1781], s. 197-268; X [1781], s. 165-240; XI [1782], s. 1-44; XVII [1785], s. 209-284; XVIII [1786], s. 1-78), İslami sikkeler üzerine mektup şeklinde telif edilmiş olan çeşitli yazılarının bazı notlar ve eklerle birlikte neşredilmiş şeklidir.

Yazar ayrıca Bibliothèque orientale'nin Almanca tercümesine katkıda bulunmuş, Mer'î b. Yûsuf'un Nüzhetü'n-nâzırîn'ini kısmen Almancaya çevirmiştir.

Reiske'nin Arap dili ve edebiyatı alanında erişebildiği kaynaklar sınırlı olmasına rağmen olağanüstü çabalarıyla ortaya koyduğu bu eserler hem Avrupa ülkelerinde hem de diğer ülkelerde Arap dilinin öğretimini kolaylaştırmış ve şarkiyat biliminin temelini atmıştır. Reiske, birçok şarkiyat çalışmalarında referans gösterilen önemli bir isim olmuştur.

2.1.2. Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832)

Goethe, Almanya'nın gelmiş geçmiş en büyük şairi ve edibi olarak tanınır. Aynı zamanda önemli bir devlet adamı ve düşünürdür.

Görsel 2 Johann W. von Goethe

İmparatorluk danışmanı ve avukat olan bir babanın ve soylu bir annenin oğlu olan Goethe, 28 Ağustos 1749'da Almanya'nın Frankfurt am Main kentinde dünyaya gelmiştir. Goethe zeki ve yetenekli bir çocuktur. Varlıklı ve itibar sahibi sınıftan olan ailesi, Goethe'nin eğitimine çok önem verir. O daha çocuk yaşlarda iken özel hocalar tutarak malikanelerindeki zengin kütüphanede Grekçe, Latince, İbranice, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, tarih, coğrafya, teoloji, tabii ilimler, matematik, resim ve müzik dersleri almasını sağlarlar.⁵⁷

Goethe'nin çocukluğu, Avrupa'ya Şark edebiyatının çeviri yoluyla nakledildiği ve seyahatnamelerdeki yapılan tasvirlerden oluşan sihirli Şark hayalinin

⁵⁷ "Goethe, Johann Wolfgang von (1749 -1832) İslâmiyet'e yakınlık duyduğu bilinen Alman edip ve şairi", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1996, c. 14. s. 99-101.

rağbet gördüğü döneme rastlar. Böylelikle Goethe, annesi ve büyükannesi sayesinde Şark'ın Bin Bir Gece masallarıyla tanışmıştır.⁵⁸

Çocukluğundan beri ilme düşkün olan Goethe, gayet yetenekli bir çocuk olarak daha yedi yaşında birkaç dile hakimdi. Yine aynı yaşlarda ilk şiirlerini yazmaya ve oyunlar bestelemeye başlamıştı.⁵⁹

Goethe'nin ailesinde, çocukların erken eğitimleri mukaddes kitap bilgisine dayanıyordu. İncil, Goethe için hayatı boyunca bir dil sanatı ve şiirsel motif kaynağı olarak kalır.

Goethe, 1734'te kurulan ve filoloji alanıyla ünlenmiş Göttingen Üniversitesi'nde okumak ister. Ancak babasının bu isteğini reddetmesi üzerine 1765-68 yıllarını Leipzig'de hukuk öğrencisi olarak geçirir. 1768'de hastalanan Goethe, üniversite eğitimini tamamlayamadan Frankfurt'taki baba evine geri döner. Hastalıktan kurtulan Goethe, 1770'te tahsilini tamamlamak üzere Strazburg Üniversitesi'ne gider ve bir yıl sonra mezun olur. Diplomasıyla birlikte avukatlık yetki belgesini alır.

Strazburg'da kaldığı esnada kendi Frankfurt çevresinde edinmiş olduğu dindar duyarlılığını koruyan Goethe, aynı zamanda kendini sınırlayan dar görüşlerden uzaklaşmış, farklı dinlere de açık hale gelebilmiştir.

Tüm dogmatizmi ve tutucu gelenekleri aştığını hisseden Goethe, hayatının bu döneminde ünlü hümanist yazar ve filozof Johann Gottfried Herder ile tanışır. Herder ona, çalışmalarında ilham veren ve rehberlik eden yakın dostu olur.⁶⁰

1772'de Goethe'nin gerçek yazarlık kariyeri, Sturm und Drang'ın en önemli gazetecilik organı olan Frankfurter Gelehrte Anzeige'de eleştirmen olarak başlar.⁶¹

Herder'in tavsiyesi üzerine Kur'an'la ilgilenen Goethe, 1772 yılında rahip Friedrich David Megerlin'in Arapça aslından Almancaya yaptığı ve İslam karşıtı bir önsözle takdim ettiği Kur'an-ı Kerim tercümesi hakkında Frankfurter Gelehrten Anzeige'de yayımlanan bir tenkit yazısı kaleme aldı. Bu makalede, Megerlin'in

⁵⁸ Âlim Kahraman, **Goethe'nin "Mahomets Gesang" Şiiri: Türkçe Çevirileri Üzerine**, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, sayı 9, Yıl 2000, s. 105.

⁵⁹ (<https://auschool.ru/tr/psychology/iogann-volfgang-fon-gete-biografiya-foto-proizvedeniya/>)

⁶⁰ (<https://www.deutsche-biographie.de/sfz53095.html>)

⁶¹ Wilhelm Flitner, **"Goethe, Johann Wolfgang von"** in: *Neue Deutsche Biographie* 6 (1964), ss. 546-575, (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd118540238.html#ndbcontent>)

Kur'an'ı hakkıyla tercüme edemediğini ve kitabın onun yazdıklarıyla kıyaslanamayacak kadar yüce fikirlere sahip olduğunu belirterek layıkıyla bir tercümenin ancak şu şekilde yapılabileceğini tahayyül ettiğini açıkladı: “Kur'an'ın şumulünü kavramaya meyyal, çok keskin bir zekaya sahip, şair ruhlu bir Alman mütercimim, Şark'ın mehtaplı berrak seması altında ve ilahi vahyin geldiği yere kuracağı çadırda Kur'an'ı bir Peygamberin ruh hali içerisinde okuduktan sonra tercümeyle başlaması en büyük arzumdur.”⁶²

Daha sonra Goethe, Weimar Dükü Karl August'un daveti üzere 1775 yılında Weimer'a gitmiştir. Dük, onu 1776'da hükümet kabinesine özel temsilci olarak tayin eder ve ona yüksek bir maaş verir. Goethe, 1779'da dükün teklifiyle imparator tarafından asalet unvanı verilerek özel danışmanlığa, 1782'de de maliye bakanlığı görevine getirilir.⁶³

Görüldüğü üzere Goethe, hem edip hem de avukat olarak çeşitli alanlarda hizmet vermiş, Almanya'nın önde gelen dehalarından biridir. Aynı zamanda İslam medeniyetinden etkilenmiş ve Arap dili ve edebiyatı alanında önemli eserler kaleme almıştır.

Goethe'nin, Batılılar ve Müslümanlar tarafından çok az bilinen yönü ise Allah'a, İslam'a, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve Kur'an-ı Kerim'e karşı derin ilgi ve ihtiramıdır. O, bir Batılıya göre İslam medeniyeti ve edebiyatından alışılmadık derecede etkilenmiştir. İslam'a Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) sevgi, hürmet ve hayranlığını her fırsatta dile getirmekten geri durmamıştır. Eserleri ile Avrupa ve Almanca konuşulan dünyaya İslam'ın güzelliğini göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda Goethe, aydınlanma devri ile Avrupa'nın, Hristiyanlık dışındaki dinlere ve fikirlere, özellikle de İslam dinine karşı olumsuz tutumunun değişmesi için uğraşmıştır. Batı'nın daha uygar olabilmesi ve birlikte yaşam anlayışının yayılması için çabalayan önemli öncü figürlerden olmuştur. O, bugün için de kültürler ve milletler arası köprü olmanın öncü isimlerindedir.

Goethe, Doğu dünyasının yalnızca tarihine, kültürüne ve edebiyatına değil, aynı zamanda dini İslam'a da en tutkulu ve bilgili düzeyde ilgi göstermekteydi. Diğer şairlerin yapmadığı bir şekilde Divan'ındaki şiirlerinde, Farslı Müslüman şair

⁶² Katharina Mommsen, **Im Islam leben und sterben wir alle**, Bonn 1982, s. 14.

⁶³ (<http://www.goethezeitportal.de/wissen/enzyklopaedie/goethe/goethe-biographie.html>)

Muhammed Şemseddin Hafız (1315-1390) ile diyaloga girmiş ve bu diyalogu kendi son büyük şiir yapıtına dönüştürmüştür: 1819 tarihli "Doğu-Batı Divanı'nda" bulunan dizeler Batılı büyük şairlerin hiçbirinde yoktur.⁶⁴

Goethe, Kur'an, Hadis ve İslam dünyası literatüründen etkilenmiş ve bunlardan almış olduğu ilhamı meşhur çalışmalarına yansıtmıştır. Goethe'nin İslamiyet'e karşı sıra dışı alakası ve İslam dinini diğer bütün dinlerden farksız kutsal ilahi bir din olduğunu kabul etmesi, hatta eserinde kendisi için "ben de Müslüman'ım" demesi Batı Avrupa tarafından kabul edilmemektedir. Nitekim, Avrupa'da yapılan çalışmalarda Goethe'nin bu yönü göz ardı edilmektedir.

Bununla birlikte az sayıda konunun uzmanları bu gerçeklere değinmişlerdir. Katharina Mommsen gibi Goethe uzmanları, Goethe'nin İslam'ı ne kadar içselleştirdiğini ve ona hayran olduğunu eserlerinde izah etmiştir. Ancak Mommsen bundan öte gitmediğini de belirtmekten çekinmemiştir.

Katharina Mommsen, "Goethe ve İslam" başlığı altındaki eserinde Goethe'nin İslam'a özel ve içten bir sempati beslediğini ifade ederek şu noktalara değinmiştir:

-Henüz 23 yaşındayken Hz. Muhammed'e (s.a.v.) çok güzel bir kaside yazdığını.

-70 yaşlarında bir şair olarak, "Kur'an'ın tümüyle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indiği Kadir gecesini huşu içinde kutlamak istediği düşüncesiyle zihninin meşgul olduğunu alenen itiraf ettiğini. (Doğu-Batı Divanı'nın Notlar ve Tetkikler kısmında "Müstakbel Divan" bölümünde Cennet Kitabı faslında).

- Doğu eserlerinin en önemlisi olan Doğu-Batı Divanı'nda, Goethe şahsen kaleme aldığı bir yazıda şaşırtıcı ve bir o kadar da merak uyandırıcı şu açıklamada bulunur;

"...ja er lehnt den Verdacht nicht ab, daß er selbst ein Muselmann sey."⁶⁵

"Eserin müellifi "kendisinin Müslüman olduğu" yolundaki söylentileri reddetmiyor."

⁶⁴ (<https://karl-josef-kuschel.de/im-islam-leben-und-sterben-wir-alle/>)

⁶⁵ Mommsen, **Goethe, West-östlicher Divan: Eigenhändige Niederschriften**, Band 1- Handschriften, haz. (Frankfurt am Main und Leipzig: Insel Verlag, 1996), s. 224; Goethe, **Doğu-Batı Divanı**, ter. Bayram Yılmaz, s.12, Baskı 1, Yay. İyi Adam Yayınları, İstanbul, 2000 (Johann_Wolfgang_von_Goethe_West_ostliche (3).pdf)

Mommsen, yukarıdaki noktaları saydıktan sonra, Goethe'nin İslam'a karşı olağanüstü yaklaşımının, tabiatıyla ve zamanının özlemleriyle ilgili olduğunu; hoşgörü fikrinin hâkim olduğu aydınlanmada, diğer Hristiyan olmayan dinlerin değerini tanımır hale getirmeyi görevlerinden biri olarak gördüğünü savunmaktadır.⁶⁶

Goethe, tanınmış Avusturyalı diplomat ve oryantalist olan hocası Joseph von Hammer-Purgstall'ın Almancaya kazandırdığı Arap dili ve edebiyatı alanında yayınladığı eserlerden etkilenmiş ve ilham almıştır. Hafız Divanı'nı Farsça aslından Almancaya ilk kez tercüme eden Hammer-Purgstall olmuştur.⁶⁷ Doğu edebiyatının Almanca konuşulan dünyada rağbet görmesinde Hammer kilit rol oynamıştır. Hammer, Fransız oryantalizmin öncülerinden olan şarkiyatçı Silvestre de Sacy'nin Doğu literatürü çalışmalarından ilham almış ve Goethe, Rückert gibi pek çok Alman entelektüellerine de ilham kaynağı olmuştur.

Özellikle Hammer'in 1812/1813'te İranlı şair Hafız'ın Divanı'nın iki ciltlik Almanca çevirisini ve daha sonra yazdığı "İran'ın Güzel Konuşma Sanatlarının Tarihi" cildini yayınlaması, Goethe'nin yanı sıra Rückert ve Platen gibi birçok ünlü Alman şaire Doğu'yu yoğun bir şekilde incelemeleri için ilham vermiştir.⁶⁸

Böylelikle Goethe, hocası Joseph Hammer'in çevirileri sayesinde Hafız ile tanışmış, bu çevirileri okuduktan sonra Batı-Doğu Divanı dediğimiz önemli divanını meydana getirmiştir.⁶⁹

Goethe, şiir koleksiyonu için Farsça "Divan" terimini korurken, " Batı-Doğu" ile iki kültür ve iki literatür arasındaki etkileşimi ve Batı'nın Doğulu bir şaire bağlılığını karakterize etmek için kullanmak istemiştir.⁷⁰

Goethe'nin bu duruşu, Doğu ve Batı dünyasında Müslüman olup olmadığı tartışmalarına yol açmış ve bugüne kadar cevapsız bir soru olarak kalmıştır.

⁶⁶ Mommsen, **Goethe ve İslam**, çev. Senail Özkan, Yay. Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 9.

⁶⁷ Bayram Yılmaz, **Goethe ve Tasavvuf- Dava Safahatım**, İstanbul, 2006, s. 42.

⁶⁸ İlyas Öztürk, **Friedrich Rückert'in "Freimund" adı altında yazdığı Gazellerdeki Doğu Edebiyatı Unsurları**, Doktora Tezi, İstanbul 1984, s. 7-8.

⁶⁹ İlber Ortaylı, **Son İmparatorluk Osmanlı/ Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek 2**, 2. bs., Timaş Yay., İstanbul 2006, s. 165. (<https://docplayer.biz.tr/199093189-Son-impatorluk-osmanli-ilber-ortayli.html>)

⁷⁰ Manfred Kluge ve Rudolf, Radler, **Hauptwerke der deutschen Literatur. Darstellungen und Interpretationen**, Edition Kindlers Literatur Lexikon, München 1974, unterm West-östlicher Divan, s. 214.

Bu konuyla ilgili olarak yazar Abdurrahman Dilipak, Goethe'nin Müslüman olduğuna ikna olduğunu ifade etmiştir.⁷¹

Mısırlı ünlü yazar Muhammad İbn Rassoul (1929-2015) Goethe'nin "şüphesiz Müslüman olduğunu" savunuyordu ve bu sebeple onu "Kardeşim Goethe"⁷², diye zikrediyordu.

Goethe'yi, 1770/1771 de Kur'an-ı Kerim okumaları için teşvik eden rehberi ve arkadaşı ünlü Alman filozof, din bilimci, şair ve edebiyatçı Johann Gottfried Herder (1744-1803) olmuştur. Herder sayesinde Goethe'nin, çok geçmeden Peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve İslam'a samimiyetle katıldığına dair belgeler karşımıza çıkmaktadır.⁷³

Goethe, Doğu-Batı Divanı'nda, Kur'an-ı Kerim'den esinlenmiş ve şiirlerinde ayetlerden iktibasta bulunmuştur. Aşağıda Divan'ından "Nazarlık" adındaki şiirde Bakara suresinin 142. ayetinden şu şekilde iktibasta bulunmaktadır:

"Doğu da Allah'ındır de, Batı da. Dilediğine doğru ve düz yolu buldurur."⁷⁴

TALISMANE

Gottes ist der Orient!
Gottes ist der Okzident!
Nord und südliches Gelände
Ruht im Frieden seiner Hände.⁷⁵

NAZARLIK

Doğu da Allah'ındır!
Batı da Allah'ın!
Kuzey ve Güney sahası
Sulh içindedir O'nun kudretiyle⁷⁶

Bunun gibi birçok "Divan" şiirinde Goethe, Kur'an'a atıfta bulunur. Bilakis Kur'an-ı Kerim'in kendisini konu eder ve onu yüceltir, hatta ona Müslümanlığın gereği olarak inandığını ifade eder.

⁷¹ Abdurrahman Dilipak, **Goethe'yi Tanımak**, 1991, s.13, bkz. Bayram Yılmaz, Goethe ve İslamiyet, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.

⁷² Muhammad İbn Ahmad İbn Rassoul, Abu-r-Rida, **Bruder Johann Ibn Goethe**, Köln: Islamische Bibliothek, 1998.

⁷³ Mommsen, **a.g.e.**, s. 17.

⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, Ayet 142.

⁷⁵ Goethe, **Doğu-Batı Divanı**, çev. Bayram Yılmaz, 1. Baskı, Yay. İyi Adam Yayınları, İstanbul 2000, s. 23.

⁷⁶ Goethe, **a.g.e.**, s. 24.

Ob der Koran von Ewigkeit sei?	Kur'an ezeli mi, değil mi?
Darnach frag ich nicht!	Bunu sormuyorum!
Ob der Koran geschaffen sei?	Sonradan mı yaratılmıştır Kur'an?
Das weiß ich nicht!	Bunu bilmem
Daß er das Buch der Bücher sei,	Onun kitapların kitabı olduğuna ise,
Glaub ich aus Mosleminenpflicht	Müslümanlık icabı inanırım. ⁷⁷

Goethe, divanının notlar ve araştırmalar kısmının "Muhammed" başlıklı bölümünde Kur'an'ın üslup güzelliğini şu sözlerle övmektedir:

Kur'an'ın üslubu (...) kati, büyük, müthiş, yer yer gerçekten ulvidir."⁷⁸...

Batı-Doğu Divanı eserin "Hikmet Kitabı" bölümü Goethe'nin dindarlığıyla ilgili şu mısraları içermektedir:

Buch der Sprüche	Hikmet Nameh ⁷⁹
Närrisch, daß jeder in seinem Falle	Çılgınlıktır, herkesin her hususta
Seine besondere Meinung preist!Wenn	Şahsi görüşünü övmesi!
Islam "Gott ergeben" heißt,	Eğer İslam, teslimiyetse Allah'a
In Islam leben und sterben wir alle.	Şüphesiz, hepimiz yaşayıp ölmekteyiz
	İslam'da.

"Hepimiz yaşayıp ölmekteyiz İslam'da" gibi ifadeleri Goethe'den önce hiçbir Alman düşünürün dile getirmediğini ifade eden Alman teolog ve profesörü Karl-Josef Kuschel, Goethe'nin bu yönünün kendilerine bile yabancı olduğunu ve yeterince bilinmediğini belirtir.⁸⁰ Ayrıca Kur'an-ı Kerim'e ve İslam dinine muhabbetin beraberinde Hz. Muhammed'e (s.a.v.) hayranlığını ve sevgisini ona methiyeler yazarak göstermiştir. Mahomet (1772) / Muhammed adlı büyük bir tiyatro eseri planlayan Goethe, bu eseri ne yazık ki tamamlayamamıştır. Ancak günümüze ulaşan mevcut metnin iki parçası dikkat çekicidir.

⁷⁷ Goethe, **Doğu-Batı Divanı**, 5. Baskı, çev. Senail Özkan. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), s. 277.

⁷⁸ Mommsen, **a.g.e.**, s. 20.

⁷⁹ Goethe, **a.g.e.**, s. 141.

⁸⁰ <https://karl-josef-kuschel.de/im-islam-leben-und-sterben-wir-alle/>

İlk parça dramın açılış ilahisidir. Bu kısımda Muhammed'in doğru inanca ulaşmak için çıktığı arayış yolculuğu anlatılmaktadır. Diğer parçada ise "Muhammed'in Nağmesi" başlığı altında Peygamber'in ilahi elçi ve dini kanunları uygulayan kişi olarak amaç ve görevi üzerinde durmaktadır.⁸¹

Mahomet /Muhammed

Bu ruhun hislerini anlatamam size.

Duyguları bütünüyle duyuramam.

Yakarışlara kulak verecek olan kimdir?

Yok mudur yalvaran gözlere bakacak biri?

Bak, şu aşına Müşteri yıldızı nasıl parlamakta.

İlahım ol, Tanrım ol benim! Bir işaret lütfet bana.

Dur, gitme! Batıyor musun yoksa?

Nasıl? Yoksa kendini gizleyen bir faniyi mi sevdim?

Ey kamer, takdir ederim ki, yıldızların rehberisin sen,

Rabbim ol, İlahım ol! Yolumu aydınlatan sensin.

Bırakma! Terk etme beni karanlıklarda!

Yolunu kaybetmiş şaşkın kalabalıklarla.

Ey güneş! Şu yanık gönül senin için tutuşur,

İlahi, Tanrım ol! Ayırma beni doğru yoldan, ey Basir!

Yoksa sen de mi batıp gidiyorsun, ey ilahi kudret!

Zifiri karanlıklara gömülmekteyim elbet.

Ey seven kalp! Kalk! Doğrul! Yüksel Yaradan'a!

Rabbim ol! Tanrım ol! Sen, tüm mahlukatı sevensin,

Sen ki güneşi, ayı, yıldızları yarattın,

Yeri, göğü ve beni sen yarattın".⁸²

⁸¹ Fred Dallmayr, **Doğu-Batı Divanı: Goethe ve Hafız Diyalogu**. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Chicago 2000. s. 116.

⁸² **Goethe, Doğu-Batı Divanı**. çev. Senail, İstanbul 2009, s. 108.

Yine, Goethe'nin, "Mahomets- Gesang" / "Muhammed'in Nağmesi" başlığını taşıyan bu eseri Peygamberi (s.a.v.) methetmektedir.⁸³

Mahomets-Gesang (Hz. Muhammed'in Nağmesi)

Kayalıklardan fişkiran,
Şu neşe pınarına bakın,
Bir yıldız çakışı sanki;
Bulutlar üzerinde
Yüce ruhlar beslemiş gençliğini,
Derûnunda koruluktaki kayalıkların.
Taptaze gençliğiyle,
Sıyrılıp bulutlardan
Raks eder gibi iner mermer kayalara
Haykırır sevincinden yine
Sinesinden asumana.
Katmış da önüne rengârenk çakılları
Sürüklüyor dağ geçitlerinden aşağı,
Ve bir önder azmiyle
Götürüyor beraberinde,
Nice kardeş pınarları
Vadilerden aşağı
Çiçeklenir geçtiği yerler,
Ve çimenler
Soluğuyla yeşerir.
Lakin eyleyemez onu,
Ne gölgeli vadiler,
Ne sevdalı bakışlarla yüze gülerek,
Dizlerine kapanan çiçekler:
Basıp ovayı ta içlere kadar ilerler,
Sonra döne dolana akar gider.
Yoldaşı oluverir akarsular.
Ve şimdi güneş parıltılar içinde
Girer ovaya,
Ve onunla parıldar ova,
Ve ovalardan gelen ırmaklardan

⁸³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 37.

Ve dağlardan inen derelerden
Sevinçle bir ses yükselir: Kardeş!
Kardeş, kardeşlerini de al yanına,
O kadim Yaradan'a,
Kucağını açıp bizi bekleyen
O ebedi ummana kavuştur,
Ah! O kollar ki beyhude açılmış,
Bağrına basmak için hasret çekenleri;
Zira şu ıssız çölün
Haris kumları bizi yiyip bitirecek;
Güneş yukarıdan kanımızı içecek;
Bir tümsek engel göle ulaşmamıza!
Kardeş!
Al ovalardan bütün kardeşleri,
Dağlardan bütün kardeşleri al
Eriştir hepsini yüce Yaradan'a!
Haydi, gelin hepimiz!
Nasıl da coşmakta şevkle;
Bir nesil ki taşıyor yücelere önderini!
Parlak zaferlerle ilerlerken,
Ükelere ad verir,
Geçtiği yerlerde şehirler kurulur.
Durdurulamaz muttasıl akar köpürerek
Öyle cömert bir fitrat ki o,
Parlayan kuleleri,
Ve görkemli mermer sarayları
Böylece ardında bırakıp gider.
Sanki atlas; sedir ağacından gemileri,
Taşıyor devasa omuzlarında;
Ve bir uğultu ki rüzgârda,
Sırtında binlerce yelkenli,
Hep onun ihtişamına şahit
Ve böylece bütün kardeşlerini,
Evlatlarını, hazinelerini,
Neşe saçan kalbiyle

Götürür bekleyen Yaradan'a.⁸⁴

Ayrıca Goethe, Doğu-Batı Divanı'nda cennet bahsi bölümünde yine "Mahomet spricht"- "Muhammed der ki" isimli şiirinde Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinden esinlenerek Hz. Peygamber'i (s.a.v.) konu eder.

Şiir; Bedir Savaşı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi dilinden yedi kat gök ve Mirac'a yükseliş hadisesi, cennet, cennet hurileri ve cennet ehli şehidin nimetler içinde bulunması gibi konuları ihtiva etmektedir.⁸⁵

Aynı anda, Batı-Doğu Divanı'nda tevhit inancını, Allah'ın birliğini desteklediği ve tasdik ettiği açıkça görülmektedir. Aşağıda, "Timur der ki" başlıklı bölümde geçen şiirde, Hz. İsa'nın (as.) Hristiyan imajını; baba-oğul-kutsal ruh şeklindeki teslis inancını reddedip Allah'ın birliğini tasdik etmektedir:

Jesus fühlte rein und dachte	Tüm safiyetle hissediyordu İsa,
Nur den Einen Gott im Stillen;	İçinden bir tek Tanrı'yı düşünüyordu;
Wer ihn selbst zum Gotte machte	Kendisini tanrılaştırınlarsa,
Kränkte seinen heil'gen Willen.	O'nun ilâhî hislerini rencide ediyordu.
Und so muss das Rechte scheinen,	Hak olsa gerektir doğrusu;
Was auch Mahomet gelungen;	İmdi Muhammed'in başardığı
Nur durch den Begriff des Einen	O bir tek Vahdet fikriyle
Hat er alle Welt bezwungen.» ⁸⁶	Tüm dünyayı ram etti kendine ⁸⁷ .

Yukarıdaki şiirde, Hz. İsa (as.) kendisinin tanrılaştırılmasına karşı olduğunu ifade etmekte ve doğru olanın Hz. Muhammed'in (s.a.v.) getirdiği vahdet dini olduğuna işaret etmektedir. Yine Tevhidi inancı gereği de Divan'ında yer alan

⁸⁴ Özkan, **a.g.e.**, s. 111-113.

⁸⁵ Özkan, **a.g.e.**, s. 511-513.

⁸⁶ Goethe, **West-Östlicher Divan: Eigenhändige Niederschriften- Einführung, Transkription und Kommentar**, ed. Mommsen, Yay. Insel Verlag, Frankfurt am Main v. Leipzig 1996. c.2, s. 81-82 (<http://egw.unc.edu/km/pdf/1996-Zweiter%20Band%20Einf%C3%BChrung,%20Transkription%20und%20Kommentar.pdf>)

⁸⁷ Goethe, **a.g.e.**, s. 78.

“Siebenschläfer” başlıklı şiirinde Hz. İsa’yı (as.) Tanrı’nın oğlu olarak değil Peygamber olarak zikretmektedir:

“Siebenschläfer”

Jahre fliehen, Jahre kommen,
Wachen endlich auf die Knaben,
Und die Mauer, die vermorschte,
Altershalben ist gefallen.
Und Jamblika sagt, der Schöne,
Ausgebildete vor allen,
Als der Schäfer fürchtend zaudert:
»Lauf ich hin! und hol euch Speise,
Leben wag ich und das Goldstück!«
Ephesus, gar manches Jahr schon,
Ehrt die Lehre des Propheten (Peygamber)
Jesus (İsa as.). (Friede sei dem Guten!)⁸⁸

Goethe’nin meşhur Divanı’nda ve diğer eserlerinde İslamiyet’e, Kur’an’a ve Hz. Peygamber’e (s.a.v.) karşı duyduğu derin muhabbetini ve bunu eserlerine yansıtmasına dikkat çekilmiştir. Sonuç olarak, teolojik ve dogmatik bir bakış açısıyla, Goethe İslam’a Hristiyan kiliselerinin öğretilerinden çok daha yakındı. Özellikle Teslis inancı ile İsa’nın Tanrı’nın oğlu olduğu doktrinini reddetti.⁸⁹

Müellifin eserlerinden bazıları şunlardır:⁹⁰

Goethe’nin eserlerine ilişkin birçok makaleler kaleme alınmıştır. O, kendisinden sonra gelen Alman yazar ve şairlere ilham kaynağı olmuştur. Edebiyat eğilimi çok yönlü olmuştur. Şiir, Destan, Dram, Roman ve Öyküler, Doğa bilimi,

⁸⁸ Goethe, **a.g.e.**, s.192.

⁸⁹ <http://quran.al-shia.org/de/article/9001/004.htm>

⁹⁰ “**Goethe**”, TDV İslam Ansiklopedisi.

Estetik ve Felsefe, Otobiyografi kategorileri altında pek çok eser vermiş olup Alman edebiyatına önemli katkılarda bulunmuştur.

1- Goethes Werke/ Goethe'nin Eserleri (22 ciltlik külliyatı): Goethe'nin eserleri (Cilt 1-16: Şiirsel Çalışmalar; Cilt 17-22: Sanat teorik yazıları ve çevirileri) olarak iki ayrı kategori altında toplanmıştır. Bu geniş külliyatı çeşitli bölümler ihtiva etmektedir:

Sahne oyunları, ünlü Batı-Doğu Divanı, opera parçaları, şiirler, otobiyografik yazılar, büyük dramları; (Faust), anlatı şiiri (Werther, Wahlverwandschaften, Wilh. Meister dahil), İtalya yolculuğu... gibi.

Bu sayısız çalışmaların arasında bulunan en meşhur eserleri ise şunlardır: Die Leiden des jungen Werthers (1774) / Genç Werther'in Acıları adındaki romanı ve 1808'de yayımlanan Faust başlığındaki eseri Batı dünyasında çok başarılı olmuş, uluslararası camiada ünlenmiştir.

2- “West-östlicher Divan / Batı-Doğu Divanı” (1819)

West-oestlicher Divan onun Faust'tan sonraki en önemli eseridir. Bu eserin ortaya çıkmasında Hafız'ın divanından ilham almıştır. Eseri yazarken Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden faydalanmıştır.

3- “Koran Auszüge / Kur'an parçaları”

Goethe bu eserinde, özellikle Ludovico Marraccius'un Arapçadan Latinceye yaptığı tercümeden istifade ederek on ayrı sûreden bir “Kur'an özeti” (Koran Auszüge) meydana getirmiştir.

4- “Mahomet” adlı büyük bir tiyatro eserinin hazırlığı, maalesef tamamlanamamış ve taslak halinde günümüze ulaşmıştır.

5- Yine bu eser için kaleme aldığı, Hz. Ali ile Hz. Fâtıma arasında karşılıklı terennüm şeklinde geçen bir parça.

6- “Mahomets Gesang” (Muhammed'in Nağmesi) adındaki eseri Göttinger Musealmanac dergisinde yayımlanmıştır (1774).

Goethe, Divan üzerinde çalışırken bazı önemli müsteşriklerden Arapça okuma ve yazma dersleri almış,⁹¹ kendi eliyle kısa Arapça duaları kopyalamıştır. Tanıştığı bu yeni dilden çok etkilenen şair Arap dili için şu ifadeyi kullanmıştır; “Belki de hiçbir

⁹¹ Emin Gürdamur, **İslam Hayranı Bir Aydınlanma Şairi: Goethe**, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı 342, Haziran 2019, s. 66.

dilde fikir, söz ve yazı; doğuştan böylesine orijinal bir halde bir arada vücut bulmamıştır.”⁹²

Daha sonra pek çok eseri ile isim yapmış, Avrupa çapında ünlü olmuştur. Doğu literatürü ve Arap dili ve edebiyatı alanında Batı-Doğu Divanı, Batı dünyasında hak ettiği değerin karşılığını alamamıştır. Bunun sebebi ise, bulunduğu çağın Hristiyan tutuculuğu ile İslam’a yabancı ve düşmanlık tutum içerisindeki elit toplumun fanatik davranışına atfedilir. Ayrıca bu çalışmaların sadece entelektüel düzeyde bilinmesi, tartışılması ve genele ulaşmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Bunun neticesinde, Goethe’nin Doğu ve İslam literatürü içerikli eserleri geniş okuyucu kitlesi tarafından ilk sıralarda yer alamamıştır.

Geride bıraktığı çalışmaları İslam ve Hristiyan aleminde popülerliğini korumakta ve çeşitli akademik araştırmaların konusu olmaktadır.

2.1.3. Johann Michael Friedrich Rückert (1788-1866)

Johann Michael Friedrich Rückert şair, filolog ve Almanya'daki akademik Doğu araştırmasının merkezi figürüdür. Friedrich Rückert'in alışılmadık dil hakimiyeti ve tarihsel koşulların özel konstelasyonu, onun sayısız başarısı için eşit derecede belirleyicidir. Friedrich Rückert'i 19. yüzyıl yazar ve dilbilimcisi olarak neyin bu kadar özel kıldığını ve neden bugüne kadar güncelliğini kaybetmediği ele alınacaktır.

Görsel 3 Friedrich Rückert

⁹² Altan Alperen, **Goethe, Faust ve İslamiyet**, *Eskiye- Üç Aylık Düşünce Dergisi*, Sayı 14, Yaz 2009, s. 109.

Rückert, Alman halkının tartışmasız en yetenekli şairlerinden biridir. O, dilbilimci, tercüman ve Alman oryantal araştırmalarının kurucularındandır. Rückert, 40'tan fazla dille ilgilenmiş ve bir dil dehası olarak kabul edilmiştir.⁹³

Friedrich Rückert, 16 Mayıs 1788'de Schweinfurt'ta doğmuş, köy okulunda ve din adamlarından ders almıştır. Kendi ifadesine göre, yerel din adamlarından kalıcı olarak etkilenmiştir. Aile Schweinfurt'tan taşındıktan sonra, Rückert çocukluğunu 1792'den 1802'ye kadar Oberlauringen'de geçirdi. 1805 yılında babasının isteği üzerine önce Würzburg'da hukuk okudu. Ancak sonraki dönemde filoloji ve felsefeye geçiş yapmıştır.⁹⁴

Goethe, Schiller ve Alman romantiklerinin adının sık sık geçtiği ünlü Jena Üniversitesi'nde doktorasını "Filoloji" üzerine yapan Rückert, burada bir yıl gibi kısa bir süre de doçent olmuştur.⁹⁵

1817'de İtalya'ya gitti ve bir yıl kaldıktan sonra dönüş yolunda 1818/1819 yılının başında ünlü Viyana'lı oryantalist Joseph von Hammer-Purgstall'ı (1774–1856) Doğu dillerine giriş yapmak amacıyla ziyaret etti. Hammer'den Arapça, Farsça ve Türkçe dersleri aldı. Hammer aracılığıyla Mevlana'nın yanı sıra Doğu ve Batı dünyasını derinden etkilemiş büyük İran şairlerinin eserleri ile tanışmıştır. Bunlar arasında Sa'di Şirâzi'nin Bostan ve Gülistan eserleri, Firdevs'in Şehnemesi, Hafız'ın Gazelleri yer almaktadır.

Hammer-Purgstall'ın 'Geschichte der schönen Redekünste Persiens' / Fars Belâgatı Tarihi eseri ve Hâfız çevirileri Rückert'in Fars şiirine olan ilgisinin temel dayanağı olmuştur. Hâfız'ı sadece Hammer-Purgstall'ın Almanca çevirileri üzerinden değil, bizatihi Farsça olarak okuyan Rückert, 1818 yılında Hammer ile Viyana'da yoğun bir çalışma dönemi geçirmiştir.⁹⁶

İranlı şairlere sınırsız bir coşkuyla yaklaşan Rückert'in 1821 yılında yayımladığı ve Hâfız'ın ruhunun hissedildiği, genel olarak Fars şiirinin etkisiyle ortaya

⁹³ Annemarie Schimmel, **Friedrich Rückert. Lebensbild und Einführung in sein Werk**. Wallstein Verlag, Abschnitt Das Werk des gelehrten Dichters, 2015.

⁹⁴ Kreutner Rudolf, **Rückert, Friedrich in: Neue Deutsche Biographie** 22 (2005), s. 208-210 (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd118603817.html#ndbcontent>)

⁹⁵ Öztürk, **a.g.e.**, s. 90.

⁹⁶Walter Höflechner, Alexandra Wagner, **Gerit Koitz-Arko, Joseph von Hammer-Purgstall: Briefe, Erinnerungen, Materialien. Briefe an und von Joseph von Hammer-Purgstall 1821-1830**, Yay. Adeva, 2018, c. 2, s. 8.

çıkan Östliche Rosen/Doğu Gülleri adlı eseri Hammer-Purgstall'ın etkisiyle yazdığı şiirleri içermektedir. Ayrıca bu çalışmasında Mevlânâ'nın kırk dört gazelini Alman edebiyatına kazandırmıştır. Hammer'in Hâfız'dan ve Fars edebiyatının diğer eserlerinden yaptığı çeviriler gazel formuna oldukça yabancı, sıradan ve şiirsellikten uzaktır. Onun aksine Rückert'in oryantalist, şair ve çevirmen olarak Hâfız ve Mevlânâ gazellerini Almancaya tercüme ederken bu gazellerin ruhunu ve formunu kendi şiirine yansıtmayı başardığı kabul edilmektedir.⁹⁷

Rückert, 1826'da Erlangen'de Doğu dilleri için profesörlük görevini devraldı ve daha sonra 1841'de Berlin'de profesör olarak görevine devam etti.⁹⁸

1848 yılında erken emekliliğine kadar Berlin'de profesör ve 'Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes' dergisinin editörlerinden olan Friedrich Rückert, Romantizmin estetik ve kültürel değerlerine 1837'de hala bağlı kalan son şairlerden biridir.⁹⁹

Rückert'in çalışmalarını incelendiğinde en güçlü özelliği olan dil kabiliyeti öne çıkmaktadır. Tercümeleleri neredeyse orijinal dile yakın çeviren bu mahir şair, aynı şekilde tamamlanmamış Almanca Kur'an-ı Kerim tercümesinde de bu becerisini sergilemiştir.

Örneğin İhlas suresini orijinal Arapçadaki kafiyeli haline benzer bir şekilde Almancaya tercüme etmeyi başarmıştır.

Sure 112 El- İhlas / Bekenntnis der Einheit

Im Namen Allahs, des Allerbarmers, des Barmherzigen!	-	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
Sprich: Gott ist Einer,	-	قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ
Ein ewig reiner,	-	اللَّهُ الصَّمَدُ
hat nicht gezeugt und ihn gezeugt hat keiner,	-	لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ
und nicht ihm gleich ist einer.“	-	وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

⁹⁷ Bobzin, **Hafisische Vierzeiler in Übertragungen von Friedrich Rückert**. bkz. Spektrum Iran. *İslami-İran Kültürü Dergisi*, 2. yıl, sayı 4. 1989. s. 4.

⁹⁸ Günter Seufert, “**Rückert, Friedrich ((1788-1866) Alman şairi, filoloğu ve şarkiyatçısı**”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.35, İstanbul, 2008, ss. 283-284.

⁹⁹ Baber, **a.g.e.**, s. 223.

Rückert'in bu Kur'an tercümesi bugüne kadar yapılan en başarılı tercümelerdendir. Arapça bilmeyenlere Kur'an'ın şiirden daha üstün didaktik lirizmini ve ritmini hissettirmesi bakımından da eşsizdir.¹⁰⁰

Bazen çevirileri, orijinal haldeki şiirsel kafiyeli formu koruma çabaları nedeniyle mana kaybına uğramıştır.¹⁰¹ Öte yandan çalışmaları, özellikle de dil yeteneği Doğu araştırmacılarından oluşan geniş bir kitlenin takdirini kazanmıştır.

Friedrich Rückert hakkında İlber Ortaylı da şöyle yorum yapmaktadır: “Friedrich Rückert, 18. yüzyıl Almanya'sında yaşayan bir oryantalist. Kendisi İran edebiyatını, asıl önemlisi Kur'an-ı Kerim'i Almancaya çevirmiş. İran edebiyatından Hâfız'ı vs. çevirirken, o dilin çeşnisini ve güzelliğini verebilmek için ilk defa ve son defa aruz veznini Almancada kullandı. Yani bugün Rückert'in Almanca çevirilerini okuduğunuz zaman, neredeyse Hâfız'ın ve Sadi'nin eserlerindeki etkiyi hissediyorsunuz. Bu çok önemlidir. Son asırların en başarılı edebiyat, şiir mütercimi olduğu kabul edilmektedir”.¹⁰²

Annemarie Schimmel'in Rückert'in dil yeteneği hakkındaki yorumu şu şekildedir: Gazel'in şiir türü Fars ve Arap şiir sunumuyla kısa süre Almanca edebiyat sahnesi için takdim edilebilir nitelikteydi. Bu bağlamda Friedrich Rückert'in *Östliche Rosen* (1821) / *Doğu Gülleri* adlı kitabı önemli bir rol oynar. Josef von Hammer aracılığıyla Farsça ve Arapça ile tanıştırılan Rückert, çalışmalarına bu alanda Türk mutasavvıfı Mevlâna Celaleddin Rumi'nin şiirlerinin tercümesi ile başladı. Rumi'nin kendinden geçiren şiirleri ona büyük ilham verdi. Zamanla, Rückert Farsça, Arapça ve Hint edebiyatında erişebileceği birçok edebi eseri aktarmıştır. Annemarie Schimmel'e göre, Rückert "neredeyse esrarengiz kolaylıkla" Doğu şiirini Alman mısrasına çevirdi. *Doğu Gülleri*, İranlı şair Hâfız'ın toplam 281 gazelin ve dörtlüklerin serbest olarak çoğaltılmasıdır. Çalışma, Rückert'in uyarlamaları ve orijinal kreasyonlarının karışımı,

¹⁰⁰ Özkan, **Annemarie Schimmel (1922-2003)**, *Vefeyat- İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, İstanbul 2003. s. 164.

¹⁰¹ Johann Büssow, Stefan Rosiny und Christian Saßmannshausen: **Orientierung: Ein Leitfaden für (werdende) Islamwissenschaftlerinnen an der FU Berlin**. 7. baskı, Yaz 2013, Berlin, s. 26.

¹⁰² Ortaylı, **a.g.e.**, s. 164.

oryantal ve Batılı şiir biçimlerinin yanı sıra şarkı söylenebilecek Alman şiirini gerçek Farsça ile algılanan ve ifade edilen resimleri ile kendi içlerinde birleştirir.¹⁰³

Annemarie Schimmel, Rückert'in dil kabiliyeti hakkında şunu da dile getirmiştir:

“Rückert görülmemiş bir kolaylıkla, Alman şiirine kazandırdığı Doğu yazı sanatının tüm bilgilerine vakıftı. Ondan sonra gelen oryantalistlerden hiçbiri, onun harikulade "şekile olan bağlılığına" asla ulaşamamışlardır. İslam ve Hint kültür sanat çevresinin hemen hemen her sanat eserinin değişmeyen ses ve vurgularını aslına uygun olarak verebilmiş olan Frenk Profesörü Rückert'e erişmek hiç kolay değildir. Hatta bu eserlerin tümünün incelenmesi şöyle dursun, yüzeysel bir anlama bile mümkün olmamıştır”.¹⁰⁴ Rückert, Arap-Fars edebiyatı yanı sıra Hint edebiyatıyla da ilgilenmiş ve bu alanda da eserler çıkarmıştır.

Aydınlanma döneminin temsilcilerinden olan Rückert tutuculuktan oldukça uzak farklı dinlere ve kültürlere açıktır. Doğu kültürüne, farklı dil ve dinlere karşı daha saygılı bir tutum sergilemiş kültürler arası barış ve müsamaha taraftarı olmuş ve bütün insanların akılcılıkta birleşmelerini istemiştir. Bu minvalde 1839'da "İsa'nın Hayatı" adlı eserini yazarken diğer taraftan da Kur'an'dan bazı bölümler tercüme etmiştir.¹⁰⁵

Günümüzde, Rückert'in eserleri ciddi bir önem kazanmış haldedir ve oryantalist kesimin çalışmalarında yer alarak güncelliğini korumaktadır. Ölümünden sonra yayınlanmamış birçok eseri, önemli otoriter Alman şarkiyatçıları tarafından yeniden düzenlenerek yayımlanmaktadır. Adına Almanya'nın en ünlü edebiyat ödülllerinden sayılan “Rückert Ödülü” verilmektedir.

Rückert, 1866'da bugün Coburg'un bir bölgesi olan Neuses'te vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.

¹⁰³ Schimmel, **Orientalische Einflüsse auf die deutsche Literatur**, Bkz. (Ed.): Neues Handbuch der Literaturwissenschaft. c.5: Orientalisches Mittelalter. Wiebelsheim 1990, Yay. Aula Verlag GmbH, s. 546-561.

¹⁰⁴ Schimmel, **Orientalische Dichtung Friedrich Rückerts**, Schünemann Verlag, Bremen, 1963, s.33.

¹⁰⁵ Öztürk, **a.g.e.**, s.21.

Rückert'in Arap dili ve edebiyatı alanındaki eserleri şunlardır:¹⁰⁶

1- Die Türkin (1812) / Türk Kızı

2- Dschelaleddin Ghaselen / Celaleddin Gazelleri" (1819)

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Dîvân-ı Kebîr'inden yaptığı yeniden şiirleştirmeler (Orijinal dili mükemmel bir şekilde yansıtmayı başarmıştır).

3- Freimund Raimar / Özgür Avaz

Mevlâna etkisinde kalarak yazdığı gazellerdir.

4- Östliche Rosen / Doğu Gülleri (Leipzig 1822)

Bu çalışma Hâfız'la meşgul olduğu dönemde ortaya çıkmıştır. Rückert bu değerli eserini Goethe'ye ithaf etmiştir.

5- Ghaselen des Hafis / Hafız Gazelleri (1819-20)

6- Firdosis Königsbuch / Firdevs'in Şehnamesi (1890)

7- Rostem und Suhrab / Rüstem ve Suhrap (1838)

Bu eser Şehnameden tercüme ettiği bir hikayedir.

8- Saadi's Bostan / Sadi'nin Bostanı (1850-1851)

Sadi'nin "Bostan" ve "Gülistan" adlı eserlerini Rückert yüksek bir sanat anlayışıyla tercüme etmiştir.

9- Der Diwan Dschamis / Cami'nin Divanı (1823)

Aynı eserde "Cami'nin Fabel'lerini" de tercüme etmiştir.

10- Der Koran im Auszüge übersetzt / Kur'an'dan Bölümler Halinde Yapılmış Tercümeler (1824)

Bunlar Kur'an-ı Kerim'in şiirsel bulduğu bölümlerinden yaptığı manzum çevirilerdir. Diğer Almanca Kur'an tercümelerinin aksine, Hristiyanlığı savunmaktan ve İslam aleyhine polemikler yapmaktan uzaktır. Rückert'in siyasi veya dini hiçbir kaygısı olmadığından, onun çevirisi dilsel zenginliğini gösterebilmiştir. Rückert, Kur'an-ı Kerim incelemelerinin yanı sıra Hebraeische Propheten / İbrani Peygamberleri (1831) adlı eserinde Tevrat tercümeleri de yapmıştır.¹⁰⁷

11- Makamen des Hariri oder Die Verwandlungen des Abu Said von Serug / Hariri'nin Makameleri veya Seruc'lu Ebû Said'in Dönüşümleri (1826)

¹⁰⁶ Schimmel, **Friedrich Rückert Dichter und Orientalist**, bkz. *Alman Dil ve Edebiyatı Dergisi III*, Ankara, 1956, s. 1-18; Öztürk, **a.g.e.**, s. 24-30; Seufert, **a.e.**, TDV İslam Ansiklopedisi.

¹⁰⁷ Öztürk, **a.g.e.**, s. 36.

Serbest olarak aktardığı bu eseri aslı gibi güzel ve kafiyeli bir şekilde Almancaya kazandırmıştır.

12- Hamâsa oder die ältesten arabischen Volkslieder, gesammelt von Abu Temmâm / Hamâsa veya Ebû Temmâm Tarafından Derlenen En Eski Arapça Halk Şarkıları (1846)

Klasik Arap edebiyatından olan "Hamasa" tercümesi, en uzun tercümesidir. Bedevilerin bütün hayat akışını, düşünce ve amaçlarını gösteren bu büyük "Şiir Külliyyatı" açıklamalarıyla beraber Alman şairlerinin Araplar hakkında bilgi edinmelerini sağlayan en değerli kaynaklardan biri olmuştur. Hamasa, bin kadar şiirden meydana gelmiş, söylendiği gibi uzun bir şiir kitabıdır.

13- Sieben Bücher Morgenlaendischer Sagen und Geschichten / Doğu Efsaneleri ve Hikayelerinin Yedi Kitabı (1837) ve Erbauliches und Beschauliches aus dem Morgenlande / Doğu'dan Eğitici Ve Düşündürücü Şeyler

Bu iki eser İslam tarihi incelemeleri için birer başlangıç teşkil etmiştir.

14- Amrilkais Der Dichter und König / İmru'l-Kays, Şair ve Kral (1843) Arapçadan aktarılan bu eserde İmru'l-Kays'ın şiirlerinden bahsedilmektedir. Bu eserlerin haricinde yüzlerce eseri bulunmaktadır. Örneğin 1600 Arap atasözünün kapsamlı çevirisi bunlardan biridir.¹⁰⁸

Onun zamanında yayınlanamayan bu eser, günümüzde ünlü Alman oryantalist Hartmut Bobzin tarafından düzenlenerek "1001 Alt-arabische Sprichwörter. Deutsch von Friedrich Rückert / Rückert'in, 1001 eski Arapça Atasözleri" adı altında 1988'de yayınlanmıştır.

¹⁰⁸ Öztürk, a.g.e., s. 29-30.

2.2. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ALANINDA ÇALIŞMALAR YAPMIŞ OLAN DİĞER BİLİM ADAMLARINDAN BAZILARI

Reiske, Goethe ve Rückert gibi pek çok aydının içinde buldukları tarihsel koşullar ile hafifleyen siyasi ve dini baskılar sayesinde ön yargısız, objektif ve özgür bir akli yaklaşım ile İslam medeniyeti literatürünü dolayısıyla Arap dili ve edebiyatını Alman toplumuna tanıtmaları mümkün olmuştur. Çalışmalarıyla farklı inanç ve kültürler arasında köprü rolünü üstlenmişlerdir.

Bunlarla beraber, burada hepsini zikredemeyeceğimiz pek çok Alman düşünür de Arap dili ve edebiyatı, İslam dini, kültürü ve medeniyetinden etkilenmiş kendi eserlerinde bu medeniyete olan hayranlıklarını dile getirmişlerdir. Bunlardan birkaçını burada zikretmek isteriz:

2.2.1. Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716)

Gottfried Wilhelm Leibniz, Die Theodizee isimli meşhur eserinde kötülük problemini işlemiştir. Ayrıca üç ilahi dinin büyük peygamberlerinden olan Hz. İbrahim'in ve Hz. Musa'nın putperest kavimlerinin kalbine her iyiliğin kaynağı ve kafaları aydınlatan bir ışık olan tevhidi yerleştirdiğini beyan etmiştir. Leibniz, eserinin önsözünde, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) tabii dinin tebliğcisi olarak övmüş ve başarısını takdir etmiştir:

“Muhammed dinin temel teoremlerinden uzaklaşmadı. Onun yolunu devam ettiren sahabe ve tabiileri, bu temel teoremleri Hristiyanların ulaşmadığı Asya ve Afrika'nın en uzak köşelerinde bulunan insanlar arasında yaydılar. Onlar pek çok ülkede Allah'ın birliğinin gerçek öğretisine ruhun ebediliğine karşı gelen putperest hurafeleri yerle bir ettiler.”¹⁰⁹ ifadesi ile Hz. Muhammed'e (s.a.v.) hayranlığını ve ihtiramını göstermiştir.

¹⁰⁹ Gustav Pfannmüller, **Handbuch der Islam – Literatur**, Berlin- Leipzig, 1923 c.6, s. 173.

2.2.2. Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781)

1779 yılında kaleme aldığı Nathan der Weise (Bilge Nathan) adlı eseri “üç İbrahimi dine gösterdiği toleransla aydınlanmanın en güzel dramasıdır”. 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bu çalışma günümüzde bile halen etkisini sürdürmektedir.¹¹⁰ Lessing, Kur'an'ı George Sale'in Almancaya tercümesinden okumuş ve incelemiştir. Ele aldığı “Rettung des Hier. Cardanus” (1754) isimli eserinde Hz. İsa (a.s.) ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mucizelerinin bir karşılaştırmasını yapmış, doğrudan Kur'an'ın surelerine atıfta bulunmuştur.¹¹¹ Ayrıca, Lessing Fransız tarihçi Augier de Marignys'in (ö. 1762) Müslümanların tarihi ve kültürel başarılarını öven dört cilt halindeki “Halifelerin Hükümranlığı Altında Arapların Tarihi” adlı eserinin ilk bölümünü, “Des Abts von Marigny's Geschichte der Araber unter der Regierung der Califen”/ “Başrahip Marigny'nin halifelerin hükümranlığı altındaki Arapların tarihi” başlığı altında Almancaya tercüme etmiştir.¹¹²

2.2.3. Johann Gottfried Herder (1744-1803)

Herder Arap-İslam edebiyatından ve İslam dini ve medeniyetinden derinden etkilenmiştir. Herder, “Ideen der Philosophie einer Geschichte der Menschheit” (İnsanlık Tarihinin Felsefesine Dair Fikirler) isimli eserin 19. Bölümünde; “Reiche der Araber” (1791) (Arap Krallıkları) başlığı altında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) “Allah'ın birliğı inancı için ulvi heyecanını” ve “temizlik, namaz ve hayır işleri yoluyla O'na hizmet etme tarzını” takdir eder.¹¹³

Herder, Hammer'in çalışmalarına ilgi duymuş bunun yanı sıra Sa'di'nin Gülistan eserini bazı öykü ve şiirlerine uyarlamıştır. Yazdığı “Blumen aus morgenlaendischen Dichtern” (Doğu Şairlerinden Çiçekler) adlı eseri ölümünün ardından 1807 yılında yayımlanmıştır.¹¹⁴ “Briefe zu Beförderung der Humanität”

¹¹⁰ Robert Irwin, **Oryantalistler ve Düşmanları**, çev. B. Tırnakçı, Yay. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008; Schimmel, **Doğu Batı Yakınlaşmaları: Avrupa'nın İslam Dünyası ile Karşılaşması**, çev. H. Ağuçenoğlu, Yay. Avesta, İstanbul 2012, s. 66-67.

¹¹¹ Zahim Mohammed Muslim, **Lessing und der Islam Eine Studie zu Lessings Auseinandersetzung mit dem Islam, (Doktora Tezi)**, s. 21-22.

¹¹² Joan Vasile Pătrășcanu, **Lessings Übersetzungen aus dem Französischen**, Berlin 1928, s. 14.

¹¹³ Mommsen, **a.g.e.**, s. 15.

¹¹⁴ Shafiq Shamel, **Goethe and Hafiz: Poetry and History in the West-östlicher Divan**, Standford University, Standford 2007, s. 149.

(İnsanlığın Desteklenmesi İçin Mektuplar) adlı çalışmasında Fars şiirindeki kafiye usulünü kullanırken sonraki şiirlerinde daha çok Arap şiiri etkisi dikkat çekmiştir.¹¹⁵

2.2.4. Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall (1774–1856)

Joseph von Hammer, Aydınlanma çağının değerli Alman bilim adamlarının çoğuna hocalık yapmıştır. Arap-İslam Literatür çalışmaları ile pek çok bilim adamına ilham kaynağı olmuş olan Avusturyalı şarkiyatçı, Alman Arap dili ve edebiyatı alanına büyük katkılarda bulunmuştur. İslam kültüründen derinden etkilenip adını Yusuf bin Hammer'a çevirmiş, mezarının Osmanlı ulemasının mezarına benzer olmasını vasiyet etmiştir. Mezar taşında, Arapçayla, "Huve'l-Bâki" diye başlayan ve "Rahman olan Allah'ın merhametine sığınan üç dilin tercümanı müverrih Yusuf bin Hammer" şeklinde devam eden yazılar yazdırmıştır. Bu, onun Doğu'yu ne kadar içselleştirdiğini göstermektedir.¹¹⁶ Önceden de zikrettiğimiz gibi Hafız'ın Divan'ını Almanca konuşulan dünyaya kazandıran kişi Hammer olmuştur.

2.2.5. Heinrich Leberecht Fleischer (1801-1888)

Doğu dilleri profesörü olarak Leipzig'de Arapça çalışmalarının yönetimini yürütmüştür.¹¹⁷ Alman Şarkiyat çalışmalarını sistemli bir şekilde yeniden başlatılması Fleischer sayesinde olmuştur.¹¹⁸

Arap edebiyatı konusunda derin bilgi sahibi olan L. Fleischer, kendisine ait "Beiträge zur arabischen Sprachkunde" (Arapça Dilbilimine Katkılar) adlı eserinde hocası De Sacy'nin Grammaire arabe'ını ele alarak köklü değişikliklerle yeniden düzenledi.¹¹⁹

¹¹⁵ Remzi Avcı, **Alman Oryantalizmi ve İslami Dönem Fars Edebiyatı: Bir Literal Geçişkenlik Örneği Olarak Josef von Hammer-Purgstall (1774–1856)**, *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi-Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, İstanbul 2019, s. 72.

¹¹⁶ Fethi Tevetoğlu, **Yûsuf b. Hammer**, *Hayat Tarih Mecmuası*, yıl 11, Sayı 12, 1 Aralık 1975, s. 12-14; Ortaylı, **a.g.e.**, s. 165.

¹¹⁷ Fück, **a.g.e.**, s. 170.

¹¹⁸ Bachmann, **a.g.e.**, s. 34-35.

¹¹⁹ H. Ahmed Schmiede, "**Fleischer, Heinrich Leberecht**", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 13, İstanbul, 1996, s.s. 163-164.

Daha önce basılan Makkarî'nin Nefhu't-ţib, Yâkût'un Mu'cemü'l-büldân ve İbnü'n-Nedîm'in el-Fihrist'i gibi önemli Arapça kitapları yeniden gözden geçirerek yayımlanmasına yardımcı oldu. Fleischer bunlardan başka Dresden Kütüphanesi'ndeki Arapça yazmaların kataloğunu da hazırladı (Catalogus codicum manuseriorum orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis, Lipsiae 1831) ve Berlin'de Alman Şark Cemiyeti'ni (Deutsche Morgenländische Gesellschaft) kurdu (1854).¹²⁰

Yukarıda zikredilen şarkiyatçıların ortak yönleri düşünce özgürlüğüne dayanarak farklı din, kültür ve zihniyet yapılarına bilimsel olarak yaklaşmaları olmuştur. Bu aydınların hepsi İslam medeniyeti hakkında müspet tutum sergilemiş ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) övgüler içeren eserler yazmışlardır.

Fuat Sezgin'e göre, Müslümanlar son yüzyıl zarfında kendi kültür dünyalarının bilim tarihindeki yerinin bilincine varmaya başlamalarını, hayatlarını bu uğurda adayan Goethe, Herder vd. gibi birçok hümanist, insafılı büyük oryantoliste borçludur. Ayrıca o, İslam dünyasına karşı duydukları sempatiden dolayı takdir ettiği bu şarkiyatçıların çalışmalarını, enstitüsünde yayımlayarak ve kendi eserlerini onların bazılarına ithaf ederek, minnet borcunu yerine getirmeye çalışmıştır.¹²¹

Daha sonraları bunların izinden gidenler olacaktır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde günümüzün bazı önemli Doğu bilimcilerinin seleflerinin izlerini taşıdığını göreceğiz.

¹²⁰ Kurtuluş, a.e., DİA.

¹²¹ Şeyma Nur Ünal, Prof. Dr. Mehmet Fuat Sezgin'in Arap-İslam Literatürüne Katkısı, Ankara 2020, s. 41.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YIRMİNCİ YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE KADAR YAPILAN BAZI ÇALIŞMALAR VE ETKİLERİ

Bu bölümde Almanya'da son dönem bilim adamlarının çalışmalarını ve bu çalışmaların topluma olan etkilerini kısa bir şekilde özetlemeye çalışacağız. 19-20. yüzyılda Almanya ile Osmanlı devletinin yakınlaşması neticesinde Almanya'da Arap dili ve edebiyatı çalışmaları hızlanmış ve yoğunluk kazanmıştır.

Geçmişten günümüze kadar Arap dili ve edebiyatı dalında pek çok Alman şarkiyatçı ve bilim adamları yetişmiştir. Günümüz şarkiyatçıları geçmiş dönemlerin çalışmalarından faydalanabilme avantajına sahip olmuş, hem seleflerinin çalışmalarını değerlendirmiş hem de kendi özgün çalışmalarını ortaya koyarak bu alanda önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu dönemde, Theodor Wilhelm Ahlwardt (ö.1909), Theodor Nöldeke (ö. 1930), Carl Heinrich Becker (ö.1933). Carl Brockelmann (ö.1956), Johann W. Fück (ö.1974) ve Ernst Ludwig Dietrich (ö.1974) gibi şarkiyatçıların yanı sıra Arap dili ve edebiyatı alanına önemli katkılar sağlamış olan çok sayıda şahsiyet mevcuttur.¹²²

Tezimizde, bunların arasından Helmut Ritter, Annemarie Schimmel ve Hartmut Bobzin'in biyografileri ve eserleri ayrıntılı olarak incelenmiş, diğer bazı oryantalistlerin eserlerine de kısaca değinilmiştir.

¹²² Demirayak, a.g.e., s.169.

3.1. HELMUT RITTER, ANNEMARIE SCHIMMEL VE HARTMUT BOBZIN'İN HAYATI VE ESERLERİ

3.1.1. Helmut Ritter (1892-1971)

Hellmut Ritter, 28 Şubat 1892'de Almanya'nın Hessisch Lichtenau kentinde doğdu. Lise öğrenimini Kassel şehrinde bitirdikten sonra Halle Üniversitesi ve Strazburg Üniversitesi'nde Şarkiyat ve Doğu dilleri okudu. Halle Üniversitesi'nde Carl Brockelmann ve Paul Kahle'den, Strazburg Üniversitesi'nde de Theodor Nöldeke, Enno Littmann, Landauer ve Frank gibi ünlü şarkiyatçılardan dersler aldı. Theodor Nöldeke'nin yanında ilahiyat, tenkitli metin neşri, Latin ve Yunan dillerini öğrendi. Aynı zamanda teoloji ve klasik filoloji derslerine katıldı. Almanya'nın önemli ilim adamlarından olan Ritter, 32 dil biliyordu.¹²³

Görsel 4 Helmut Ritter

1913'te Hamburg Üniversitesi Doğu Kültürü ve Tarihi Bölümü'nde Carl H. Becker'in asistanı olarak göreve başladı. Bir sonraki yıl Bonn Üniversitesi'nde "Arapça Ticaret Bilimi El Kitabı" olarak tercüme edilecek olan "Ein arabisches Handbuch der Handelswissenschaft" adlı teziyle doktorasını verdi.

Askerliğini 1. Dünya savaşının gerçekleştiği 1914-1918 yılları arasında İstanbul ve Irak'ta tamamladı. Bu arada hem Türkçesini hem de Arapçasını geliştirdi.

¹²³ Fuat Sezgin, Öğrencilerle Söyleşi, 6 Mayıs 2016, s. 9. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-file/5825>)

Savaşın ardından 1919 yılında Hamburg Üniversitesi Doğu Dilleri Kürsüsünde profesör olarak göreve başladı.¹²⁴

Buradaki görevini 1926 yılına kadar sürdüren Hellmut Ritter, bu tarihte görevden alınmasından dolayı üniversitede başlatmış olduğu İran edebiyatı ve tasavvufu alanındaki çalışmaları tamamlamak üzere tekrar İstanbul'a döndü. Çalışmaları sırasında İstanbul'daki el yazmalarının zenginliğinin farkına varan Ritter, Alman bilim insanlarına bu eserlerle ilgili katalog hazırlanması amacıyla bir rapor gönderdi. Bu raporun ardından İstanbul'da Alman Doğu Cemiyeti kuruldu ve başına da ilk müdür olarak Ritter getirildi. 1929 ile 1949 yılları arasında Ritter'in başkanlığında 24 adet Arapça, Farsça ve Türkçe yazma eserin edisyon kritiği ve tahkiki yapılmak suretiyle neşredildi.

Ayrıca 16 makale kaleme alan Ritter, bu yazmaları ayrıntılı bir şekilde tahlil edip bunların tanıtılmasını sağladı. Memleketimizde gerçek manada tenkitli metin neşri usulünün yerleşmesi ve böyle usullere göre hazırlanmış olan metinlerin neşri, onun derslerinden sonra başlamıştır.¹²⁵

Ritter bu dönemde pek çok öğrencisine Doğu Bilimlerini sevdirdi. Ritter'in bir seminerine katılan ve o zamanlar mühendis olmayı isteyen Prof. Dr. Fuat Sezgin, seminerden hemen sonra Ritter'in öğrencisi olma kararını alıp mühendis olma isteğinden vazgeçmiştir. Çok zor maddi koşullar altında öğrenim görmesine rağmen Fuat Sezgin yeni hocası olan Hellmut Ritter'in yönlendirmesi ve yardımlarıyla karşılaştığı tüm zorlukların üstesinden gelebilmiş, çok disiplinli yoğun bir eğitim sürecinden geçip kendi metodolojisini, yaklaşımını kurup başarılı çalışmalar yapmıştır. Sezgin, bu çalışmalar sonucunda 17 ciltlik Arap-İslam bilimler tarihini yazmış ve İslam bilim tarihinin önemli ilim adamlarından birisi olmuştur.¹²⁶

Türkiye'deki çağdaş Doğu dilleri ve bilimi araştırmalarının başlamasını sağlayan Hellmut Ritter, 1949 yılında Almanya'ya dönüp Frankfurt am Main Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etmiştir.

¹²⁴ Özcan Taşcı, “**Ritter, Hellmut, (1892-1971) Türkiye’de Batılı anlamda Doğu dilleri filolojisinin ve Türkoloji’nin kurucusu Alman bilim adamı**”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 35, İstanbul 2008, s.133-134.

¹²⁵ Ahmed Ateş, **Hellmut Ritter**, *Şarkiyat Mecmuası*, Yıl 1964, Sayı 5, s.3.

¹²⁶ (<https://www.fikriyat.com/galeri/biyografi/islam-tarihi-arastirmalarinda-batili-bir-alim-hellmut-ritter>)

Emekli olduğu halde 1959-1969 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde Arap ve Fars filolojileri bölümlerinde ders vermiş, aynı zamanda kütüphanelerdeki İran şairlerine ait yazmaların kataloglarının hazırlanmasında da görev almıştır.

Hellmut Ritter, Türk bilim insanları olan Mehmet Fuad Köprülü, İsmail Saib Sencer, M. Şerafettin Yaltkaya ve Rıfat Bilge gibi kişilerle yapmış olduğu çalışmalar neticesinde İstanbul Üniversitesi'nde Şarkiyat Enstitüsü'nün kurulmasında önemli bir rol oynamış, aynı zamanda Batılı anlamda Doğu dilleri filolojisi ve Türkoloji biliminin geliştirilmesini sağlamıştır.

1969 yılında tekrar Almanya'ya dönen Hellmut Ritter, 19 Mayıs 1971 tarihinde Almanya'nın Oberursel kasabasında ölmüştür.

Ritter'in eserlerinden bazıları şunlardır:¹²⁷

Ritter, belagat ve şiir alanıyla ilgilenmiş ve bu alanda edebi eserler ortaya koymuştur.

1- Über die Bildersprache Nizāmīs / Nizāmī'nin İmgeleri Hakkında, Berlin-Leipzig 1927)

Genelde İslam edebiyatındaki şiir sanatı anlayışlarının, özelde Nizâmî-i Gencevî'nin şiir sanatının edebi tahlilidir.

2- Die Geheimnisse der Wortkunst / Söz Sanatının Sırları (Asrär al-balağa) des Abdalqähir al-Curcäni aus dem arabischen übersetzt. - Wiesbaden, 1959

Ebû Bekr Abdülkahir b. Abdurrahman b. Muhammed Abdülkahir el-Cürcani (ö. 471/1078)'nin 485 sayfalık eserinin notlar, açıklamalar ve İngilizce uzun bir mukaddime ile tahkikli neşri ve Almancaya tercümesidir. (İstanbul Üniv. Yay. İstanbul 1954-Wiesbaden 1959). İslam edebiyatında şiir sanatı hakkında çok önemli bir kırılmaya işaret eder ve İslam edebiyatı ile ilgili yazın sanatlarından söz eder.

3- Muhtârname

Ferîdüddîn Attâr'ın (1140-1220) 5000'i aşkın rubaîsinden seçerek konularına göre elli bölümde tertip ettiği bir rubâiler mecmuasıdır.

¹²⁷ Taşcı, a.e., TDV İslam Ansiklopedisi; Osman Kılıçsoy, **Alman Oryantalistleri ve Çalışmaları**, MÜ. 1991 (Yüksek Lisans Tezi); <https://www.fikriyat.com/galeri/biyografi/islam-tarihi-arastirmalarinda-batili-bir-alim-hellmut-ritter>.

4- Philologika XV. Farīduddīn Attār III (Philologika XV. Ferīdüddin Attār III. Oriens, Dec. 31, c. XII, s. 1- 88 [1959], s. 1-88)

Makalede Attār'ın divanı tahlil edildikten sonra divana ait nüshalar tanıtılmaktadır.

5- Studien zur Geschichte der islamischen Frömmigkeit (2 ciltlik, 1933–55) / İslam Takvası Tarihi Hakkında Çalışmalar.

Hasan-ı Basrî'nin Risâle ilâ 'Abdilmelik b. Mervân fi'l-ķader adlı eserinin yayımıdır.¹²⁸

Ritter, İslam tasavvuf alanına da özel ilgi göstermiştir. Bu konuda, Arap ve Fars tasavvufunun temsilcileri olan İmam Gazzâlî, Farīduddīn Attār, Mevlânâ Celâleddīn-i Rûmî gibi âlimlerin eserleri üzerine çalışmalar yapmıştır.

6- Das Meer der Seele (1955) / Ruhun Denizi (1955)

Bu eserde Farīduddīn Attār'ın eserleri esas alınarak, İslam'da insan, kâinat ve Allah konuları tahlil edilmiştir.

7- Das Elixier der Glückseligkeit / Mutluluk İksiri (Jena 1923)

İmam Gazzâlî'nin Kimyâ-yı Sa'âdet'inin tercümesini yapmıştır.

8- Ahmad Ghazzali: Aphorismen über die Liebe / Aşıkların Halleri (1942)

Ahmed el-Gazzâlî'nin Sevânihu'l-'uşşâķ adlı eserinin tahkikli yayımıdır.

9- Philologika XI.: Maulânâ Ğalâladdīn Rûmî und sein Kreis / Mevlânâ Celâleddīn-i Rûmî ve çevresi (Isl., XXVI [1942], s. 116-158, 221-249)

Mevlânâ Celâleddīn-i Rûmî'nin hayatı ve Mevlevîliğe dair yazma eserlerin tanıtımıdır.¹²⁹

3.1.2. Annemarie Schimmel (1922-2003)

Annemarie Schimmel, 7 Nisan 1922'de Almanya'nın Erfurt kentinde doğdu. Protestan bir aile içerisinde büyüyen Annemarie, 1939 yılında lise eğitimini

¹²⁸ Hellmut Ritter, **Studien zur Geschichte der islamischen Frömmigkeit. I. Hasan al-Basri**, XXI, Berlin und Leipzig 1933, ss. 1-83.

¹²⁹ Ritter eserleri için bkz: Ateş, **a.g.e.**; Taşcı, **a.e.**, TDV İslam Ansiklopedisi; Preißler, Holger, "**Ritter, Hellmut**" in: Neue Deutsche Biographie 21 (2003), S. 660-661 [Online-Version]; URL: (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd11910296X.html#ndbcontent>), Ziya, Şen, **Fuat Sezgin'in Hocası Hellmut Ritter**, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sonbahar 2019, Ek Sayı 2, ss.1-24; Kılıçsoy, **a.e.** (Yüksek Lisans Tezi)

tamamladıktan sonra Berlin’de Friedrich Wilhelm Üniversitesi’nin kimya ve fizik bölümlerinde üniversite eğitime başladı. Bu dönemde şair ve Doğu kültürleri profesörü Friedrich Rückert’in (1788-1866) şiirlerinden etkilenmiş ve okumakta olduğu fen bilimlerinden vazgeçerek Berlin Üniversitesi’nde 16 yaşında Arapça eğitimine başlamıştır. Üniversitede Ernst Kühnel’den İslam sanat tarihi, mimarı ve hat sanatı, Walther Björkman’dan Arapça ve Annemarie von Gabain’dan Türkoloji dersleri aldı. Daha 19 yaşındayken kendisini Türkiye’ye yönelten hocası Richard Hartmann’ın yanında hazırlamış olduğu Memlük döneminde Mısır’da halife ve kadıların durumunu araştıran teziyle birlikte Arap filolojisi ve İslam ilimleri alanında doktor unvanı kazanmış oldu.¹³⁰ 23 yaşına geldiğinde Marburg Üniversitesi’nde Arap dili ve İslam araştırmaları profesörü oldu.

Görsel 5 Annemarie Schimmel

İkinci dünya savaşı yıllarında Alman dışişleri bakanlığında Türkçe tercüman olarak çalıştığından dolayı, savaş bittikten sonra galip gelen ülke Amerika tarafından gözaltına alındı. 6 aylık hapis döneminde Memlükler ile ilgili çalışmasını genişletip, Memlük devletinde sultan, emir ve askerlerin sosyal ve kültürel rollerini araştıran „Mamluken, Emire und der Sultan. Studien zur Organisation der Mamluken“ adında bir çalışmayı tamamladı. Bu çalışmasını doçentlik tezi olarak sunan Annemarie Schimmel, Teoloji fakültesindeki dinler tarihi bölümünün ilk dinler tarihi doktoru

¹³⁰ Özkan, “Schimmel, Annemarie (1922-2003) İslâm kültürü ve özellikle tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla tanınan Alman müellifi”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 36, İstanbul 2009, ss. 229-231.

unvanını almış oldu. Hocası Schaefer'in tavsiyesi üzerine Avrupa'ya ilk defa klasik felsefenin girmesine vesile olan İslami eserleri özellikle de Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerini okudu. Kendi tabiriyle hayatının en çetin günlerinin merhemi olan Mesnevi'yi yanından hiç ayırmadı. Mevlana'dan ilhamlar alarak gazeller yazmaya başladı.

1952 yılında İstanbul'da yazma eserler üzerine çalışmalar yaptı. 1954'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi Kürsüsü'nün kurulmasını sağladı ve bu üniversitede de dinler tarihi profesörü olarak çalıştı. "Dinler Tarihine Giriş" adıyla bir ders kitabı hazırladı.

1959 yılında Annemarie Almanya'ya dönmüş ve Arap dili ve İslamiyet alanında dersler vermiştir. Almanca ve Arapça olarak yayımlanan "Fikrun wa Fann" adındaki derginin editörlüğünü yapmıştır.

1963'te İran'a gitmiş ve İsfahan ve Şiraz'da bulunmasının yanı sıra Tahran'daki Goethe Enstitüsü'nde ders vermiştir.

Daha sonra Bonn Üniversitesi'nde Arapça ve İslami araştırmalar profesörü olan Schimmel, 1967 baharında Harvard Üniversitesi'nde Hint-İslam kültürünü öğretmeye başladı ve 1970'te profesör oldu. Bir türlü benimseyemediğini söylediği ve "ruhumun Batı gurbeti" diye tanımladığı Amerika'daki akademik hayatı çok yoğun bir şekilde tam 25 yıl sürdü. Sonunda emekli olup tekrar Almanya'nın Bonn şehrine döndü.¹³¹

2003 Yılında Bonn da vefat edinceye kadar Bonn Üniversitesi Şarkiyat Bölümü'nde ders okutup dünyanın çeşitli ülkelerinde konferanslar verdi.

Schimmel İslam dinini, tarihini ve sanatını tasavvuf üzerinden anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Bütün dünyaya İslam tasavvuf düşüncesini tanıtmak için büyük bir çaba sarf etmiştir. Bu çalışmaları ve samimiyeti neticesinde Doğu'da bulunmuş olduğu ülkelerde büyük bir saygı ve sevgiye mazhar olmuştur.

Schimmel 17 dil bilmekteydi. Bu geniş dil bilgisi, doğuyu yaşayarak keşfetmesine olanak sağlamıştır. Schimmel'in bir diğer özelliği de kültürleri edebiyatlarıyla, şiirleriyle ve sanatlarıyla keşfetmesidir. Yunus Emre, Mevlâna gibi

¹³¹ (<https://semazen.net/annemarie-schimmel/>); Stefan Wild, "Schimmel, Annemarie" in: Neue Deutsche Biographie 22 (2005), ss.777-778. (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd11916910X.html#ndbcontent>)

pek çok şairlerin ve âlimlerin şiirlerini ezbere okuyabilmesi bir yana, aynı zamanda bu eserlerin yazıldığı şehirlerde de bulunmuş ve bu şairleri yetiştiren geleneği anlamak için büyük gayret sarfetmiştir. Bu âlimleri, bilginleri, sanatçıları incelediği kadar sıradan insanlara da yakından temas etmeyi, onların hayatlarına dokunup, böylece çalışmalarında daha kesin sonuçlara varmaya çalışırdı. Anadolu'yu karış karış gezmiştir. Osmanlılardan ve Selçuklulardan kalan eserleri ve bu eserlerin ana kapılarını süsleyen güzel yazıları onun kadar iyi bilip kitaplarına aksettiren bir başka şarkiyatçı daha yoktur. Aynı şekilde İran'da ve Pakistan'da da bulunmuş ve bu ülkelerde de çok önemli çalışmalar yapmıştır. Pakistanlıların da sevgisini kazanmış ve başta Almanya, Pakistan, Türkiye ve Mısır olmak üzere pek çok ülkeden madalyalar ve üstün başarı ödülleri almış, Konya Selçuk Üniversitesi, Peşaver Üniversitesi gibi pek çok üniversite tarafından da kendisine fahrî doktorluk unvanı verilmiştir. Sayısız yolculuğunun bir bölümünü "Berge, Wüsten, Heiligtümer, Meine Reisen in Indien und Pakistan" ("Dağlar, Çöller, Mukaddesatlar, Hindistan ve Pakistan'daki Seyahatlerim" (1994)) kitabında anlatmıştır.¹³²

Hayatının sonlarına doğru Müslüman olduğu hakkında pek çok söylentiler olmasına rağmen, bunu kendi ağzından hiçbir yerde dile getirmemiştir.

Bununla beraber, Peygamberimiz'e (s.a.v.) olan ilgisi, mezar taşına Hz. Muhammed'den (s.a.v.) bir hadis yazmak için vasiyette bulunmasına neden olmuştur: "İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar."¹³³

Görsel 6 A. Schimmel'in Mezar Taşı

¹³² Wild, a.e., ss.777-778.

¹³³ Bk. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/312.

Yetmişten fazla kitap ile pek çok makaleler yazıp farklı dillerden Almancaya ve diğer dillere sayısız çeviriler yapan Schimmel yazmış olduğu “Hz. Muhammed” kitabının giriş kısmında oryantalistlerin ve daha önceki Batılı yazarların Muhammed (s.a.v.) hakkında olumsuz ve ön yargılı olan eserlerine bir serzenişte bulunmuş, Müslümanların dini duygularının anlaşılması gerektiğini vurgulamış ve kısa bir kronolojik siyer özeti vermiştir. Her ne kadar kitapta diğer oryantalistlerin bakış açısına göre biraz daha objektif ve ön yargısız bir şekilde araştırma yapmış olsa da, bazı yerlerde kısmen de olsa Peygamber efendimizin hayatı ve hadis usulü ile ilgili konularda hatalı tespitleri olmuştur. Aynı zamanda eserinde İslam’ın Orta Çağ’ından bahsetmiştir ki, İslam’ın Orta Çağ’ı hiç olmamıştır. Bu aslında, Avrupa’ya ait bir durumdur. Kitapta aynı zamanda Peygamber Hz. Muhammed’in (s.a.v.) gençliğinde putlara taptığını hiçbir delile dayanmadan iddia etmiştir.

Dinler arası diyalogun önemine inanıp iki dinin arasındaki ortak noktalara vurgu yapıp barış ortamının oluşmasını dilemiş olan Schimmel, İslam’daki tasavvufun diyalogun tesis edilmesinde bir köprü görevini üstlenebileceğini de belirtmiştir. “İslam Tasavvufunda İsa ve Meryem” adlı kitabında İslam ve Hristiyanlığın nasıl birbirine yakın olduğunu ve hangi ortak noktaların bulunduğunu açıklayıp Hz. İsa ile Hz. Meryem’i iki dinin ortak değeri olarak almanın dinler arasındaki barışın tesis edilmesine faydası olacağını bildirmekle beraber Hristiyanlık’taki teslis inancının, Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesi ve Tanrı’nın oğlu olması gibi konuların iki dinin ayrışmasında ki en önemli konulardan olduğunu Renate Beyer ile yapmış olduğu bir röportajda söylemiştir.¹³⁴

Eserlerinden bazıları şunlardır¹³⁵:

Çoğunluğu İngilizce ve Almanca olmak üzere 70’den fazla kitap ve 100’ün üzerinde makale yazmıştır. Biz bunların arasında en önemli eserlerinden bazılarını zikretmekle yetineceğiz.

1- Arabische Sprachlehre / Arapça Dilbilimi

Ernst Harder ve Schimmel’in ders kitabı, onlarca yıldır klasik Arapça çalışmalarına bir giriş olarak kullanılmıştır. Klasik Arapça gramerine temel bir giriş

¹³⁴ (<http://www.tasavvufakademi.com/?bolum=ayrinti&no=654>)

¹³⁵ Özkan, a.e., TDV İslam Ansiklopedisi.

sağlar ve ayrıca modern standart Arapçanın temel özelliklerini ele alır. Bu şekilde, klasik ve çağdaş Arapça metinlerle uğraşanlar için gerekli dil becerilerini verir.

2- *Mystische Dimensionen des Islam: Die Geschichte des Sufismus* 1987 / *İslam'ın Mistik Boyutları: Tasavvuf Tarihi*

Tasavvufu ve tarihî gelişimini sekiz ana başlık altında inceleyen eser kısa zamanda başvuru kitabı niteliğini kazanmıştır.

3- *Sufismus: Eine Einführung in die islamische Mystik / Tasavvuf: İslami Mistisizme Giriş*

4- *Rumi von Allem und vom Einen* 1988 / *Hepsinden ve Birinden Rumi*
Mevlânâ'nın *Fîhi mâ fih* adlı eserinin tercümesidir. Mevlana'nın bu etkileyici nesir eseri onun çok sayıda sohbetinin bir derlemesidir.

5- *Rumi – Ich bin Wind und du bist Feuer* 1978 / *Ben Rüzgarım Sen Ateş*
Büyük mutasavvıf Rûmî'nin hayatı ve eseri hakkındadır.

6- *Wanderungen mit Yunus Emre / Yunus Emre ile Yollarda*

7- *Muhammad Iqbal. Prophetischer Poet und Philosoph* 1989 / *Muhammed İqbal: Peygamberâne bir Şair ve Filozof*

8- *Muhammad İqbal, Cavidname*

Muhammed İqbalın oğlu Cavid'e ithafen yazdığı mesnevi tarzı eseri olup Türkçeye ve Almancaya çevirmiştir.

9- *Der Koran*

Annemarie Schimmel'in Max Henning'in Arapçadan Kur'an tercümesine yazdığı giriş ve notları ihtiva eden bir eseridir.

10- *Sieh! Das ist Liebe!: Gedichte / Bak! Bu Aşk!: Şiirler*

Rûmî'nin mistik aşk şiirlerinden oluşan bir koleksiyondur.

11- *Ein Buch namens Freude: Gedichte von Frauen aus der islamischen Welt / Sevinç Adında Bir Kitap: İslam Dünyasındaki Kadınların Şiirleri*

Annemarie Schimmel'in ölümünden kısa bir süre öncesine kadar üzerinde çalıştığı bu cilt, Arapça, Türkçe, Farsça, Özbekçe, Urduca ve Sintçe'den çevirdiği 100'e yakın şiiri bir araya getirmektedir. Eser, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kızı Hz. Fatıma'dan çağdaş Müslüman kadınların büyüleyici şiirlerine, anonim şarkılardan klasik gazellere ve serbest nazımlara kadar geniş bir yelpazeye sahiptir.

İslami Şark'ta kadınların yaşam tarzı ve yaşam koşulları, büyük oryantalist Annemarie Schimmel'i özellikle ilgilendiriyordu.

12- Meine Seele ist eine Frau. Das Weibliche im Islam / Ruhum Bir Kadındır

Yazar bu eserinde yabancı kültürlerle karşı ön yargılarla şekillenen Batı bakış açısını düzeltmektedir. Kadının tarihteki önemini anlatmakta ve İslam dininin kalbi olan tasavvufta erkek ve kadın arasındaki eşitliği ortaya koymaktadır.

13- Die schönsten Gedichte aus Pakistan und Indien: Islamische Lyrik aus tausend Jahren / Pakistan ve Hindistan'dan En Güzel Şiirler: Bin Yıllık İslam Şiiri.

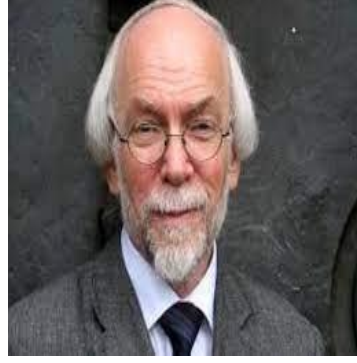
14- Dein Wille geschehe: Die schönsten islamischen Gebete / Senin Dileğin Olsun: En Güzel İslami Dualar

Schimmel'in eserleri bakıldığında şiir ve İslam tasavvufuna düşkünlüğü göze çarpmaktadır. Mevlâna, Hafız, Yunus ve İkbâl'den derinden etkilenmiş, şiirlerini ezberlemiş ve katıldığı konferans ve toplantılarda onların şiirlerinden okumuştur.¹³⁶

3.1.3. Hartmut Bobzin (1946-)

Hartmut Bobzin, 16 Ağustos 1946 tarihinde Bremen'de doğdu. 1966'dan 1973 yılına kadar Marburg Üniversitesi'nde Evanjelic teolojisi, dinler bilimi ve Sami dilleri üzerine eğitim aldı. Aynı şekilde Sanskritçe ve Hint bilimleri çalıştı. 1974 yılında da aynı üniversitede Sami dilleri doktorası unvanını aldı. "Eyyûb Kitabı'nda Fiil Zamanları" başlığını taşımakta olan doktora tezini tamamladıktan sonra eski ahit ve eski İbranice'ye hususi ilgi duymasından dolayı hocası Kayzer'in tavsiyesi ile Arapça öğrenmeye karar verdi. Bu amaçla 1975-1976 yılları arasında bir burs ile Suriye'nin Şam şehrinde Arapçasını geliştirdi. Arapçada ilerlemiş olması, onun Arap kültürünü daha iyi tanınmasına, bu alanda derinleşmesine vesile oldu.

¹³⁶ Emine Pınar Sayan, **Alman Müsteşriklerin İslam Tasavvufu Hakkındaki Çalışmalarının Değerlendirilmesi** (Yüksek Lisans Tezi); bkz. Annemarie Schimmel'in Eserleri, Ankara 2013, ss. 79-104.

Görsel 7 Hartmut Bobzin

Arapça eğitimini tamamlayan Bobzin, Erlangen-Nürnberg şehrindeki Friedrich Alexander Üniversitesi'nde eğitimine devam etti. Bu üniversitenin felsefe fakültesinde diller ve şarkiyat araştırmaları enstitüsünde 1981 yılında asistan olarak çalıştı. 1986 yılında İslami ilimler ve Sami dilleri filolojisi alanlarında doçentlik unvanı aldı ve 1992 yılında da İslami ilimler alanında profesör oldu.

2003 yılından itibaren Bavyera Bilimler Akademisi'nin tam üyesi olan Bobzin, 2002'den 2006'ya kadar da Erlangen-Nürnberg Üniversitesi'nde rektörlük yaptı. Aynı zamanda Bobzin, “Zeitschrift für arabische Linguistik” (Arap Dilbilimi Dergisi)'nin kurucu ortaklığını ve Discourses of Arabic Studies'in (Arapça Söylemler ve Çalışmalar) eş editörlüğü görevini üstlendi.

Çeşitli alanlarda çalışmalar yürüten Bobzin, 1826'dan 1841'e kadar Erlangen'de Doğu dillerini öğreten Friedrich Rückert'in oryantalist çalışmalarını araştırıp Rückert'in yapmış olduğu özellikle şiirsel diliyle ünlü Kur'an çevirisini yeniden yayınladı.

Mantıksal bir kurgudan oluşan Arapça sarf ilmini anlamakta zorluk yaşamayan öğrencilerinin, özellikle okuma ve telaffuzlardaki problemlerini aşmalarına yardımcı olmak isteyen Bobzin, diğer Doğu bilimcilerinden ayrı olarak Arapçanın ses telaffuzlarına, okuma, dinleme, anlama ve muhadesesine büyük ihtimam göstermiştir. Avrupa dillerinde bulunmayan “sâd”, “dâd”, “tı”, “zı”, “ayn”, “hı” gibi bazı Arapça seslerin telaffuzu ile ilgili zorlukları daha kolay bir şekilde çözmelerini sağlamıştır.¹³⁷

¹³⁷ Bobzin, (Zafir ile röportaj)

Kur'an-ı Kerim'in tamamen yeni bir çevirisini yapmak isteyen aynı zamanda da Batı'da Kur'an üzerine teolojik tartışmaların tarihi üzerinde çalışan Bobzin, 2005 yılında "Okuma Kitabı Olarak Kur'an" adlı kitabını bir ön çalışma olarak yayımladı. Mart 2010 tarihinde de yeni Kur'an çevirisini tamamlayıp yayımladı.

Friedrich Rückert'in çalışmalarına ve Kur'an tercümesine yaptığı onlarca yıllık hizmet için Schweinfurt belediyesi tarafından 2011 Friedrich Rückert Ödülü'ne layık görülmüştür.¹³⁸

Son dönemlerin en çok tanınan Alman Doğu bilimcilerden olan Bobzin pek çok bilimsel etkinlikler gerçekleştirmiş hem Almanya'da hem de Mısır, Fas ve Lübnan gibi Arap ülkelerinde sayısız kongre ve sempozyumlara katılmıştır.¹³⁹

Bobzin'in hem Arapça diline çok iyi hâkim olması, hem de İslam kültürü alanında büyük birikimi onun Kur'an-ı Kerim ve tercümesi ile İslam ilimleri alanında köklü eserler yazıp tanınmasına vesile olmuştur. Bobzin, Kur'an hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

"... bu kitap yalnızca İslam'ın kuruluş belgesi gibi bir mahiyete sahip değildir, o aynı zamanda, çeşitli yorumlarıyla İslam'ın bugüne kadar tartışmasız merkezi ve her şeyden önce de İslam'ın en birincil kaynağı olagelmıştır. Diğer yandan Kur'an, yalnızca başını çektiği ve dilini derinden etkilediği Arap edebiyatının değil aynı zamanda dünya edebiyatının da vazgeçilmez bir unsurudur. Müslümanlar Kur'an'ın 'eşsizliğinden' ve 'taklit edilemezliğinden' söz etmektedir. Bu kanaati dikkate almamak için hiçbir makul sebep yoktur. Bundan dolayı, Kur'an'ı yabancı ölçütlerle ölçmeye kalkmak, değil ona yaklaşmayı, bilakis ona giden yolların kapanmasını beraberinde getirir: Zira Kur'an Müslümanların 'Kitâb-ı Mukaddes'i değil, nev'i şahsına münhasır, karşılaştırılmaz olandır."¹⁴⁰

Bobzin'in eserlerinden bazıları şunlardır:¹⁴¹

¹³⁸ (<https://www.schweinfurt.de/zeitgeschehen/2002.Koranuebersetzer-Hartmut-Bobzin-erhaelt-Friedrich-Rueckert-Preis.html>)

¹³⁹ (<https://prezi.com/m-lkfn-2k0is/almanyada-arap-dilinin-dogusu-ve-hartmut-bobzinin-calisma/>)

¹⁴⁰ Bobzin, **Der Koran- eine Einführung**, München: Beck, 1999, s. 17.

¹⁴¹ (<https://www.orientalistik.phil.fau.de/publikationen/publikationen-bobzin/>)

- 1- Der Koran im Zeitalter der Reformation: Studien zur Frühgeschichte der Arabistik und Islamkunde in Europa./ Reformasyon Çağında Kur'an: Avrupa'da Arap Ve İslam Çalışmaları Erken Tarihi İle İlgili Çalışmalar (1995)
- 2- 1001 alt-arabische Sprichwörter / 1001 Arap atasözü (1988)
- 3- Der Koran. Eine Einführung / Kur'ana Giriş (1999)
- 4- Mohammed / Muhammed (s.a.v.) (2000)
- 5- KoranLeseBuch / Kur'an Okuma Kitabı (2005)
- 6- Der Koran / Kur'an (2010)

3.2. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ALANINDA ÇALIŞMALAR YAPMIŞ OLAN DİĞER BİLİM ADAMLARINDAN BAZILARI

Ritter, Annemarie Schimmel ve Bobzin'in yanı sıra daha pek çok Arap dili ve edebiyatı ve İslami ilimler alanında Alman müsteşrikler mevcuttur. 20. yüzyılda öne çıkan Alman müsteşriklerin bazıları şunlardır¹⁴²:

3.2.1. Martin Hartmann (ö.1918)

Arap Filolojisi ve İslâm Bilimleri alanında uzmanlaşmıştır.

3.2.2. Joseph Schacht (ö. 1969)

İslam hukuku üzerindeki çalışmalarıyla ün yapmıştır.

3.2.3. Carl Brockelmann (ö. 1956)

Arap edebiyatı tarihi üzerine ünlü "Geschichte der arabischen Litteratur"ü kısaca GAS adlı eserini (Weimar 1898-1902) yazmıştır. (Ancak Fuat Sezgin, hocası Helmut Ritter'in hocası olan Brockelmann'ın İslam dünyasını pek sevmediğini ve bibliyografyasında hiçbir müspet hükmün olmadığını, bilakis başka oryantalistlere ait

¹⁴² Kurtuluş, a.e.; Emine Gezer, **Alman Oryantalistlerin Kur'an Yorumları - Grimme, Geiger ve Horovitz Örneği**– (Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2022, ss.34-37.

menfi hükümlerin yer aldığını da belirtir.)¹⁴³ Brockelmann, Arapça gramer alanında önemli eserler ortaya koymuştur. Örneğin; “Arabische Grammatik / Arapça Gramer (Leipzig 1904)”, Arapça grameriyle ilgili temel sarf-nahiv bilgilerini içeren eserdir. “Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen (I-II, Leipzig 1908-1913)” ise Sâmi dillerin mukayeseli gramer esaslarını ele alan bir eserdir.¹⁴⁴

3.2.4. Theodor Nöldeke (ö. 1933)

Eski Arap şiiri üzerine ve Kur’an-ı Kerim tarihi hakkında “Geschichte des Qorâns (1860) adlı çalışmaları yapmıştır. (Kur’an Tarihi kitabında, nübüvvet ve Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hakkında oldukça radikal ve saldırgan bir tutum içerisinde olmuş, peygamberlik mefhumunun ilahi olmadığını iddia edecek kadar ileri giderek Hz. İsa (a.s.) ve Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hakkında mesnetsiz iddialarda bulunmuştur).¹⁴⁵

3.2.5. Enno Littmann (ö. 1958)

Çalışmalarını Arap dili ve lehçeleri üzerinde yoğunlaştırmıştır.

3.2.6. Richard Hartmann (ö. 1965)

Çalışmalarını İslam tasavvufuna adanmıştır.

3.2.7. Johann Fück (ö. 1974)

Dil ve edebiyat sahasında yoğunlaştırdığı çalışmaları ile bilinmektedir.

3.2.8. Ernst Ludwig Dietrich (ö.1974)

Arap Filolojisi ve Dinler Tarihi üzerine uzmanlaşmıştır.

3.2.9. Otto Spies (ö. 1981)

İslam fikhı, tasavvuf ve Arap edebiyatı üzerine çalışmıştır.

¹⁴³ Sefer Turan, (söyleşi), **Fuat Sezgin, Bilim Tarihi Sohbetleri**, Yay. Timaş, Baskı 6, İstanbul, 2014. s. 74.

¹⁴⁴ Nuri Yüce, “**Brockelmann, Carl**”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.6, İstanbul 1992, s.s. 335-336.

¹⁴⁵ Mehmet Erdem, **Nübüvvet Meselesi Üzerinden Zihinlerin Bulandırılması**, *Yedikata-Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı 143, 2020.

3.2.10. Rudi Paret (ö.1983)

Kur'an ve siyer araştırmalarında uzmanlaşmıştır.

3.2.11. Hans Wehr (ö.1981)

Modern Arap dili ve sözlük konusunda çalışmaları ile bilinmektedir. Wehr'in "Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart (1952)" adlı Arapça-Almanca sözlüğü ve "Dictionary of Modern Written Arabic (1976)" adı ile Arapça-İngilizce sözlüğü modern dönemde geniş çapta kabul gören ve yaygın olarak kullanılan sözlüklerdendir.

3.2.12. Wilhelm Hoenerbach (ö. 1991)

Kuzey Afrika ve İspanya tarihi ile ilgili çalışmalar yapmıştır.

3.3. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ALIşMALARININ ALMAN TOPLUMUNA OLAN ETKİLERİ

Almanya'daki Arap dili ve edebiyatı alanında yapılan çalışmaların etkileri günümüzde pek çok alanlarda görölmektedir. Her ne kadar bu alışmalar Alman toplumuna tam olarak yansıtılabilmış olmasa da farklı alanlarda devam etmekte olan bu çalışmaların etkilerini ilerideki yıllarda daha belirgin bir şekilde görölebileceğini tahmin ediyoruz. şimdi bu çalışmaların gelmiş olduğu son durumu ve toplumda oluşturmuş olduğu etkilerin bazılarını burada özetlemenin faydalı olacağına inanıyoruz.

3.3.1. Çalışmalarda Geline Son Durum

Alman üniversitelerindeki güncel Arap dili ve edebiyatı eğitimi geçmişe nazaran daha çok gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Günümüzde, Alman üniversitelerinde Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmalar çeşitlilik kazanmış olup aynı zamanda pek çok şehirdeki üniversitelerde farklı isimler altında okutulmaktadır. İslami ilimler, Arabistik, oryantalizm gibi pek çok bölüme bağlı olarak Arap dili ve edebiyatı eğitimi artmış durumdadır. Almanya'da Arap dili ve edebiyatı eğitimi verilmekte olan üniversitelerin bazıları şöyle sıralanabilir:

- FU Berlin/Geschichte und Kultur des Vorderen Orients/Islamwissenschaften
- Uni Hamburg/Geschichte, Sprache und Kultur des Vorderen Orients
(Islamwissenschaften)
- Uni Frankfurt (Goethe Universität Frankfurt am Main)/ Islamische Studien
- FAU Erlangen-Nürnberg/ Islamisch-Religiöse Studien
- Ruhr Uni Bochum/ Orientalistik- Islamwissenschaft
- Uni Bamberg/ Islamischer Orient
- Uni Göttingen/ Arabistik- Islamwissenschaft
- Uni Köln/ Sprachen und Kulturen der Islamischen Welt (Yüksek Lisans)
- Uni Münster/ Islamwissenschaft und Arabistik (YL)
- Uni Marburg/ Islamwissenschaften (YL)
- Uni Bamberg/ Islamische Kunstgeschichte und Archäologie (YL)
- Uni Freiburg/ Islamwissenschaft
- Uni Köln/ Sprachen und Kulturen der islamischen Welt
- FU Berlin/ Islamwissenschaft (YL)
- Uni Heidelberg/ Islamwissenschaften
- Uni Kiel/ Islamwissenschaft
- Uni Bamberg/ Islamwissenschaft (YL)
- Uni Göttingen/ Arabistik-Islamwissenschaft (YL)
- Uni Kiel/ Die Islamische Welt in der Moderne (YL)
- Ruhr Uni Bochum/ Orientalistik – Islamwissenschaft (YL)
- Uni Freiburg/ Islamwissenschaft- Moderne islamische Welt (YL)
- FAU Erlangen-Nürnberg/ Arabistik, Islamwissenschaft, Semitistik (YL)
- FAU Erlangen-Nürnberg/ Islamisch-Religiöse Studien (YL)
- Uni Tübingen/ Islamwissenschaft- Islamic and Middle Eastern Studies (YL)
- Uni Heidelberg/ Islamwissenschaften (YL)
- Uni Bayreuth/ Arabistik-Islamwissenschaft, Fokus Afrika
- Uni Leipzig/ Arabistik und Islamwissenschaft
- Uni Osnabrück/ Islamische Theologie
- Uni Paderborn/ Institut für Islamische Theologie

Münster, Osnabrück, Tübingen, Frankfurt, Nürnberg Erlangen, Berlin, Paderborn Üniversitelerinde bulunan İslami teoloji merkezlerini hükümet finanse etmektedir. Desteğin özü, İslami teolojik veya disiplinler arası bir şekilde çalışan araştırma profesörlükleri ve genç akademik gruplarını kapsamaktadır. Disiplinler arası gruplar, örneğin Hristiyan teolojileri, İslam bilimleri, dini bilimleri, eğitim veya diğer ilgili konularla iş birliği yapmaktadır.¹⁴⁶

Bu üniversitelerin çoğunda Arap dili ve gramer dersleri, Kur'an çalışmaları, tefsir, İslam hukuku, İslam tarihi...gibi ülkemizdeki ilahiyat bölümüne benzer derslerden oluşan programlar sunulmaktadır.

Görüldüğü gibi, Almanya'da Arap dili ve edebiyatı alanına olan ilgi geçmişten günümüze kadar canlılığını korumaktadır. Bununla beraber Alman devleti bu çalışmaların devamı için destek olmaktadır.

Almanya'da geçmişteki Arap dili ve edebiyatı araştırmalarına kıyasla, günümüz Arap dili ve edebiyatı çalışmaları daha yoğunluk kazanmıştır. Toplum ve bireyler, kurumlar ve devletler arasındaki iletişimin kolaylaşmasıyla beraber, bilgi kaynaklarına ulaşmak, Literatür taraması yapmak bu çalışmaları daha geniş ve kapsamlı hale dönüştürmüştür.

Alman üniversitelerinde ve enstitülerinde bu alana özel bölümler taksim edilmiştir. Arabistik, Islamwissenschaft, Orientalistik adı altında Arap dili, İslam tarihi gibi her tür İslami ilimler yüksek eğitimi elde etmek mümkündür.

Aşağıda Frankfurt Goethe Üniversitesinin ve Berlin Humboldt Üniversitesi'nin ders programının örneğini görmekteyiz.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF)- Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı, (https://www.bmbf.de/bmbf/de/forschung/geistes-und-sozialwissenschaften/islamische-theologie/islamische-theologie_node.html)

¹⁴⁷ (<https://www.uni-frankfurt.de/88470148;>
https://www.huberlin.de/de/studium/beratung/angebot/sgb/Islam_theo_kombi)

STUDIENVERLAUF

Sem.	Studienabschnitt
1	Modul 1-1: Arabisch I Modul 2: Einführung in die Islamischen Studien
2	Modul 1-2: Arabisch II Modul 3: Textwissenschaften 1: Grundtexte des Islam
3	Modul 3: Textwissenschaften 1: Grundtexte des Islam Modul 4-1: Geschichte des Islam 1 Modul 5: Islamische Theologie: Formative und klassische Periode Modul 6-1: Geschichte der islamischen Jurisprudenz und Rechtstheorie
4	Modul 5-1: Islamische Theologie Modul 6-1: Geschichte der islamischen Jurisprudenz und Rechtstheorie
5.	Modul 4-2: Geschichte des Islam 2 Modul 5-2: Islamische Theologie: Moderne und Gegenwart
6.	Modul 6-2: Das islamische Recht in Moderne und Gegenwart

Görsel 8 Frankfurt Üniversitesi Ders Programı

Müfredat Programı: Arapça I, Arapça II, İslami İlimlere Giriş, İslam'ın Temel Metinleri, İslam Tarihi I, İslam Tarihi II, İslam Hukuku, İslam Teolojisi, Modern ve Çağdaş İslam Teolojisi, Modern ve Çağdaş İslam Hukuku.

Yine aşağıda Humboldt-Universität zu Berlin' de temel lisans müfredatı olarak İslam teolojisi bölümünde ders programı ülkemizdeki ilahiyat derslerini aratmayacak şekilde tasarlanmıştır.

Islamische Theologie als Bachelor-Kernfach

Pflichtbereich

B-01a Einführung in das Studium der Islamischen Theologie

B-03 Arabisch I

B-04 Koran und Hadith

B-06 Arabisch II

B-10 Arabisch III

B-19a Abschlussmodul

Fachlicher Wahlpflichtbereich

Ein Modul von dreien ist zu wählen:

B-02 Islam in Geschichte und Gegenwart

B-05 Islamisches Recht und Glaubenspraxis

B-07 Islamische Philosophie, Kalām und Mystik

Temel Lisans konusu olarak İslam teolojisi

Zorunlu alan

B-01a İslam teolojisi çalışmasına giriş, B-03 Arapça I, B-04 Kur'an ve Hadis,

B-06Arapça II, B-10 Arapça III, B-19a son modül, Uzman seçmeli alanı

Üç modülden biri seçilecektir: B-02 İslam'ın geçmişi ve bugünü, B-05 İslam Hukuku ve İnanç Uygulamaları, B-07 İslam Felsefesi, Kelam ve Tasavvuf

Arapça ve Doğu El yazmaları koleksiyonlarının bulunduğu Alman Kütüphane arşivleri ve araştırma kurumlarının bazıları ise şunlardır:¹⁴⁸

-Orientalische Handschriften im Archiv der Franckeschen Stiftungen zu Halle

-Staatsbibliothek zu Berlin- Preussischer Kulturbesitz

- Frankfurt am Main: Universitätsbibliothek, Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften (Fuat Sezgin'in kurduğu Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü)

- Orientalische Handschriften in Münchner Hofbibliothek

- Sächsische Landesbibliothek –Staats- und Universitätsbibliothek Dresden

-Erlangen Universitätsbibliothek

- Gießen Universitätsbibliothek

Bu Alman üniversitelerinde Arapça, Farsça ve Türkçe veya Osmanlıca yazılmış binlerce şark el yazmaları bulunmaktadır. Buradaki el yazma koleksiyonları, Orta Çağ'dan günümüze kadar uzanan zamanı içermektedir. Bazı Kütüphane arşivleri ve araştırma kurumlarındaki el yazmaları dijital kataloglarda listelenmektedir.

Almanya'da Arap dili ve edebiyatı alanındaki dergi ve dernekler:

Alman üniversite ve enstitülerinden farklı olarak aynı zamanda İslami ilimler, İslam din eğitimi ve Doğu bilimleri dergileri içerisinde de Arap dili ve edebiyatı

¹⁴⁸ (<https://islam-akademie.de/index.php/bibliographie/85-islamische-handschriften-i-verzeichnis-der-bibliotheken>)

konularına ait yenilikler hakkında bilimsel makaleler yayınlanmaktadır. Ayrıca bu alanla ilgili bilimsel derneklerde araştırma ve çalışmalar yapılmaktadır.

Aşağıda bu alanda geniş kapsamlı hizmet sunmakta olan, pek çoğu Almanya’da basılan şarkiyat dergileri ve derneklerin listesi sunulmaktadır.¹⁴⁹

1807-1865’de çıkan ‘Morgenblatt’ (Sabah Sayfası) Doğuyla ilgili kurgusal hikayeler içerikli dergilerin en çok beğenilen dergisi olmuştur.

1837’den itibaren Morgenblatt ismi, ‘Morgenblatt für gebildete Leser’ (Eğitimli Okuyucular İçin Sabah Gazetesi) olarak değiştirilmiştir.

1811 ‘Fundgruben des Orients’ (Şark’ın hazineleri) Joseph von Hammer tarafından çıkarılan dergi. 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın ilk çeyreğinde önde gelen isimlerle temsil edilen, hayalhanelerde yaşatılan romantik Şark algılamasının en önemli yayın organlarından birini teşkil eder ve Şark’ın üç büyük dilindeki başta dini metinler olmak üzere en önemli felsefe, edebiyat ve tarih eserlerinin tanıtılmasını ve neşrini amaçlar.

-(OLZ) Orientalistische Literaturzeitung

-(ZDMG) Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

- Orient (DOI, Deutsche- Orient-Institut’un dergisi)

-Hikma (Zeitschrift für Islamische Theologie und Religionspädagogik) (Universität Osnabrück)

-fits- Zeitschrift “Forum Islamisch-Theologische Studien” (Universität Innsbruck, Avusturya)

- Frankfurter Zeitschriften für islamisch-theologische Studien, Frankfurt/ Gießen

-Der Islam – Journal of the History and Culture of the Middle East

-Frankfurter Zeitschrift für islamisch-theologische Studien

-Zeitschrift Al-Fadschr

-Der Islam. Berlin-Hambourg.

-Die Welt des Islams (W.I), Leyde.

-Zeitschrift für Arabische Linguistik/Arap Dilbilim Dergisi, Freie Universität Berlin

- ZIS. Zeitschrift für Islamische Studien- İslam Araştırmaları Dergisi

¹⁴⁹(<https://www.irp-cms.uni-osnabrueck.de/media/linkliste.html>; Kurtuluş, a.e., TDV İslam Ansiklopedisi).

- Al-Masaq – Islam and the Medieval Mediterranean (Universitätsnetz)
- Arabic Sciences and Philosophy (Universitätsnetz)
- Arabica (Universitätsnetz)
- Berkeley Journal of Middle Eastern & Islamic Law
- British Journal of Middle Eastern Studies (Universitätsnetz)
- Contemporary Islam (Universitätsnetz)
- Der Islam – Zeitschrift für Geschichte und Kultur des islamischen Orients (Universitätsnetz)
- Die Welt des Islams (Universitätsnetz)
- Harvard Middle Eastern and Islamic Review
- Hawwa (Universitätsnetz)
- International Journal of Middle East Studies (Universitätsnetz)
- Islam and Christian-Muslim Relations (Universitätsnetz)
- Islamic Law and Society (Universitätsnetz)
- Journal of Arabic and Islamic Studies
- Journal of Islamic Law and Culture (Universitätsnetz)
- Journal of Islamic Studies (Universitätsnetz)
- Middle Eastern Studies (Universitätsnetz)
- Studia Islamica (Universitätsnetz)
- The Muslim World (Universitätsnetz)
- Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft
- Zeitschrift für arabische Linguistik/Journal of Arabic Linguistics (Universitätsnetz)
- Zeitschrift des Deutschen Palästinavereins (Alman Filistin Derneği Dergisi)

Wissenschaftliche Vereinigungen / Bilimsel Dernekler

- Berlin: Wissenschaftskolleg
- Deutsche Morgenländische Gesellschaft (DMG)
- Deutsche Arbeitsgemeinschaft Vorderer Orient (DAVO)
- Deutsche Orientstiftung
- Gesellschaft für Arabisches und Islamisches Recht
- Institut für Auslandsbeziehungen
- European Association for Middle Eastern Studies (EURAMES)

- Syrian Studies Organisation (SSA)
- Middle East Studies Association (MESA)

3.3.2. Çalışmaların Etkileri

Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmalar pek çok alanda izlerini göstermektedir. Bu en açık bir şekilde Alman dilinde görülmektedir. Almancada Arap kökenli kelimeler halen kullanılmaktadır. Bu kelimelere örnek olarak aşağıda birkaçını sıralayabiliriz:

Çeşitli kategorilerle ilgili Arapça kökenli Alman terimlerine bazı örnekler:

İslam ve genel Arap dünyasının diline ait terimler:

(Koran- قرآن, Moschee- مسجد, Schari'a- شريعة, Beduine- بدوي, Sahara- صحراء, ...)

Matematiksel ve bilimsel terimler:

Alkohol- الكحول, Algebra- الجبر, Algorithmus- الخوارزمي (matematikçi, astronom Ebû Ca'fer Muhammed bin Mûsâ el-Hârizmî adına dayanmakta, (d. 780, Harezmi - ö. 850, Bağdat), Chiffre, Ziffer- صفر, Alkalien- القلوية, (Al)chemie- الكيمياء, Elixier- الإكسير...)

Askeri terimler:

Admiral- أمير البحر, Arsenal- دار الصناعة, Magazin- مخزن

- Arap ticaret yollarıyla Avrupa'ya ulaşan diğer terimler:

(Kaffee- قهوة, Artischocken- الأرضي شوكي, Giraffe – زرافة, Tamarinde- تمر هندي, Haschisch- حشيش, Karaffe - غرافة, Mokka- مخا, Safran- الزعفران, Zucker- سكر)¹⁵⁰

Bu kelimeler yakından incelendiğinde bilim, tarım, teknoloji ve lüks tüketim ürünleri gibi çeşitli alanlarda Avrupalıların, Arap-İslam medeniyetinden etkilendiklerini, bilgi ve geleneklerini devraldığı görülmektedir. Bu ise İslam medeniyetinin, modern Avrupa kültürünün şekillenmesinde rolü olduğunu genel bir göstergesidir. Bunların dışında Alman diline nüfuz etmiş daha pek çok Arapça kökenli kelime mevcuttur. Bu kelimeler Almanların, Arap-İslam dünyası ile derin bir kültürel etkileşimi olduğuna işaret etmektedir.

¹⁵⁰ (<https://andreas-unger.net/von-algebra-bis-zucker-arabische-woerter-im-deutschen/>)

Özetleyecek olursak, Arap dili ve edebiyatı Almanya'nın gündeminde geçmişte olduğu gibi günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Almanya'nın dört bir yanındaki Üniversitelerde Arap dili ve edebiyatı ve daha kapsamlı olarak İslami ilimler eğitim ve öğretimi yoğunluk kazanmıştır.

Şarkiyat ve Arap dili, kültür ve edebiyatı ile ilgili dergiler ve gazetelerde edebi makaleler yayınlanmaya devam etmektedir.

Güncel Alman dili, Arap dili ve İslam medeniyetinin izlerini taşımakta, çeşitli alanlarda Arapça kökenli Almanca kelimeler halen kullanılmaktadır.

Dergilerin yanı sıra modern Arap edebiyatının Almancaya çevrilmiş çalışmaları bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar diğer dünya edebiyatlarından yapılmış çevirilerle karşılaştırıldığında çok azdır. Yayınevleri genel olarak Arap edebiyatı ya da üçüncü dünya ülkeleri edebiyatlarından yapılan çevirileri neşretmeye pek ilgi göstermemektedir. Bundan dolayı Alman okurların Arap edebiyatına dair bilgisi çok sınırlıdır. Ancak bu durum giderek değişmektedir. Zira Arap edebiyatından bilhassa modern Arap edebiyatından yapılan çeviriler artmaya başlamıştır.¹⁵¹

Artan bu çalışmalara rağmen Alman Arap dili ve edebiyatı çalışmaları, Alman toplumuna, Doğu kültürünü ve edebiyatını olduğu gibi yansıtamamıştır. Bu çalışmalar, kültürel ve edebi alışverişte, farklı kültürden iki toplumun birbirini tanımada yeterli derecede etkili olamamıştır. Arap dili ve edebiyatının Alman ve dünya edebiyatına oldukça büyük katkısı olmasına rağmen bu önemli çalışmalar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Alman halkının geniş kitlesi tarafından bilinmemektedir.

¹⁵¹ Bobzin, (Zafir ile röportaj), s. 133-142.

SONUÇ

Her alanda çok hızlı bir şekilde ilerleyip bir dünya medeniyeti haline gelen İslam medeniyeti, Asya ve Afrika kıtalarına yayıldıktan sonra Avrupa sınırlarına gelmiş, neticede İspanya ve İtalya'nın bir kısmının İslamlaşmasını sağlamıştır.

İslam alemi dünyanın önde gelen medeniyeti halindeyken, Batı alemi bunun aksine kendi Orta Çağın'da bilim ve her türlü gelişmeden uzak kalmış haldeydi.

İslam medeniyetinin, Avrupa'nın sınırlarına gelmesi neticesinde, Batılı devletler bu medeniyeti tanıma gereği hissetmiştir. Böylelikle Avrupa devletlerinden öğrenciler İslam ülkelerinin en önemli ilim merkezi haline gelmiş olan (Kayrevan şehri) Tunus ve Endülüs de bulunan ilim merkezlerinde eğitim almak için gelmişlerdir.

Avrupa devletleri İslam medeniyetini tanımak niyetiyle Kur'an-ı Kerim'i kendi dillerine tercüme etmiş ve Arap dili ve edebiyatı alanındaki faaliyetlere başlamışlardır. Kur'an-ı Kerim'i, 1772 yılında Arapçadan Almancaya çeviren ilk kişi David Friedrich Megerlin (1699–1778) olmuştur. Ancak bu ilk çalışmalarda Arap dili ve edebiyatı öğrenimine sadece teolojinin yardımcı bir bilimi olarak izin verilmiştir. Bundan dolayı ilk dönemde daha çok önyargılı ve siyasi maksatlar güden eserler ortaya çıkmıştır.

Arap dili ve edebiyatına olan ilgi Haçlı seferlerinden sonra artarak devam etmiştir. Bu arada yapılan çalışmalar sadece Kur'an-ı Kerim'in tercüme edilmesi değil, aynı zamanda İslam medeniyetinin bilimsel ve edebi eserlerinin yavaş yavaş kendi dillerine çevrilmesi şeklinde olmuştur. Yüzyıllar süren bu Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmaların Avrupa'da bilimin gelişmesinde büyük bir katkı sunduğu görülmüştür. Dolayısıyla tüm Avrupa'da Arap dili önemli bir konuma gelmiş ve 700 yılı aşkın bir süre boyunca bilim dili olmuştur.

İlk olarak İspanya ve İtalya üzerinden tercüme hareketleri şeklinde başlayan Arap dili ve edebiyatı çalışmaları, daha sonraları İngiltere, Hollanda, Fransa ve nihayetinde Almanya'da başlamıştır. 19. yüzyılda siyasi birliğini kuran Almanya'da Arap dili ve edebiyatı alanında büyük gelişmeler sağlanmış ve bu alanda pek çok bilim adamı yetişmiştir. Alman Doğubilimciliği, Arap edebiyatı eserlerinin tahkik

çalışmalarında ve kataloglanmasında diğer ülkelere göre daha öne çıkmış ve öncü olmuştur. Arap dili ve edebiyatı alanında pek çok eser Alman edebiyatını etkilemiş, şekillendirmiş ve kütüphane arşivlerini zenginleştirmiştir. Bu çalışmalarla Alman üniversitelerinde Arapça öğrenimi kolaylaşmış, bunun yanı sıra Arap edebiyatından şiir, drama, mistik, tarih, türkü, hikâye vb. eserler Alman edebiyatına uyarlanmıştır. Goethe gibi önemli Alman edip ve düşünürlerin Doğu edebiyatından ilham alarak ortaya şaheserler koydukları görülmüştür. Öte yandan İslam medeniyeti ile Batı medeniyeti arasındaki bu ciddi kültürel alışverişlerin tarih boyunca göz ardı edildiği ve yeterince kabul görmediği tespit edilmiştir.

Bu çalışmaları ortaya koyan şarkiyatçılar arasında İslam medeniyetinin mirasını hiçe sayarak, tarihte hiç var olmamış gibi davranan şarkiyatçılar olduğu gibi, İslam medeniyetinin her alandaki gelişmelerini, edebi zenginliklerini görüp hayran kalmış olan şarkiyatçılar da olmuştur. Reiske, Lessing, Herder, Goethe, Rückert, Hammer, Schimmel gibi Alman düşünür ve oryantalistlerin ön yargıdan uzak ve tarafsız çalışmaları neticesinde çok değerli eserler meydana gelmiştir. Neticede kendi toplumlarına İslam medeniyetinin literatür eserlerini kazandırarak, Doğu ve Batı medeniyetinin barış ve hoşgörü içinde olmaları için çabalamış ve Alman halkına Arap dili ve edebiyatını tanıtmak için uğraşmışlardır.

Tezimizde ele almış olduğumuz geçmiş ve günümüz oryantalistlerinin çalışmaları güncel akademik çalışmalara ve incelemelere halen önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Günümüz Almanya'sında, geçmişten günümüze kadar uzanan bu ciddi şarkiyat çalışmaları dil, din, şiir, edebiyat, bilim, sanat, tarih gibi çeşitli kategorilerde Alman kütüphane ve arşivlerine geniş bir Doğu eserler külliyatı bırakmıştır. Geçmişte Arap dili ve edebiyatına olan ilgi günümüzde de artarak güncelliğini korumuştur. Bu alanda yapılan çalışmalar eskiye göre daha çok yoğunluk kazanmıştır. Üniversitelerde, enstitülerde, şarkiyat dergi ve derneklerinde, kütüphane ve kurumların arşivlerinde Arap dili ve edebiyatı çalışmaları yapılmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu çalışmaların varlığı, akademisyenler veya uzmanlar arasında kalmakta ve toplumun geniş kitlesine yansımamaktadır. Sonuç olarak Batılı halklar, Doğu kültür ve

edebiyatının Batı ülkelerin uygarlaşmasındaki büyük rolünü ve önemli katkısını bilmemekte.

Nitekim, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in dediği gibi "Batı medeniyeti, İslam medeniyetinin çocuğudur. Bilimler Eski Mısır, Babil, Yunan, İslam ve Avrupa yolunu takip etmiştir. Batı bilimi olarak sunulanlar, İslam bilimlerinin devamıdır." Her ne kadar günümüz Avrupa'da, İslam medeniyeti yeteri kadar tanınmıyor olsa da bugüne kadar süregelen tüm Arap dili ve edebiyatı çalışmaları, İslam medeniyetinin Batı ülkelerin kültürel ve edebi gelişiminde büyük etkisi olduğunu göstermektedir. Almanya'da artarak devam etmekte olan Arap dili ve edebiyatı çalışmalarının topluma daha iyi aktarılıp yansıtılabilmesi durumunda, Arap dili ve edebiyatının Alman toplumunda daha çok rağbet göreceğini düşünüyoruz.

Bu araştırmamızın, Arap dili ve edebiyatı alanına olduğu kadar, İslam medeniyeti tarihine ve aynı zamanda İslami ilimlerin çeşitli dallarına çok büyük hizmette bulunmuş olan geçmiş ve günümüz Alman ilim adamlarının az bilinen yönlerine ve ilmî çalışmalarına bir nebze ışık tutmuş olmasını umut ediyoruz. Ayrıca yaptığımız bu araştırmanın hem akademik dünyaya hem de halka fayda sağlamasını, Arap dili ve edebiyatı eserlerinin daha iyi tanınması adına bu ve benzeri çalışmaların sayısının artmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdülvehhâb, Hasan Hüsnî:** Kitâbü'l-'Umr fi'l-Muşannefât ve'l-Mü'ellifîne't-Tûnisiyyîn, (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), c.1, Beyrut, 1990, (https://archive.org/details/omr_msnft_moalfn_tunis/01_70482/mode/2up).
- Abu-r-Rida, Muhammad İbn Ahmad İbn Rassoul:** Bruder Johann Ibn Goethe, Köln: Islamische Bibliothek, 1998.
- Alperen, Altan:** Goethe, Faust ve İslamiyet, *Eskiyeni- Üç Aylık Düşünce Dergisi*, Yaz 2009.
- Altunordu, Volkan:** Nürnberger veröffentlichte die erste deutsche Koranübersetzung, 2013, (<https://www.nordbayern.de/region/nuernberg/nurnberger-veroeffentlichte-die-erste-deutsche-koranubersetzung-1.2890895>).
- Arslan Sözüdoğru, Hatice:** Die Unterschiede Deutscher Qur'anübersetzungen in der Übersetzungsgeschichte, *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran 2018, Sayı 34.
- Ateş, Ahmed:** Hellmut Ritter, *Şarkiyat Mecmuası*, Yıl 1964, Sayı 5.
- Avcı, Remzi:** Kurgu ile Gerçeklik arasında Alman Oryantalizmi, İstanbul, 2021.
- Avcı, R.:** Alman Oryantalizmi ve İslami Dönem Fars Edebiyatı: Bir Literal Geçişkenlik Örneği Olarak Josef von Hammer-Purgstall (1774–1856), *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi- Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, İstanbul 2019.
- Baber, Johansen:** çev. Bilal Aybakan, Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi: Alman Şarkiyat Cemiyeti (Deutsche Morgenländische Gesellschaft) 1845-1989, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2005/2).
- Bachmann, Peter:** Almanya'da Doğubilim Araştırmalarının Kurucusu Johann Jacob Reiske, çev. Mehmet Yavuz, Yay. Çantay Kitapevi, İstanbul 2001.
- Bayram, Yılmaz:** Goethe ve Tasavvuf- Dava Safahatım, İstanbul 2006.
- Bobzin, Hartmut:** Der Koran im Zeitalter der Reformation. Stuttgart 1995, Franz Steiner Verlag.
- Bobzin H.:** Zafir Yusuf (röportaj), çev. Eyyüp Tanrıverdi, Alman Doğubilimciliğinin Dünü Bugünü Yarını, Alman Doğu bilimci Hartmut Bobzin ile röportaj. ("el-İstişrâku'l-Almânî ilâ eyne? Hivârun maa'l musteşriki'l-Almânî Hartmût Bûbzîn"), *Mecelletu'tturâsi'l-Arabî*, sayı 68, yıl 17, Ağustos 1997.

- Bobzin, H.:** Geschichte der arabischen Philologie in Europa bis zum Ausgang des achtzehnten Jahrhunderts, Erlangen, 1992.
- Bobzin, H.:** Hafisische Vierzeiler in Übertragungen von Friedrich Rückert. bkz. *Spektrum Iran. İslami-İran Kültürü Dergisi*. 2. yıl, sayı 4. 1989.
- Bobzin H.:** Der Koran- eine Einführung, München, Beck, 1999.
- Bobzin H.:** Der Koran, Eine Einführung- Batıda Kur'an, Verlag C.H.Beck oHG, München, 2018.
- Bobzin H.:** Reiske, Johann Jacob in: Neue Deutsche Biographie 21 (2003), (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd100317278.html#ndbcontent>).
- Bulut, Ali:** Doğu Edebiyatının Batı Edebiyatına Etkisi Üzerine Bazı Mülahazalar, *İslam Tetkikleri Dergisi- Journal of Islamic Review* 11, 1 (2021).
- Bulut, A.:** Arap Dili ve Belagatı, İlahiyat Atlası, ed.: Bayramali Nazıroğlu vd, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2018.
- Bulut, Yücel:** “Oryantalizm”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (TDV Yayınları, İstanbul, 2007), 33.
- Büssow, Johann, Stefan Rosiny und Christian Saßmannshausen:** Orientierung: Ein Leitfaden für (werdende) IslamwissenschaftlerInnen an der FU Berlin. 7. baskı, Berlin Yaz 2013.
- Cantor, Moritz:** “Christmann, Jakob” in: Allgemeine Deutsche Biographie 4 (1876), S. 222, (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd124886760.html#adbcontent>).
- Cerrahoğlu, İsmail:** Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'ân İlimleri Üzerine Araştırmalar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 31, 1989.
- Dallmayr, Fred:** Doğu-Batı Divanı: Goethe ve Hâfız diyalogu, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Chicago, 2000.
- D'Alverny, Marie-Thérèse:** ‘Translations and Translators’, in: R.L.Benson/ G.Constable (eds.), *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*, Oxford, 1982.
- Demirayak, Kenan:** Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi, Cantaş Yay., 2. bs., İstanbul, 2016.
- Dilipak, Abdurrahman:** Goethe'yi Tanımak, 1991, s.13, bkz. Bayram Yılmaz, Goethe ve İslamiyet, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996.
- el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed:** Keşfü'l-Hafâ, 2/312.

- el-Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin:** Şu‘abu’l-îmân, Beyrut, 1410, 2/253.
- Erdem, Mehmet:** Nübüvvet Meselesi Üzerinden Zihinlerin Bulandırılması, *Yedikata-Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı 143, 2020.
- es-Se‘âlibî, Ebû Mansûr:** Fıkhu'l-luga ve esrâru'l-Arabiyye, (şrh. Yâsîn el-Eyyûbî), Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1419/1999.
- et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd):** Sünen-i Tirmizi, ilim, Bölüm 19, (2688).
- Flitner, Wilhelm:** "Goethe, Johann Wolfgang von" in: Neue Deutsche Biographie 6 (1964), ss. 546-575, (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd118540238.html#ndbcontent>).
- Fück, Johann:** Die arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts, Otto Harrassowitz, Leipzig, 1955.
- Glei, Reinhold:** Petrus Venerabilis, Schriften Zum İslam Altenberge, 1985, 15.
- Goethe, Johann Wolfgang von:** West-Östlicher Divan: Eigenhändige Niederschriften- Einführung, Transkription und Kommentar, ed. Mommsen, Yay. Insel Verlag, Frankfurt am Main v. Leipzig 1996. c.2. Erişim: 03.04.2023, <http://egw.unc.edu/km/pdf/1996-Zweiter%20Band%20Einf%C3%BChrung,%20Transkription%20und%20Kommentar.pdf>
- “Goethe, Johann Wolfgang von (1749 -1832) İslâmiyet’e yakınlık duyduğu bilinen Alman edip ve şairi”,** TDV İslam Ansiklopedisi, c. 14, İstanbul, 1996.
- Goethe,** Doğu-Batı Divanı, ter. Bayram Yılmaz, 1. Baskı, Yay. İyi Adam Yayınları, İstanbul, 2000.
- Goethe,** Doğu-Batı Divanı, 5. Baskı. Çev. Senail Özkan. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017).
- Görgün, Hilal:** “Reiske, Johann-Jacob”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.34, İstanbul, 2007.
- Gründer, Mirko:** 1144: Erste Übersetzung des Koran, *Historico Dergisi* 2021.
- Gürdamur, Emin:** İslam Hayranı Bir Aydınlanma Şairi: Goethe, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı 342, Haziran 2019.
- Haggag, Mahmoud:** Deutsche Koranübersetzung als Mittel zum Kulturdialog? In: TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften. No. 17/2008, (https://www.inst.at/trans/17Nr/2-5/2-5_haggag17.htm).
- Haskins, Charles Homer:** Studies in the History of Mediaeval Science, Cambridge/Mass. 1972, bölüm 1.

- Höflechner, Walter:** Alexandra Wagner, Gerit Koitz-Arko, Joseph von Hammer-Purgstall: Briefe, Erinnerungen, Materialien. Briefe an und von Joseph von Hammer-Purgstall 1821-1830, Yay. Adeva, 2018 c. 2.
- Irwin, Robert:** Oryantalistler ve Düşmanları, çev. B. Tırnakçı, Yay. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Jeffery, Arthur:** The Qur'ân as Scripture, Russell F. Moore Company, New York, 1952.
- Jeffery A.:** Materials for the History of the Text of the Qur'ân, Brill, Leiden, 1937.
- Kahraman, Âlim:** Goethe'nin "Mahomets Gesang" Şiiri: Türkçe Çevirileri Üzerine, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, sayı 9, Yıl 2000.
- Killy, Walther ve Vierhaus, Rudolf:** Deutsche Biographische Enzyklopädie, yay. De Gruyter Saur, c. 2, München, 1995, s. 323.
- Kılıçsoy, Osman:** Alman orientalistleri ve çalışmaları. (M.Ü. Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991.
- Kluge, Manfred, ve Radler, Rudolf:** Hauptwerke der deutschen Literatur. Darstellungen und Interpretationen, Edition Kindlers Literatur Lexikon, München, 1974.
- Kreutner, Rudolf:** "Rückert, Friedrich" in: Neue Deutsche Biographie 22 (2005)
- Kurtuluş, Rıza:** "Almanya'da İslam Araştırmaları", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul, 1989, TDV Yayınları.
- Lassner, Jacob:** "Jews, Christians, and the Abode of Islam", University Of Chicago Press 2012.
- Lewis, Bernard:** Oryantalizm Sorunu, Oryantalizm Tartışma Metinleri, Editör: Aytaç Yıldız, Doğu Batı Yay., Ankara, 2007.
- Meriç, Cemil:** Kültürden İrfana, İletişim Yay., İstanbul, 2015.
- Mommsen, Katharina:** Im Islam leben und sterben wir alle, Bonn 1982.
- Mommsen, K.:** Goethe, West-östlicher Divan: Eigenhändige Niederschriften Band 1- Handschriften, haz. (Frankfurt am Main und Leipzig: Insel Verlag, 1996).
- Mommsen, K.:** Goethe ve İslam, çev. Senail Özkan, Yay. Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012.
- Negiz Muhammet:** Prof. Dr. Fuat Sezgin: Bir Alimin Ardından Notlar, İstanbul Üniversitesi, 2018, s.95.

- Ortaylı, İlber:** Son İmparatorluk Osmanlı/ Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek 2, 2. bs., Timaş Yay., İstanbul, 2006, (<https://docplayer.biz.tr/199093189-Son-impatorluk-osmanli-ilber-ortayli.html>).
- Özkan, Senail:** Annemarie Schimmel (1922- 2003), *Vefeyat- İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, İstanbul, 2003.
- Özkan, S.:** Goethe, Doğu-Batı Divanı. Tercüme, Yorum ve Açıklamalar, Yay. Ötüken Neşriyat, İstanbul. y.y. 2009.
- Özkan, S.:** "Schimmel, Annemarie (1922-2003) İslâm kültürü ve özellikle tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla tanınan Alman müellifi", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 36, İstanbul, 2009.
- Özkuyumcu, Nadir:** "Kayrevan", TDV İslam Ansiklopedisi, c.25, Ankara, 2022.
- Öztürk, İlyas:** Friedrich Rückert'in Freimund adı altında yazdığı Gazellerdeki Doğu Edebiyatı unsurları, Doktora Tezi, İstanbul, 1984.
- Pătrășcanu, Joan Vasile:** Lessings Übersetzungen aus dem Französischen, Berlin, 1928.
- Pfannmüller, Gustav:** Handbuch der İslam-Literatur, c.6, Berlin- Leipzig, 1923.
- Preißler, Holger:** "Ritter, Hellmut" in: Neue Deutsche Biographie 21 (2003).
- Renkliyıldırım, Önder:** Longman-Metro Büyük İngilizce Türkçe Sözlük, Metro, 1993.
- Ritter, Hellmut:** Studien zur Geschichte der islamischen Frömmigkeit. I. Hasan alBasri, XXI, Berlin und Leipzig, 1933.
- Rodinson, Maxime:** Batıyı Büyüleyen İslam (trc. Cemil Meriç), Pınar Yay., İstanbul, 1983.
- Said, Edward William:** Şarkiyatçılık-Batı'nın Şark anlayışı, çev. Berna Yıldırım, Metis Yayınları, İstanbul, 2021.
- Sayan, Emine Pınar:** Alman Müsteşriklerin İslam Tasavvufu Hakkındaki Çalışmalarının Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi).
- Schimmel, Annemarie:** Friedrich Rückert Dichter und Orientalist, bkz. *Alman Dil ve Edebiyatı Dergisi III*, Ankara, 1956.
- Schimmel, Annemarie:** Orientalische Dichtung Friedrich Rückerts, Schünemann Verlag, Bremen, 1963.
- Schimmel, A.:** Orientalische Einflüsse auf die deutsche Literatur Bkz. (Ed.): Neues Handbuch der Literaturwissenschaft. c.5: Orientalisches Mittelalter. Yay. Aula Verlag GmbH, Wiebelsheim, 1990.

- Schimmel, A.:** Doğu Batı Yakınlaşmaları: Avrupa'nın İslam Dünyası ile Karşılaşması, cev. H. Ağuıçenoğlu, Yay. Avesta, İstanbul, 2012.
- Schimmel, A.:** Friedrich Rückert. Lebensbild und Einführung in sein Werk. Wallstein Verlag, Abschnitt Das Werk des gelehrten Dichters, 2015.
- Schmiede, H. Ahmed:** "Fleicher, Heinrich Leberecht", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 13, İstanbul, 1996.
- Seufert, Günter:** "Rückert Friedrich (1788-1866) Alman şairi, filolog ve şarkiyatçısı", TDV İslam Ansiklopedisi, c.35, İstanbul, 2008.
- Shamel, Shafiq:** Goethe and Hafiz: Poetry and History in the West-östlicher Divan, Stanford University, Stanford, 2007.
- Sezgin, Fuat:** İslam bilimler tarihi üzerine konferanslar. Berktaş Z. ve İnceoğlu T., Eds. İstanbul. Timaş Yayınları, 2012
- Sochorek, Radim:** Erste deutsche Koranübersetzung erschien 1616.
- Şen, Ziya:** Fuat Sezgin'in Hocası Hellmut Ritter, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sonbahar 2019, Ek Sayı 2.
- Taşcı, Özcan:** "Ritter, Hellmut, (1892-1971) Türkiye'de Batılı anlamda Doğu dilleri filolojisinin ve Türkoloji'nin kurucusu Alman bilim adamı", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 35, İstanbul, 2008.
- Tevetoğlu, Fethi:** Yûsuf b. Hammer, *Hayat Tarih Mecmuası*, yıl 11, Sayı 12, 1 Aralık 1975.
- Theodor, Arnold:** Der Koran oder insgesamt so genannte Alcoran des Mohammeds, Lemgo, 1746.
- Turan, Sefer:** (söyleşi), Fuat Sezgin, Bilim Tarihi Sohbetleri, Yay. Timaş, Baskı 6, İstanbul, 2014.
- Ünal, Şeyma Nur:** Prof. Dr. Mehmet Fuat Sezgin'in Arap-İslam Literatürüne Katkısı, Ankara, 2020.
- Vural, Muhammed:** Friedrich Rückert şair ve filolog bir başka oryantalist, *Sabah Ülkesi Kültür- Sanat Ve Felsefe Dergisi*.
- Watt, William Montgomery:** İslam'ın Orta Çağ Avrupası Üzerindeki Etkisi, trc. Ümit Hüsrev Yolsal, BilgeSu. Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Watt, W., M.:** Der Einfluss des İslam auf das europäische Mittelalter, çev. Holger Fliessbach, Berlin, 1988.
- Wild, Stefan:** "Schimmel, Annemarie" in: Neue Deutsche Biographie 22 (2005), ss. 777-778.

Yaşar, Hüseyin: Aydınlanma Döneminde Batı'da Kur'an Algısı, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XXIV, İzmir 2006.

Yüce, Nuri: "Brockelmann, Carl", TDV İslam Ansiklopedisi, c.6, İstanbul, 1992, s.s. 335-336.

Zahim, Mohammed, Muslim: Lessing und der Islam Eine Studie zu Lessings Auseinandersetzung mit dem Islam, (Doktora Tezi).

Zakzuk, Mahmud Hamdi: Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı (trc. Abdülaziz Hatip), Işık Yay., İzmir 1993.

Url-1 <<https://sozluk.gov.tr/>>, erişim tarihi 12.01.2023.

Url-2 <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/occidental>>, erişim tarihi 12.01.2023.

Url-3 <<https://www.deutsche-biographie.de/sfz53095.html>>, erişim tarihi 19.01.2023.

Url-4 <<https://www.deutsche-biographie.de/pnd11910296X.html#ndbcontent>>, erişim tarihi 25.01.2023.

Url-5 <https://www.bmbf.de/bmbf/de/forschung/geistes-und-sozialwissenschaften/islamische-theologie/islamische-theologie_node.html>, erişim tarihi 15.02.2023.

Url-6 <https://www.inst.at/trans/17Nr/2-5/2-5_haggag17.htm>, erişim tarihi 15.02.2023.

Url-7 <<https://www.deutsche-biographie.de/pnd124886760.html#adbcontent>>, erişim tarihi 05.03.2023.

Url-8 <<https://www.deutsche-biographie.de/pnd100317278.html#ndbcontent>>, erişim tarihi 15.03.2023.

Url-9 <<https://www.britannica.com/biography/Johann-Jakob-Reiske>>, erişim tarihi 15.03.2023.

Url-10 <<https://auschool.ru/tr/psychology/iogann-volfgang-fon-gete-biografiya-foto-proizvedeniya/>>, erişim tarihi 20.03.2023.

- Url-11** <<http://www.goethezeitportal.de/wissen/enzyklopaedie/goethe/goethe-biographie.html>>, erişim tarihi 25.03.2023.
- Url-12** <<https://karl-josef-kuschel.de/im-islam-leben-und-sterben-wir-alle/>>, erişim tarihi 30.03.2023.
- Url-13** <<http://quran.al-shia.org/de/article/9001/004.htm>>, erişim tarihi 10.04.2023.
- Url-14** <<https://www.fikriyat.com/galeri/biyografi/islam-tarihi-arastirmalarinda-batili-bir-alim-hellmut-ritter>>, erişim tarihi 23.04.2023.
- Url-15** <<https://www.deutsche-biographie.de/pnd11916910X.html#ndbcontent>>, erişim tarihi 25.04.2023.
- Url-16** <<https://prezi.com/m-lkfn-2k0is/almanyada-arap-dilinin-dogusu-ve-hartmut-bobzinin-calisma/>>, erişim tarihi 15.04.2023.
- Url-17** <<https://www.schweinfurt.de/zeitgeschehen/2002.Koranuebersetzer-Hartmut-Bobzin-erhaelt-Friedrich-Rueckert-Preis.html>>, erişim tarihi 01.05.2023.
- Url-18** <<https://semazen.net/annemarie-schimmel/>>, erişim tarihi 15.04.2023.
- Url-19** <<https://www.uni-frankfurt.de/88470148>>, erişim tarihi 15.04.2023.
- Url-20** <https://www.hu-berlin.de/de/studium/beratung/angebot/sgb/Islam_theo_kombi>, erişim tarihi 10.05.2023.
- Url-21** <<https://www.irp-cms.uni-osnabrueck.de/media/linkliste.html>>, erişim tarihi 19.05.2023.
- Url-22** <<https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-file/5825>>, erişim tarihi 02.06.2023.
- Url-23** <<https://andreas-unger.net/von-algebra-bis-zucker-arabische-woerter-im-deutschen/>>, erişim tarihi 15.04.2023.
- Url-24** <<http://www.tasavvufakademi.com/?bolum=ayrinti&no=654>>, erişim tarihi 09.06.2023.
- Url-25** <<https://www.deutsche-biographie.de/pnd118603817.html#ndbcontent>>, erişim tarihi 16.06.2023.
- Url-26** <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/10510>>, erişim tarihi 21.06.2023.

- Url-27** <<https://islam-akademie.de/index.php/bibliographie/85-islamische-handschriften-i-verzeichnis-der-bibliotheken>>, erişim tarihi 03.07.2023.
- Url-28** <<https://www.orientalistik.phil.fau.de/publikationen/publikationen-bobzin/>>, erişim tarihi 03.07.2023.
- Url-29** <https://www.hu-berlin.de/de/studium/beratung/angebot/sgb/Islam_theo_kombi/>, erişim tarihi 09.07.2023.
- Url-30** <<https://www.ekd.de/23358.htm>>, erişim tarihi 11.07.2023.
- Url-31** <https://www.xn--ideayaynevi-5zb.com/tuze_felsefesi/tuze_felsefesi_epistemoloji_ve_ontoloji.html#Tep>, erişim tarihi 11.11.2023.